

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1997: 13

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1997

**Rapport nr. 1, 1997 fra Det tekniske beregningsutvalget for
inntektsoppgjørene**

**Avgitt til Planleggings- og samordningsdepartementet
28. januar 1997**

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
STATENS TRYKNING

OSLO 1997

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger med dette fram sin rapport foran inntektsoppgjørene i 1997.

Rapporten gir oversikter over utviklingen i lønninger og inntekter, priser og konkurranseevne mv. I likhet med tidligere gis det anslag for prisutviklingen i inneværende år.

Rapporten bygger delvis på foreløpige oppgaver for 1996. Utvalget tar derfor sikte på å legge fram et oppdatert materiale senere. Utvalgets medlemmer, med unntak av Norges Fiskarlags medlem, har deltatt i arbeidet med rapporten. I tillegg har følgende bidratt: Eystein Gjelsvik, Landsorganisasjonen i Norge, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Pål Boug, Torbjørn Eika og Stein Inge Hove, Statistisk sentralbyrå, Kjetil Berner, Liv Sannes og Kyrre Aamdal, Finansdepartementet, Tormod Belgum, Tone Tønnessen og Ola Veblungsnes, Planleggings- og samordningsdepartementet.

Oslo, 28. januar 1997

Svein Longva leder

Stein Reegård

Leif Forsell

Olav Magnussen

Tore Eriksen

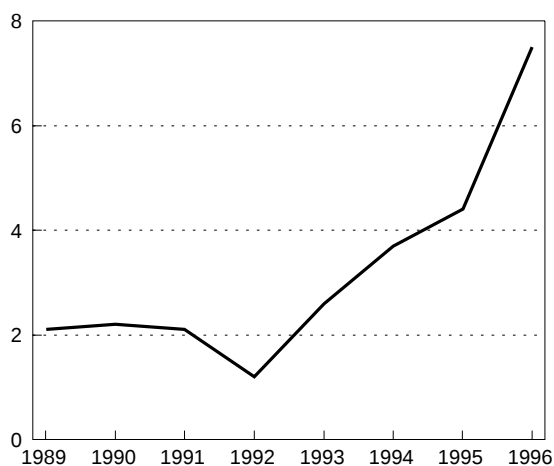
Bernhard Nestaas

KAPITTEL 1

Den samlede inntektsutviklingen**1.1 DISPONIBEL INNTEKT FOR NORGE**

- *Kraftig vekst i brutto disponibel realinntekt for Norge i 1996.*

Brutto disponibel inntekt for Norge ser ut til å ha økt meget kraftig i 1996. I følge våre anslag er økningen vel 86 milliarder kroner, fra 898,6 milliarder kroner i 1995 til 985 milliarder kroner i 1996. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at økningen i de to foregående årene var på henholdsvis 60,6 milliarder kroner i 1995 og 44,0 milliarder kroner i 1994. Tallene brukt i dette og i de kommende kapitlene er basert på nasjonalregnskapets nye regnskapskonvensjoner. Fram til nå har Statistisk sentralbyrå bare kommet med tall basert på dette opplegget for årene fra og med 1988. Det er ennå ikke beregnet kapitalslit etter den nye regnskapsstandarden, og det er derfor utviklingen i *brutto* og ikke *netto* disponibel inntekt og driftsresultat som omtales i dette kapitlet.

Figur 1.1 Vekst i brutto disponibel realinntekt for Norge

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.1: Inntektsutviklingen i Norge. Milliarder kroner (løpende priser)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ¹⁾
Bruttonasjonalprodukt	639.6	682.3	722.1	762.8	784.3	823.3	869.7	925.9	1005
- Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto	16.4	19.2	21.5	25.3	17.5	19.8	20.2	15.3	8
= Bruttonasjonalinntekt	623.2	663.1	700.6	737.4	766.8	803.6	849.5	910.5	997
- Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto	6.4	6.6	7.5	7.9	9.0	9.5	11.5	12.0	12

Tabell 1.1: *Inntektsutviklingen i Norge. Milliarder kroner (løpende priser)*

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ¹⁾
= Brutto disponibel inntekt for Norge	616.8	656.5	693.1	729.5	757.8	794.0	838.0	898.6	985

* Foreløpige tall

1) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Veksten i *brutto disponibel realinntekt for Norge* har tatt seg opp gjennom de fire siste årene etter flere år med en jevn og moderat vekst. I følge våre anslag var veksten i fjor hele 7¹/₂ prosent, mot en økning på 4,4 prosent i 1995. I 1992 var veksten i brutto disponibel realinntekt for Norge nede i bare 1,2 prosent.

Tabell 1.2: *Vekst i brutto disponibel realinntekt for Norge¹⁾ . Prosent*

	Endring fra året før							
	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ²⁾
<i>Vekst i brutto disponibel realinntekt</i>	2.1	2.2	2.1	1.2	2.6	3.7	4.4	7 ¹ / ₂
<i>Bidrag til vekst, prosentpoeng:³⁾</i>								
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ⁴⁾	2.2	0.7	2.0	1.7	0.4	1.6	1.0	2 ¹ / ₄
Produksjonsvekst i øvrige næringer ⁴⁾	-1.2	1.2	1.3	1.8	2.5	3.6	2.4	2 ³ / ₄
Endring i bytteforholdet	1.4	0.6	-0.7	-3.2	0.0	-1.3	0.4	1 ¹ / ₂
Herav prisutviklingen på råolje og gass	1.5	1.5	-1.4	-1.8	-0.1	-1.5	-0.7	2
Endring i rente og stønadsbalansen overfor utlandet	-0.3	-0.3	-0.5	1.0	-0.3	-0.2	0.6	3 ₄

* Foreløpige tall

1) Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for brutto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring.

2) Beregningsutvalgets anslag

3) Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding

4) Produksjonsvekst målt ved bruttoproduktet regnet i faste priser.

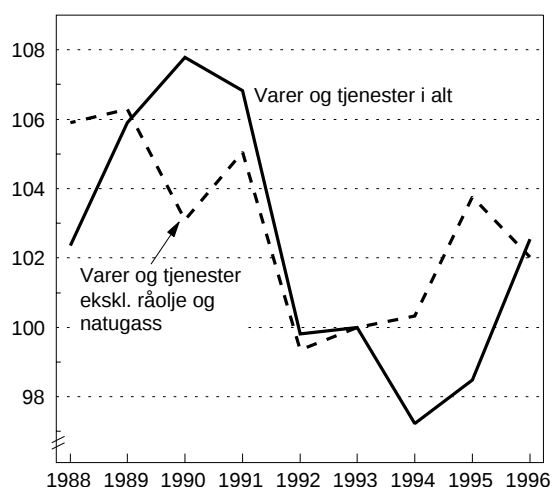
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Veksten i brutto disponibel realinntekt for Norge kan splittes i *bidrag* fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (bruttonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet («terms of trade»). Vekstbidragene er vist i tabell 1.2, der bidraget fra produksjonsveksten er oppdelt i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidragene fra produksjonsveksten har på 1990-tallet gjennomgående vært høye, med 1994 som en topp med 5,2 prosentpoeng. I følge våre anslag var bidraget fra produksjonsveksten i fjor nesten like høyt. Produksjonsutviklingen i petro-

leumsvirksomheten ser ut til å ha gitt et bidrag på over 2 prosent, det høyeste så langt på 1990-tallet. Produksjonsveksten i næringer utenom petroleumsvirksomheten tok seg markert opp gjennom første halvdel av 1990-tallet. Bidraget var spesielt høyt i 1994, med 3,6 prosentpoeng. I følge våre anslag var bidraget i fjor noe høyere enn i 1995, hvor vekstbidraget i følge foreløpige nasjonalregnskapstall lå på 2,4 prosentpoeng.

Bytteforholdet overfor utlandet har gjennomgående forverret seg i første halvdel av 1990-tallet. I 1995 ga imidlertid endringen i bytteforholdet et positivt vekstbidrag til brutto disponibel realinntekt på 0,4 prosentpoeng. I følge våre anslag økte dette bidraget klart i 1996. Fjorårets positive utvikling kan tilskrives økte råoljepriser, mens oppgang i metallprisene og prisene på andre industrielle råvarer var den dominerende faktoren bak utviklingen i 1995.

Figur 1.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 1993 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I de senere årene har inntektsbidragene fra *endringene i rente- og stønadsbalansen* vært moderate. I 1996 er det anslått et positivt bidrag på $3\frac{3}{4}$ prosentpoeng.

1.2 FAKTORINNTEKT, LØNN OG DRIFTSRESULTAT

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Brutto faktorinntekt kan beregnes som bruttonasjonalprodukt (eller bruttoprodukt for en næring) fratrasket netto produksjonsskatter, eller som summen av lønnskostnader og brutto driftsresultat. Veksten i brutto faktorinntekt er anslått til $8\frac{3}{4}$ prosent i 1996 mot 5,9 prosent i 1995 og noe under 5 prosent de to foregående årene.

Fra slutten av 1980-tallet har forholdsvis beskjeden vekst i lønn pr. årsverk, flere nedsettelse av arbeidsgiveravgiften og svak sysselsettingsutvikling ført til en moderat vekst i *lønnskostnadene* i Norge. I 1994 kom det et omslag i sysselsettingen slik at antall sysselsatte lønnstakere de tre siste årene har økt markert, noe som har bidratt til å heve veksten i lønnskostnadene i forhold til årene før. Ifølge våre anslag var økningen i fjor $6\frac{1}{2}$ prosent. I 1995 økte lønnskostnadene med 5,8 prosent og i

1994 med 4,9 prosent, mot et gjennomsnitt på 3,1 prosent i de forutgående fem årene.

Brutto driftsresultat for økonomien som helhet økte i følge våre anslag med 11 prosent i fjor, mens driftsresultatet i de to foregående årene utviklet seg ganske parallelt med lønnskostnadene. Den kraftige veksten i 1996 kan føres tilbake til pris- og volumøkningen i petroleumssektoren. I følge våre anslag var det nesten ingen økning i driftsresultatene fra 1995 til 1996 for de øvrige næringer sett under ett, etter en noe høyere vekst enn i lønnskostnadene i de to foregående årene.

Tabell 1.3: Bruttonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ¹
Bruttonasjonalprodukt	639.6	682.3	722.1	762.8	784.3	823.3	869.7	925.9	1005
- Netto produksjonsskatter	78.7	77.0	78.3	82.5	87.3	94.0	104.6	115.9	125
= Brutto faktorinntekt	560.9	605.3	643.8	680.2	697.0	729.3	765.2	810.0	880
- Lønnskostnader	339.7	344.2	357.2	374.0	388.2	396.2	415.6	439.9	469
= Brutto driftsresultat	221.2	261.1	286.6	306.2	308.8	333.1	349.6	370.1	411
- Brt.driftsres. i olje-, gassutvinning og rørtransport	37.6	62.4	79.5	82.8	83.2	87.2	90.6	94.9	135
= Brutto driftsresultat i øvrige sektorer	183.6	198.8	207.1	223.4	225.6	245.9	259.0	275.2	276

* Foreløpige tall

1) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.4: Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ¹
Bruttonasjonalprodukt	6.7	5.8	5.6	2.8	5.0	5.6	6.5	8 ¹ ₋₂
Brutto faktorinntekt	7.9	6.4	5.7	2.5	4.6	4.9	5.9	8 ³ ₋₄
Lønnskostnader	1.3	3.8	4.7	3.8	2.1	4.9	5.8	6 ¹ ₋₂
Brutto driftsresultat	18.1	9.7	6.8	0.8	7.9	4.9	5.9	11
Br. driftsres. olje-, gassutvinning og rørtransport	65.7	27.5	4.1	0.5	4.9	3.8	4.7	42 ¹ ₋₄
Brutto driftsresultat i øvrige sektorer	8.3	4.2	7.9	1.0	9.0	5.3	6.3	1 ₋₄

* Foreløpige tall

1) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I den forrige rapporten fra Beregningsutvalget (NOU 1996:19) ble det presentert tall for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen innenfor hovedgrupper av sektorer. Det er så langt ikke publisert reviderte tall

på disse områdene og Beregningsutvalget har heller ikke fått utarbeidet egne anslag for 1996. Det samme gjelder tall for inntektsutviklingen etter institusjonell sektorinndeling, med unntak for utviklingen i disponibel inntekt i husholdningene som analyseres i neste kapittel.

Noen inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonsskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville bruttonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer.

Bruttonasjonalinntekten er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre primære inntekter fra utlandet til bruttonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *brutto disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere *brutto disponibel inntekt for Norge* med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *brutto disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Bruttonasjonalprodukt (bruttoprodukt i en næring) fratrukket *netto produksjonsskatter og lønnskostnader* gir *brutto driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturlønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

I den *institusjonelle inntektsfordelingen* splittes brutto disponibel inntekt for Norge etter hvilke institusjonelle sektorer inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, husholdninger og utlandet.

Offentlig forvaltning består av statsforvaltningen (inklusive trygdeforvaltningen) og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av skatt på inntekt og formue, trygde- og pensjonspremier og produksjonsskatter. De viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av brutto disponibel inntekt er produksjonssubsidier og stønader til private konsumenter.

Finansforetak består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner.

Ikke-finansielle foretak (selskaper) består av statsforetak (inklusive statens forretningsdrift), kommuneforetak og private ikke-finansielle foretak.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge og ideelle organisasjoner med virksomhet rettet mot husholdningene.

KAPITTEL 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

I "*Brutto disponibel realinntekt i husholdningssektoren*" i avsnitt 2.1 gjengis tall for husholdningenes brutto disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I "*Beregnete endringer i inntekter for utvalgte lønnstakerhusholdninger*" i avsnitt 2.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på lønnstakerhusholdninger, der en fokuserer spesielt på betydningen av ulik lønnsutvikling og skattesystemet. I "*Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 1994 til 1996*" i avsnitt 2.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden.

2.1 BRUTTO DISPONIBEL REALINNTEKT I HUSHOLDNINGSSEKTOREN

- *Sterk økning i husholdningens brutto disponible realinntekt i 1996. Lønnsinntektene ga det største positive bidraget til inntektsveksten. Brutto disponibel realinntekt regnet pr. person gikk opp med om lag 2,7 prosent fra 1995 til 1996.*

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren se boks 1.1). I forbindelse med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet har det blitt utarbeidet nye inntektstall for husholdningssektoren for årene 1988 til 1995. Nye inntektstall for en del år forut for 1988 vil bli fremlagt på et senere tidspunkt. Kapitalslitet er pr. i dag ikke beregnet i det nye nasjonalregnskapet. Det er således husholdningenes brutto driftsresultat og brutto disponibel inntekt som fokuseres på i dette avsnittet. I tabell 2.1 er imidlertid Beregningsutvalgets anslag for kapitalslitet og disponibel inntekt (netto) ført opp. Forøvrig viser tabell 2.1 husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster for årene 1988-1996. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgiften (inklusive arbeidsgivers pensjonspremier) trukket ut både på inntektssiden (lønnsinntekter) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Det fremgår av tabellen at husholdningenes brutto disponible realinntekter økte med rundt 1,5 prosent i 1989 og 1990. I de fem etterfølgende årene har en hatt en vekst på mellom 2,4 og 3,4 prosent, og veksten i 1996 vil trolig bli i overkant av 3 prosent.

Tabell 2.1: Inntekter og utgifter for husholdningene ¹⁾. Milliarder kroner hvor ikke annet fremgår

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ²⁾
Inntekter	529.7	552.8	583.4	613.5	645.5	662.7	678.3	711.4	743.6
Lønnsinntekter ³⁾	280.8	284.5	295.7	309.1	319.9	331.3	347.1	367.0	390.9
Brutto driftsresultat/Blandet inntekt	88.0	96.0	102.4	107.0	107.6	111.2	115.3	116.9	120.8
Offentlige stønader	92.7	105.1	115.3	125.0	134.0	139.5	141.9	148.7	154.3
Renteinntekter ⁴⁾	48.6	46.2	47.6	47.6	50.6	46.3	39.6	42.9	39.7

Tabell 2.1: *Inntekter og utgifter for husholdningene* ¹⁾ . *Milliarder kroner hvor ikke annet fremgår*

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ²⁾
Andre inntekter ⁵⁾	19.6	21.0	22.5	24.9	33.4	34.3	34.4	35.9	37.9
Utgifter	183.7	185.3	192.9	196.8	202.9	197.9	194.8	203.9	213.2
Direkte skatter og trygdepremier ³⁾	110.2	110.6	115.4	120.3	121.0	128.0	137.0	146.8	158.9
Renteutgifter	68.9	70.0	71.7	70.4	74.0	61.6	48.2	47.0	43.8
Andre utgifter	4.7	4.7	5.8	6.1	7.8	8.4	9.7	10.1	10.6
Brutto disponibel inntekt	346.0	367.6	390.5	416.7	442.6	464.8	483.5	507.4	530.4
Kapitalslit ²⁾	27.1	26.9	22.8	20.4	21.3	20.5	21.5	23.3	25.2
Disponibel inntekt ²⁾	318.9	340.7	367.8	396.3	421.4	444.3	462.0	484.2	505.2

Memo:

Brutto disponibel realinntekt ⁶⁾	413.3	419.0	426.0	436.9	451.9	464.8	476.6	488.1	503.7
Vekst i brutto disponibel realinntekt, prosent	–	1.4	1.7	2.6	3.4	2.8	2.5	2.4	3.2

** Foreløpige tall.*

- 1) Dekomponeringen av husholdningenes disponible inntekter skiller seg noe fra nasjonalregnskapets. Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.
- 2) Beregningsutvalgets anslag.
- 3) Eksklusive arbeidsgiveravgift.
- 4) Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på bankinnskudd også renter og aksjeutbytte på finansobjekter.
- 5) I denne inntektsposten inngår overføringer til ideelle organisasjoner fra husholdninger og andre innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom offentlig forvaltning. Stønader fra utlandet inngår også i andre inntekter.
- 6) Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger. 1993=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.2 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes brutto disponible realinntekter i perioden 1989-1996. Den jevne kjøpekraftsutviklingen for husholdningene i perioden 1991-1996 har skjedd til tross for at bidraget fra lønnsinntektene har steget markant gjennom perioden. Samtidig har imidlertid bidragene fra offentlige stønader gjennomgående blitt redusert i årene fra 1991 til 1996, mens de negative bidragene fra skatter har økt. Denne utviklingen har i stor grad sammenheng med de automatiske stabilisatorene i økonomien. Utformingen av den aktive finanspolitikken gjennom perioden har også bidratt til den jevne utviklingen i husholdningenes kjøpekraft.

Den anslåtte veksten i husholdningenes brutto disponible realinntekter fra 1995 til 1996 skyldes både en sterk reallønnsvekst og vekst i sysselsettingen. Vekstbidraget fra lønnsinntektene anslås for 1996 til 18,2 milliarder 1993-kroner som tilsvarer 3,7 prosentpoeng. Dette er om lag 1,5 prosentpoeng mer enn lønnsbidragene i både 1994 og 1995, og rundt 3 prosentpoeng større enn hvert av bidragene i årene 1991-1993. Med en nominell vekst i lønnsinntektene på rundt 6,5 prosent og en vekst i nasjonalregnskapets deflator for konsum i husholdninger på om lag 1,3 prosent anslås realveksten i samlet lønnsinntekt å bli på 5,2 prosent i 1996. Bak

denne realveksten i lønnsinntektene ligger en oppgang i utførte timeverk på 2,2 prosent og en reell oppgang i timelønnen på om lag 3 prosent.

Tabell 2.2: Brutto disponibel realinntekt for husholdninger. Endring i milliarder 1993-kroner hvor ikke annet fremgår¹⁾

	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ²⁾	Vekstbidrag i prosentpoeng 1996 ²⁾
Endring i brutto disp. realinntekt ³⁾	5.7	7.0	10.9	15.0	12.9	11.8	11.5	15.7	3.2
Bidrag fra									
Lønnsinntekter	-11.1	-1.8	1.6	2.5	4.7	10.8	10.9	18.2	3.7
Brutto driftsresultat/Blandet inntekt	4.3	2.2	0.5	-2.3	1.4	2.4	-1.2	2.3	0.5
Offentlige stønader	9.0	6.0	5.3	5.7	2.7	0.4	3.1	3.6	0.7
Direkte skatter og trygdepremier	5.6	0.2	-0.2	2.6	-4.5	-7.0	-6.2	-9.6	-2.0
Netto renteutgifter	-3.0	0.8	2.4	0.0	8.7	6.8	4.5	0.1	0.0
Andre inntekter netto	0.8	-0.3	1.4	6,5 ⁴⁾	-0.2	-1.6	0.5	1.2	0.2

* Foreløpige tall.

- 1) Dekomponeringen av husholdningenes brutto disponible realinntekter skiller seg noe fra nasjonalregnskapets. Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.
- 2) Beregningsutvalgets anslag.
- 3) Inntekts- og utgiftstall er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger. 1993=100.
- 4) Bidraget fra andre inntekter (netto) i 1992 må ikke tillegges for stor vekt da det blant annet har sammenheng med brudd i dataene for overføringer til ideelle organisasjoner dette året. Bruddet skyldes blant annet et bedre informasjonsgrunnlag og mer detaljerte beregninger fra og med 1992.

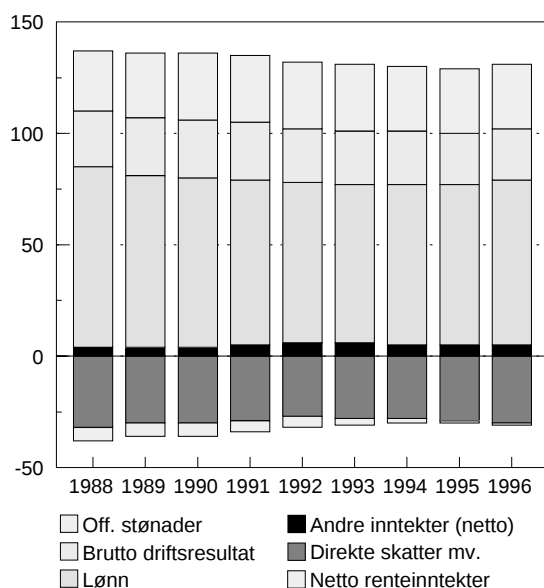
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Stønader fra det offentlige, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, anslås å gi et bidrag til veksten i brutto disponibel realinntekt på i overkant av ett halvt prosentpoeng fra 1995 til 1996. I de fire siste årene har stønadsveksten gitt forholdsvis beskjedne vekstbidrag, noe som blant annet henger sammen med nedgangen i antall arbeidsledige.

Bidraget fra *direkte skatter og trygdepremier* vil være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser så lenge realinntektene øker. I forbindelse med skattelettelsen ved innføringen av det nye skattesystemet i 1992 bidro denne utgiftsposten med om lag 0,5 prosentpoeng til den sterke veksten i husholdningenes brutto disponible realinntekter fra 1991 til 1992. De negative vekstbidragene for årene 1993-1995 har sammenheng med realinntektsveksten som har funnet sted i denne perioden. For 1996 ser det ut til at direkte skatter og trygdepremier vil redusere veksten i husholdningenes brutto disponible realinntekter med 9,6 milliarder 1993-kroner. Dette tilsvarer 2 prosentpoeng.

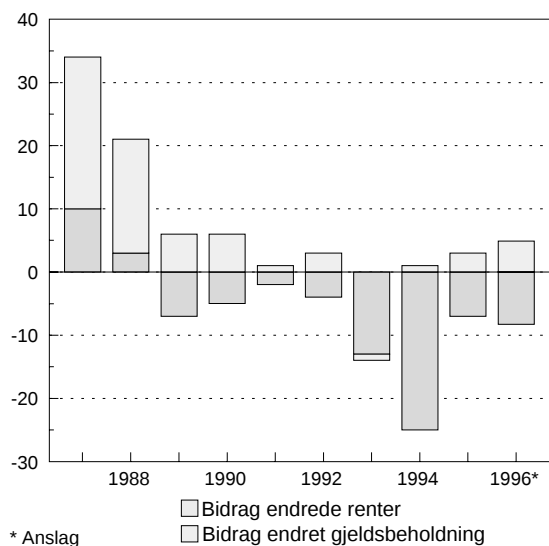
Utviklingen i husholdningenes *netto renteutgifter* anslås å være om lag uendret fra 1995 til 1996. Endringen i renteinntekter kan dekomponeres i bidrag fra endring i fordringsrenter og endring i fordringsbeholdning. Tilsvarende kan endringen i

renteutgifter dekomponeres i endring i utlånsrenter og i gjeldsbeholdning. Norges Bank har foretatt en slik dekomponering (jfr. figurene 2.2 og 2.3). Talloppgavene fra Norges Bank viser at en sterk nedgang i det generelle rentenivået bidro til at både renteinntektene og renteutgiftene falt betydelig i både 1993 og 1994. Vekst i hhv. fordrings- og gjeldsbeholdningen bidro imidlertid i noen grad til å dempe nedgangen i hhv. renteinntekter og renteutgifter. I 1995 gikk derimot renteinntektene opp som følge av en svak nedgang i innskuddsrentene som ble dominert av oppgangen i fordringsbeholdningen gjennom året. Renteutgiftene gikk ned i 1995 på grunn av et sterkere bidrag fra rentenedgangen enn gjeldsoppbyggingen. I 1996 ser det ut til at både renteinntektene og renteutgiftene har gått noe ned. En fortsatt nedgang i det generelle rentenivået vil dominere en oppgang i både fordrings- og gjeldsbeholdningen.

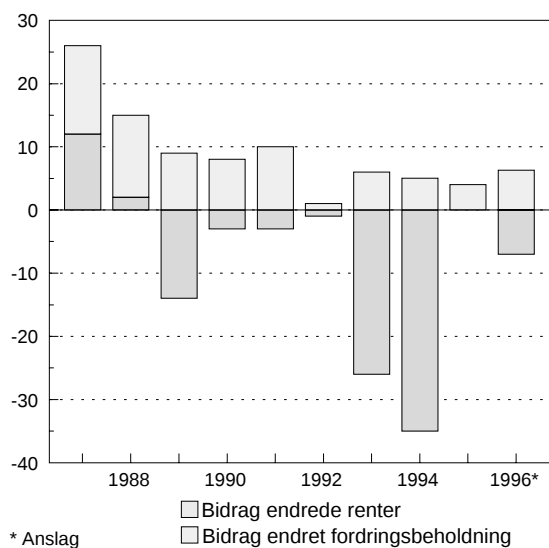

Figur 2.1 Husholdningenes inntekter og utgifter i prosent av brutto disponibel inntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.2 Husholdningenes renteinntekter¹⁾. Vekst i prosent

Figur 2.3 Husholdningenes renteutgifter¹⁾. Vekst i prosent

1. Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og renteutgifter i "i" i figurene 2.2 og "i" i 2.3 vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabellene. 2.1 og 2.2. Forholdet mellom de ulike bidragene vil likevel være omtrent de samme.

Kilde: Norges Bank

Brutto disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Brutto disponibel realinntekt regnet pr. person kan for 1996 anslås til i under-

kant av 115 000 1993-kroner. Med omtrent 2,4 personer pr. husholdning (jfr. Folke- og boligtellingsen 1990) blir gjennomsnittlig brutto disponibel realinntekt pr. husholdning rundt 276 000 1993-kroner. I tabell 2.3 vises årlig prosentvis vekst i brutto disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet pr. person i perioden 1989-1996. Veksten fra 1995 til 1996 ser ut til å bli om lag 2,7 prosent. Med unntak av 1992 er dette betydelig sterkere enn veksten i årene 1989-1995.

Tabell 2.3: Vekst i brutto disponibel realinntekt pr. person¹⁾. Prosent

	1989	1990	1991	1992	1993	1994*	1995*	1996 ²⁾
Brutto disponibel realinntekt pr. person	1.1	1.3	2.0	2.8	2.2	2.0	1.9	2.7

* Foreløpige tall.

1) Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.

2) Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Det foreligger foreløpig ikke tall, etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet, for veksten i brutto disponibel realinntekt for sosioøkonomiske grupper som lønns-takere, personlig næringsdrivende og trygdede.

Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *brutto disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen av renteutgiftene og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet, renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnskakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder (utenom bolig) som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for boligjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- I nasjonalregnskapet kommer husholdningenes totale *renteutgifter* til fratrekk ved beregning av brutto disponibel inntekt. Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig regnes i nasjonalregnskapet som konsum og ikke som investering. I tråd med dette tas det ikke hensyn til at beholdningen av de varige konsum-

godene (utenom bolig) gir en avkastning gjennom flere år. Hvis kjøp av disse varige godene lånefinansieres kommer renteutgiftene til fradrag ved beregning av brutto disponibel inntekt i nasjonalregnskapet.

- Beregninger av *brutto disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør understrekes at brutto disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levetår*. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. En får ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulik forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdninger. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levetårene. Direkte skatter kommer til fradrag i brutto disponibel inntekt, og endringer i produksjonsskatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksje-gevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet brutto disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

2.2 BEREGBNEDE ENDRINGER I INNTEKTER FOR UTVALGTE LØNNSTAKERHUSHOLDNINGER

- *Lønnstakere som har hatt en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet har fått en økning i reallønn etter skatt på om lag 2,8 prosent fra 1995 til 1996.*

Under lønnsoppgjør forhandles det om lønnsutviklingen og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike grupper av lønnstakerhusholdninger. Skatter og økning i priser vil bidra til at realverdien av det lønnstillegget som lønnstakeren mottar blir mindre enn det nominelle lønnstillegget det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser påvirker *reallønn etter skatt*.

Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid. "*Brutto disponibel realinntekt i husholdningssektoren*" i Avsnitt 2.1 gjengir til sammenligning tall for husholdningenes samlede brutto disponible realinntekter basert på nasjonalregnskapet. Mens veksten i husholdningenes brutto disponible realinntekter regnet pr. person var om lag 3,7 prosent fra 1995 til 1996, var økningen i gjennomsnittlig reallønn etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) på om lag 2,8 prosent. Den gjennomsnittlige inntektsveksten for husholdningene som gruppe ble påvirket av den sterke veksten i sysselsettingen. Dette var en viktig kilde til ulik inntektsvekst etter de to inntektsbegrepene.

Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 1994 til 1996 for hovedgrupper av lønnstakere

Reglene for beskatning av inntekt har i stor grad vært uendret i perioden 1992 til 1996. Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent i disse årene. Maksimal marginalsatt på lønn var 48,8 prosent i 1992 og 49,5 prosent fra 1993 til 1996. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene 1993 til 1997 fremgår i vedlegg 6, tabell 6.1.

I tabell 2.4 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 1994 til 1996. Det er i hovedsak tatt utgangspunkt i det datamaterialet som gjengis i tabell 3.2 og tabell 3.7. Dette innebærer at tallene for perioden fra 1995 til 1996 er foreløpige for alle grupper, bortsett fra for funksjonærer i NHO-området, ansatte innen forretnings- og sparebanker og forsikring.

Tabell 2.4: Beregnet årslønnsvekst og vekst i reallønn etter skatt for noen grupper. Enslige uten fradrag

Grupper	Årslønn i 1995, kr	1994/94		1995/96	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Alle grupper (1)	226 600	3,0	0,3	4 ¹ ₋₄	2,8
Timelønnte i NHO-bedrifter (2)					
Industri	201 300	3,4	0,8	4	2,6
Byggevirksomhet	207 100	3,7	1,0	4 ¹ ₋₄	2,8
Landtransport	179 800	2,4	-0,1	5	3,5
Funksjonærer i NHO-bedrifter					
Ledende	400 400	3,8	1,0	4,7	3,2
Andre	243 500	3,7	0,7	4,3	2,8
Varehandel (3)					
Ledende	338 600	4,1	1,2	-	-
Andre i detaljhandelen	180 300	4,0	1,3	-	-
Hotell- og restaurant (4)	168 200	2,3	-0,2	4 ³ ₋₄	3,3
Forretnings- og sparebanker (7)					
Ledende	370 900	5,3	2,1	5,6	3,9
Andre	226 400	4,6	1,5	5,2	3,5
Forsikring					
Ledende	403 000	3,6	0,8	1,8	0,9
Andre	245 900	3,4	0,5	3,4	2,2
Staten					
Ledende (6)	303 000	3,2	0,4	-	-
Andre	219 000	3,1	0,4	4 ¹ ₋₄	2,8
Kommunene (5)					
Ledende	302 500	3,5	0,7	-	-

Tabell 2.4: Beregnet årslønnsvekst og vekst i reallønn etter skatt for noen grupper. Enslige uten fradrag

Grupper	Årslønn i 1995, kr	1994/94		1995/96	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Andre	204 000	2,8	0,2	4 ¹ ₋₄	2,8
Skolesektor	238 300	2,7	0,1	-	-
Forretningsm. tjenesteyting					
Ledende	381 900	2,6	0,0	-	-
Andre	253 300	3,9	0,9	-	-

- 1) Veid gjennomsnitt med andel av total utbetalt lønn som veker.
- 2) Omfatter bare timelønne som er med i NHO's kvartalsstatistikk. Gjelder for timelønne med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.
- 3) Omfatter alle bedrifter i engros- og detaljhandel som i utgangspunktet sysselsetter 5 eller flere personer medregnet eiere.
- 4) Tallene omfatter både måneds-, time- og prosentlønte. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallene. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.
- 5) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren. Skolesektoren er ikke med.
- 6) Omfatter byråsjef, underdirektør og avdelingsdirektør.
- 7) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er imidlertid ikke med i veksttallet fra 1994 til 1995, men er med i beregningen fra 1995 til 1996.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper har fått en økning i reallønn etter skatt på om lag 2,8 prosent fra 1995 til 1996. Det er sett bort fra endringer i skattemessige fradrag. Når en forutsetter at netto fradragene vokser i takt med lønnen, vil størrelsen på fradragene i liten grad påvirke veksten i reallønn etter skatt i denne perioden.

For timelønne i industrien økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med om lag 2,6 prosent fra 1995 til 1996, mens økningen for funksjonærer i NHO-bedrifter, utenom ledende funksjonærer, i gjennomsnitt var om lag 2,8 prosent i samme periode. For offentlige ansatte steg den gjennomsnittlige reallønnen etter skatt med om lag 2,8 prosent fra 1995 til 1996, dvs. lik den gjennomsnittlige veksten i reallønn etter skatt for alle grupper.

Tabellen illustrerer at det er ledende funksjonærer i NHO-bedrifter og ansatte innen forretnings- og sparebanker og hotell- og restaurantnæringen samt timelønne innen landtransport som i gjennomsnitt har fått den sterkeste veksten i reallønn etter skatt fra 1995 til 1996.

Beregningsutvalget har i tabell 2.5 beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for følgende grupper:

- Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1995 på henholdsvis 200 000 kroner og 400 000 kroner. Beregningene er utført for henholdsvis enslige lønnstakere, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn. Det er beregningsmessig forutsatt at barna er mellom 3 og 12 år.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2.

Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere.
- En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende mulighetene til å tilpasse seg endringer i skattesystemet.
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Andre overføringer fra offentlige budsjetter er det ikke tatt hensyn til.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i sammensetning av inntekter og husholdninger, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstypene enn det de sterkt forenklede forutsetningene skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.
- Siden det forhandles bare om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnen være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til forsørgerfradraget i skatt og barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til reallønn etter skatt ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med konsumprisindeksen.

Utvalget har i beregningene i tabell 2.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 3 prosent fra 1994 til 1995 og 4 1/4 prosent fra 1995 til 1996. Dette tilsvarer gjennomsnittlig årslønnsvekst i perioden. Konsumprisindeksen økte med 2,4 prosent fra 1994 til 1995 og 1,3 prosent fra 1995 til 1996.

Tabell 2.5: Beregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Prosentvis endring.

Lønnsinntekt i 1995	1994-1994	1995-1996
200 000 kroner		
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	0,4	2,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²⁾	0,1	2,5
400 000 kroner		
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	0,4	2,8

Tabell 2.5: Beregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Prosentvis endring.

Lønnsinntekt i 1995	1994-1994	1995-1996
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år 2)	0,1	2,6
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 250 000 kroner og den andre 150 000 kroner ³⁾	0,2	2,6

1) Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

2) Ektepar med én inntekt vil bli liknet i klasse 2.

3) Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 2.5 viser at det er liten variasjon i reallønn etter skatt for de valgte eksemplene fra 1995 til 1996. Med de forutsetningene som er valgt her økte reallønnen etter skatt med vel 2,5 prosent i denne perioden.

Beregnete virkninger av endringer i skattereglene fra 1996 til 1997 for utviklingen i lønnsinntekt etter skatt

Kort om endringer i skatteregler fra 1996 til 1997

Skattereglene for 1997 er i hovedsak en videreføring av skatteoppleggene fra 1992 til 1996. Standard bunnfradrag og progresjonsgrenser er i hovedsak økt med om lag 3 1/2 prosent fra 1996 til 1997. Innslagspunktene for grensene i toppskatten og grensen for høyeste minstefradrag er imidlertid økt med hhv. om lag 5 1/2 prosent og 5 prosent. Inntektsskattesatsene er holdt uendret fra 1996. De generelle satsene i barnetrygden er i 1997 videreført på samme nivå som i 2. halvår 1996, mens småbarnstillegget er oppjustert med 2,5 prosent fra 1996 til 1997. Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms, forsørgerfradraget og særfradraget for alder mv. er holdt nominelt uendret fra 1996 til 1997.

Dette skatteopplegget innebærer isolert sett om lag uendret gjennomsnittsskatt for lønnstakere som har en vekst i lønninger og skattemessige fradrag om lag på linje med justeringen av beløpsgrensene (3¹/₂ prosent) i skattesystemet. En lønnstaker i skatteklasse 1 som betaler toppskatt og som ikke har barn, vil isolert sett få en skattelette på i størrelsesorden 800 kroner som følge av at innslagspunktene i toppskatten og øvre grense i minstefradraget øker mer enn forutsatt lønnsvekst. Veksten i inntekt etter skatt kan isolert bli noe lavere for skattytere med barn mellom 3 og 16 år enn for skattytere uten barn, som følge av at de generelle satsene i barnetrygden fra 2. halvår 1996, ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms og forsørgerfradraget er holdt nominelt uendret fra 1996 til 1997 (barnetrygden regnes som en negativ skatt).

Isolert virkning av endret lønnsvekst fra 1996 til 1997 for utviklingen i lønnsinntekt etter skatt

Tabell 2.6 illustrerer hvordan lønnsinntekten etter skatt i 1997 isolert sett påvirkes av at lønnen i 1997 endres med 1 prosent. For alle husholdningene endres inntekt etter skatt prosentvis mindre enn lønningene. Skattesystemet betyr noe mer for

virkningene av alternative lønnsendringer på inntekt etter skatt for høye lønnsinntekter og for barnefamiliene. Det skyldes at marginalsatten særlig for disse gruppene er høyere enn gjennomsnittsskatten og at barnetrygd og forsørgerfradrag i skatt er fastlagt i nominelle kronebeløp.

Tabell 2.6: Isolert endring i nominell lønnsinntekt etter skatt ved 1 prosent endring i lønnsinntekten. Utvalgte lønnskategorier¹⁾

Lønnsinntekt	Prosentvis vekst		
	Enslig uten barn	Ektepar med én inntekt, 2 barn, 10 og 7 år	Ektepar, 2 inntekter ²⁾ , 2 barn, 10 og 7 år
125 000	0.9	0.7	
200 000	0.9	0.7	
250 000 (150 000 + 100 000)	0.7	0.8	0.8
350 000 (200 000 + 150 000)	0.8	0.7	0.8
400 000 (250 000 + 150 000)	0.8	0.7	0.7

1) Barnetrygden regnes som negativ skatt.

2) Inntektene er fordelt mellom ektefellene som antydte i parentesene i forspalten.

Kilde: Beregningsutvalget.

2.3 UTVIKLINGEN I PENSJONSYTELSE FRA FOLKETRYGDEN FRA 1994 TIL 1996

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon (som er et grunnbeløp (G) for enslige og 0,75 G for ektefeller), sært tillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 1/2 for ektepar) og sært tillegg. Sært tillegg kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Tabell 2.7 nedenfor viser beregnet vekst i minstepensjon og vekst i disponibel realinntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue fra 1994 til 1996. Ved omregning til realinntekter er det lagt til grunn en konsumprisvekst på 2,4 prosent fra 1994 til 1995 og 1,3 prosent fra 1995 til 1996.

Tabell 2.7: Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring pr. år.

	Minstepensjon i 1996, kr	1994/95		1995/96	
		Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt	Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt
Enslig	65 284	3,4	1,0	4,0	2,7
Ektepar	110 368	3,5	1,1	4,0	2,7

Kilde: Beregningsutvalget.

Pensjonister har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. og betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. En særskilt

skattereduksjonsregel sikrer videre at minstepensjonister uten særlig formue eller inntekter utenom pensjon ikke skal betale skatt, og at denne fordelingen skal avtrappes gradvis. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue blir dermed lik minstepensjonen.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir endret 1. mai hvert år gjennom en økning av grunnbeløpet i folketrygden. Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93 til 1.5.97 fremgår av vedlegg 6, tabell 6.2. Det vises for øvrig til tabell 3.1 som bl.a. beskriver det gjennomsnittlige årslønnsnivået for noen hovedgrupper av lønnstakere.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin pensjonsinntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Økningen i grunnbeløpet var 2,7 prosent fra 1994 til 1995 og 4,0 prosent fra 1995 til 1996. Dette bidro isolert sett til at realinntekten før skatt steg med om lag 0,3 prosent fra 1994 til 1995 og om lag 2,7 prosent fra 1995 til 1996.

For utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist kan resultatet variere noe, avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold. Virkningen av rentefallet de siste årene har isolert sett gitt et negativt vekstbidrag i disponibel realinntekt for pensjonister med netto renteinntekter.

Den gjennomsnittlige pensjonsinntekten for pensjonister som gruppe har reelt sett økt betydelig de siste årene. Foruten økninger i grunnbeløpet skyldes denne inntektsveksten at en stadig større del av de nye pensjonistene mottar tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

KAPITTEL 3

Lønnsutviklingen i senere år

- *Den gjennomsnittlige årslønnsveksten fra 1995 til 1996 for alle grupper under ett er anslått til om lag 4¹/₄ prosent mot 3,0 prosent året før. For timelønte i industrien anslås lønnsveksten til om lag 4 prosent og for funksjonærer i NHO-bedrifter, hvor endelig statistikk for 1996 foreligger, har lønnsveksten vært 4,3 prosent. I stat og kommune anslås lønnsveksten foreløpig til om lag 4¹/₄ prosent.*

Gjennomsnittlig overheng til 1997 kan anslås til knapt 2 prosent mot 1,2 prosent i fjor. Overhenget til 1997 varierer fra 2¹/₂ prosent i kommunene til 1¹/₂ prosent i forretnings- og sparebanker. For timelønte i industrien og statsansatte er overhenget foreløpig anslått til henholdsvis 1³/₄ og 2¹/₄ prosent. I senere år har det generelt sett vært en lønnsutjevning mellom kvinner og menn innen alle områder utvalget har tall for. Lønnsutjevningen fortsatte også som hovedtendens i 1996. For kvinners gjennomsnittslønn for hele arbeidsmarkedet under ett, var tilnærmingen til nivået for menn mindre. Det kan bl a skyldes at kvinners sysselsetting øker mest i områder med lavt og midlere lønnsnivå.

3.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram en del statistikk og beregninger som er ment å gi et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 1995 til 1996. Det gis desuten anslag på lønnsoverhenget til 1997 for ulike grupper. Kapitlet er noe endret både når det gjelder tabeller og tekst siden forrige rapport (NOU 1996:19).

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid. Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1996 og gjengis i tabellene 3.1 og 3.2. Imidlertid foreligger det ved avslutningen av denne rapporten ikke lønnsstatistikk i 1996 for alle grupper. Begge tabellene bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Det presenteres også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner.

Tabellene er videre basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f eks skifttillegg og ulempetillegg, er med i tallene. For de lønnstakergrupper hvor det ikke foreligger lønnsstatistikk for 1996, er lønnsveksten fra 1995 til 1996 anslått på grunnlag av overhenget til 1996, oppgaver over tariff tillegg i 1996 og anslag på lønns glidningen i 1996. For bank og forsikring har en i tillegg til lønnsstatistikk for 1996, opplysninger om lokale tillegg til bestemte datoer i 1996. For funksjonærene i NHO-bedrifter foreligger det foruten lønnsstatistikk for 1996 opplysninger om tidspunkter for lønnsreguleringer i løpet av 1996.

Grunnlaget for beregning av årslønn

For de fleste grupper av lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for timelønne i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a ha sammenheng med lavlønsprofil ved tariffoppgjørene og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabellene 3.1 og 3.2 bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for timelønne i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I kommunal- og fylkeskommunal virksomhet (ekskl. skolesektoren) antas det at om lag 1/3 av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen om lag 1/5.

Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for ett område. På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg 4 i rapport nr 2/1996 (NOU 1996:19). Vedlegget vil bli oppdatert med 1996-tall i rapport nr 2 i år.

Metoder for beregning av årslønn

Utgangspunktet for beregningene er gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabellene 3.1 og 3.2, er annerledes for timelønne i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for timelønne registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste grupper av månedslønne bare registrerer månedsfortjenesten en gang i året.

For timelønne i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid pr. uke etter NHOs oppgaver over dagtidarbeidere, 2-skiftarbeidere o.s.v.

For månedslønne i tabellene 3.1 og 3.2 beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks i september. En kan dermed anslå økingen i månedsfortjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøking på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen

i tariffmessig lønnsøking og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøking anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

Av tabell 3.1 ser vi at lønnsutviklingen for de største forhandlingsområdene viser stor grad av parallellitet de siste årene. Størrelsen på lønnsveksten har imidlertid variert og har vist en fallende tendens fram til 1993/1994. Deretter har veksttakten økt noe igjen, særlig fra 1995 til 1996. Tabell 3.1 viser videre at ansatte i varehandel og funksjonærer i bankvirksomhet har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. For ansatte i varehandel må den forholdsvis sterke prosentvise lønnsveksten ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like kronetillegg i oppgjørene. Offentlig sektor har perioden under ett hatt svakere lønnsutvikling enn gruppene i privat sektor som er med i tabell 3.1. Imidlertid ser det ut som stat og kommune får noe høyere lønnsvekst fra 1995 til 1996 enn timelønne i industrien.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år.

Tabell 3.1: Beregnet årslønnsvekst for noen store grupper.

	Timelønne i industrien ¹)	Funksjonæ- rer i NHO- bedrifter	Varehandel 2)	Forretnings- - og sparebanke r	Statsansatt e	Skoleverke t	Kommune ansatte ³)
1986-87	8,1	8,0	8,5	5,8	7,3	7,3	7,5
1987-88	5,8	5,6	8,4	9,9	3,3	6,9	3,6
1988-89	5,0	3,6	4,5	4,0	4,8	4,7	4,7
1989-90	5,6	5,7	6,7	6,1	5,4	4,6	4,3
1990-91	4,8	5,8	5,6	5,9	4,9	3,8	5,5
1991-92	3,0	4,3	3,7	3,0	4,3	3,6	2,9
1992-93	2,4	3,7	3,2	3,6	2,6	2,1	2,5
1993-94	2,9	3,5	2,8	3,8	2,2	1,7	2,4
1994-95	3,4	3,7	3,3	3,7 ⁴)	3,1	2,7	2,8
1995-96	4	4,3	4 ¹ ₋₂	4,7	4 ¹ ₋₄	-	4 ¹ ₋₄
1986-96	55,1	60,0	64,5	63,4	51,0	-	48,5
GJ.SN.	4,5	4,8	5,1	5,0	4,2	-	4,0
Årslønn 1995	kr 201 300	kr 275 600	kr 212 100	kr 234 400	kr 219 700	kr 238 300	kr 204 700

- 1) Gjelder for timelønne i industrien med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87. Omfatter timelønne i industrien som inngår i NHOs kvartalsstatistikk.
- 2) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.
- 3) Kommunnene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren, men ekskl. skoleverket. Oslo og Bærum er ikke med i tallene i perioden 1990-94. Oslo er ikke med i 1995

- 4) Fondsmeglere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for 1995-96.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.2: Beregnet årslønnsvekst for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1.

Timelønnte i NHO-bedrifter ¹⁾ :										
År	I alt	Industrien	Nærings- og nytelse	Tekstil- og bekledning	Treindustri	Treforedling- og papirvar eind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineralbearb. industri	Elektrokjemisk industri
Timelønnte i NHO-bedrifter ¹⁾ :										
År	Jern- og metall- industri	Bygg og anlegg	Land	Funksjonærer i NHO-bedr.	Forretning s- og	Varehandel				
	I alt	Byggevirksomh.	transp.	I alt	Industri funks.	sparebanker	I alt	Engros	Detalj	
Staten										
År	Hotell og rest. ²⁾	Forsikring	Forretningssm. tjenesteyting	I alt	Sivil ytre etat ³⁾	Forretn. drift ³⁾	Skoleverket	I alt	Helse	Forretn. drift ³⁾
1990-91	4,8	4,8	5,6	4,7	4,2	4,7	4,5	5,2	3,8	7,0
1991-92	3,0	3,0	3,5	3,1	1,4	2,0	2,0	3,2	3,0	3,0
1992-93	2,8	2,4	2,4	2,9	1,9	2,4	1,8	3,1	1,2	2,0
1993-94	2,6	2,9	2,7	2,1	3,8	3,5	0,8	2,7	2,9	3,9
1994-95	2,9	3,4	3,1	2,3	3,7	5,2	2,8	3,8	3,7	2,9
1995-96	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Sum 90-96	21,8	22,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Gj.sn. pr år	3,3	3,4	-	-	-	-	-	-	-	-
Årslønn 1995	kr 208 300	kr 201 300	kr 192 600	kr 173 000	kr 179 400	kr 198 400	kr 253 200	kr 192 400	kr 196 200	kr 216 200
1990-91	4,9	3,4	1,8	6,1	5,8	5,4	5,9	5,6	5,8	6,2
1991-92	2,9	2,5	0,9	2,1	4,3	3,8	3,0	3,7	4,0	3,6
1992-93	3,0	2,7	1,3	1,9	3,7	3,5	3,6	3,2	2,9	3,1
1993-94	2,9	0,3	2,5	2,3	3,5	3,5	3,8	2,8	3,0	3,2
1994-95	3,4	1,1	3,7	2,4	3,7	3,8	3,7 ⁴⁾	3,3	3,3	4,2
1995-96	-	4 ¹ ₂	4 ¹ ₄	5	4,3	4,3	4,7	4 ¹ ₂	-	-
Sum 90-96	-	15,3	15,3	21,4	28,1	26,9	27,4	25,4	-	-
Gj.sn. pr år	-	2,4	2,4	3,3	4,2	4,0	4,1	3,8	-	-

Tabell 3.2: Beregnet årslønnsvekst for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1.

Timelønnte i NHO-bedrifter ¹⁾ :										
År	I alt	Industrien	Nærings- og nytelse	Tekstil- og bekledning	Treindustri	Treforedling- og papirvarer	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineralbearb. industri	Elektrokjemisk industri
Timelønnte i NHO-bedrifter ¹⁾ :										
År	Jern- og metall- industri	Bygg og anlegg	Land	Funksjonærer i NHO-bedr.	Forretning s- og	Varehandel				
År	I alt	Byggevirksomh.	transp.	I alt	Industri funks.	sparebanker	I alt	Engros	Detalj	
Staten										
År	Hotell og rest. ²⁾	Forsikring	Forretningsm. tjenesteyting	I alt	Sivil ytre etat ³⁾	Forretn. drift ³⁾	Skoleverket	I alt	Helse	Forretn. drift ³⁾
Årslønn 1995	kr 203 400	kr 212 400	kr 207 100	kr 179 800	kr 275 600	kr 269 100	kr 234 400	kr 212 100	kr 231 700	kr 184 700
1990-91	6,6	4,4	5,4	4,9	6,2	6,9	3,8	5,5	5,6	-
1991-92	3,3	3,3	4,2	4,3	1,4	0,4	3,6	2,9	3,5	-
1992-93	1,7	3,4	3,9	2,6	4,2	2,4	2,1	2,5	2,8	3,5
1993-94	1,9	5,0	2,8	2,2	2,3	3,8	1,7	2,4	2,4	2,2
1994-95	2,3	2,3	2,6	3,1	3,6	2,7	2,7	2,8	2,9	4,2
1995-96	4 ³ ₋₄	4,1	-	4 ¹ ₋₄	4,5	3,8	-	4 ¹ ₋₄	-	-
Sum 90-96	22,3	24,7	-	23,3	24,3	21,6	-	22,1	-	-
Gj.sn. pr år	3,4	3,7	-	3,6	3,7	3,3	-	3,4	-	-
Årslønn 1995	kr 168 200	kr 266 600	kr 278 200	kr 219 700	kr 232 400	kr 217 300	kr 238 300	kr 204 700	kr 206 300	kr 212 800

- 1) Gjelder for timelønnte med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37.5 t/uke etter 1.1.87.
- 2) Omfatter månedslønnte, prosentlønnte og timelønnte arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i vekstallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønnte og prosentlønnte.
- 3) Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkens tellingstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.
- 4) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i stabstikken i 1995. Disse er ikke med i vekstallet for 1994-95, men er med i beregningen for 1995-96.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I tabell 3.3 har en har en beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for tre hovedgrupper

- industrien
- annen privat næringsvirksomhet
- ansatte i offentlig forvaltning

Næringene/gruppene i annen næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 3.3: Årslønnsvekst i prosent for alle grupper og for tre hovedgrupper av lønnstakere

	Alle grupper ¹⁾	Industrien ²⁾	Annen næringsvirksomhet	Offentlig forvaltning
1986-87	8,0	7,9	8,5	7,3
1987-88	5,9	5,7	7,8	4,2
1988-89	4,3	4,5	3,7	4,8
1989-90	5,3	5,8	5,3	4,8
1990-91	5,3	5,1	5,3	4,9
1991-92	3,6	3,3	3,5	3,5
1992-93	2,9	2,9	3,2	2,4
1993-94	2,7	3,1	2,8	2,2
1994-95	3,0	3,6	2,9	2,8
1995-96 ³⁾	4 ¹ ₋₄	4 ¹ ₋₄	4 ¹ ₋₂	4 ¹ ₋₄
1986-96	55,5	56,9	58,8	49,5
Gj.sn pr. år	4,5	4,6	4,7	4,1

1) Anslag basert på statistikk for grupper som samlet mottar knapt 90 prosent av samlet utbetalt lønn i Norge.

2) Omfatter både timelønne og funksjonærer

3) Anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Samlet årslønnsvekst fra 1995 til 1996 for alle grupper ser foreløpig ut til å bli om lag 4¹₋₄ prosent. Gjennomsnittlig årslønnsnivå for de samme grupper kan beregnes til om lag kr 226 600 i 1995.

Fra 1995 til 1996 tyder foreløpige anslag på at lønnsutviklingen vil bli om lag den samme i industrien og i offentlig forvaltning, mens den ser ut til å bli noe sterkere i annen privat næringsvirksomhet. Tabell 3.3 viser videre at lønnsveksten i annen næringsvirksomhet har vært noe sterkere enn i industrien under ett i perioden 1986-96. Offentlig forvaltning har hatt den svakeste utviklingen.

Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f.eks. endrede kvalifikasjoner blant arbeidstakerne, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f.eks. alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer.

Utvalget har fått beregnet hva endringer i *aldersstrukturen* har betydd for lønnsveksten for noen grupper. På slutten av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene

utgjorde den en forholdsvis stor andel av lønnsveksten for disse gruppene, men har avtatt de siste årene og er nær null i 1996.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a komme av at andelen yngre arbeidstakere blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp.

Lønnsøking som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøking er derfor lagt til midt i året (1.juli).

3.1.1 Lønnsutviklingen basert på innbetalt arbeidsgiveravgift

Arbeidsgiveravgiften til folketrygden kan sammen med anslag for utviklingen i utførte timeverk gi en indikasjon på lønnsutviklingen pr. timeverk i privat sektor og i kommunene.

Det foreligger nå statistikk over innbetalt arbeidsgiveravgift etter fellesinnkrevningen fra januar til og med desember 1996, som viser en økning i innbetalingene med 7,7 prosent i forhold til samme periode i 1995. Innbetalingene gjelder lønnsutbetalinger i perioden januar-november. I 1996 anslås samlet sysselsetting å øke med om lag 2¹/₂ prosent. Dersom en også tar hensyn til at sysselsettingsveksten er noe høyere i privat sektor og kommunene og at veksten i timeverk kan ha vært noe sterkere enn veksten i antall personer, kan lønnsveksten pr. timeverk fra januar-november 1995 til tilsvarende periode i 1996 anslås til rundt 4¹/₂ prosent for alle grupper under ett.

Det er stor usikkerhet knyttet til vurderingen av lønnsutviklingen på grunnlag av arbeidsgiveravgiften. De siste årene har utviklingen i arbeidsgiveravgiften indikert atskillig sterkere vekst i lønnssummen enn de tallene som er blitt publisert i nasjonalregnskapet i Statistisk sentralbyrå. En grunn til dette kan være at en i lønnsstatistikken ikke i samme grad omfatter ytelser som er arbeidsgiveravgiftspliktig utenom lønn. Videre kan eventuelle bedringer i innkrevingsrutinene for arbeidsgiveravgiften bidra til sterkere vekst i innbetalt arbeidsgiveravgift enn i lønnssummen.

3.2 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

3.2.1 Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området (Grupper som inngår i NHOs kvartalsstatistikk)

- For *INDUSTRIARBEIDERE* eksklusiv offshorevirksomhet anslås veksten i årslønn fra 1995 til 1996 til 4 prosent, mens veksten året før var 3,4 prosent.

Tabell 3.4 viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for voksne arbeidere i industrien (menn og kvinner) fra samme kvartal året før. Timefortjenestene er beregnet eksklusive overtidstillegg og omregnet til 37,5 t/uke.

Mens lønnsveksten gjennom hele 1994 og frem til tariffoppgjøret i 1995 lå stabilt på ca. 3 prosent målt mot tilsvarende kvartaler året før, økte den kvartalsvise lønnsveksten for industriarbeidere med om lag 0,5 prosentpoeng til rundt 3,5 prosent etter lønnsoppgjøret i 1995, mens den totale kvartalsvise lønnsveksten etter 1996-oppgjøret ser ut til å bli ytterligere vel 0,5 prosentpoeng høyere.

Ulike varianter av lønssystemer og/eller prestasjonsavhengig lønnsvekst, dels engangsbonuser som etterslep etter gode resultater i 1995, bidro med ekstra lønnsglidningen i 1. kvartal 1996. I NOU 1996:19 ble det anslått at 0,5 prosent av lønnsveksten i 1. kvartal 1996 skyldtes ekstraordinær engangsbonus. Denne bonusen var ekstraordinær og opptrådte bare i 1. kvartal 1996. Bidraget på årslønnsvesten er ca. 0,12 prosent. I tillegg kan det være endel bonus innbakt i lønssystemene som ikke er ekstraordinær. Den gjennomsnittlige lønnsglidning i 2. og 3. kvartal 1996 ser ut til å ha vært noe lavere enn i 1995.

I noen bransjer har det vært arbeidskonflikter som har ført til at de sentrale lønnstilleggene i 1996 ble gitt på et noe senere tidspunkt enn ved utløpet av avtalene, blant annet i verkstedindustrien. Dette har forrykket utslagene på årslønnsveksten noe.

Lønnsstatistikk for 4. kvartal 1996 er ikke ferdig før i mars 1997. Sammen med noe etterbetalinger av lønnstillegg som vil komme i 4. kvartal 1996 for tidligere kvartaler, har endel lokale bedriftsvisse tillegg dratt ut i tid, som sannsynlig vil føre til at veksten fra 4. kvartal 1995 til 4. kvartal 1996 vil bli noe høyere enn tilsvarende vekst i 3. kvartal 1996.

Tabell 3.4: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester eksklusiv overtidbetaling omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra samme kvartal året før

	Lønnsøkning pr. time	Herav:		Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
		Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1988 1. kvartal	7,5	0,2	7,3	97
1989 1. «	3,2	1,8	1,4	44
1990 1. «	5,0	4,1	0,9	18
1991 1. «	6,7 ¹⁾	3,3	3,5	51
1991 2. «	4,0 ¹⁾	2,0	2,0	51
1991 3. «	4,3 ¹⁾	2,0	2,3	55
1991 4. «	4,4	1,8	2,6	59
1992 1. «	3,9	1,6	2,3	60
1992 2. «	2,7	0,5	2,2	82
1992 3. «	2,7	0,5	2,3	83
1992 4. «	2,6	0,4	2,1	83
1993 1. «	2,4	0,4	2,0	81
1993 2. «	2,6	0,7	1,9	72
1993 3. «	2,3	0,7	1,6	65
1993 4. «	2,3	0,7	1,5	65
1994 1. «	2,9	0,8	2,2	75
1994 2. «	2,7 ¹⁾	1,1	1,7	62
1994 3. «	3,0 ¹⁾	1,3	1,7	55
1994 4. «	3,0	1,3	1,7	57
1995 1. «	2,9	1,3	1,6	55

Tabell 3.4: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester eksklusiv overtidbetaling omregnet til 37.5 t/uke. Endring i prosent fra samme kvartal året før

	Lønnsøkning pr. time	Herav:		Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
		Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1995 2. «	3,5	1,4	2,1	59
1995 3. «	3,6	1,1	2,5	69
1995 4. «	3,6	1,1	2,5	69
1996 1. «	4,2	1,1	3,1	74
1996 2. «	3,7 ¹⁾	1,4	2,2	61
1996 3. «	4,0 ¹⁾	2,1	1,9	48

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

1) Korrigert for etterbetalinger. 2. og 3. kvartal 1996 er anslag.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

Årslønnsveksten fra året før kan dekomponeres:

Tabell 3.5:

	1994	1995	1996*
Overheng fra året før:	0,9	1,1	1,2
Tariff tillegg: Bidrag fra sentrale og bransjevisetariff tillegg:	0,9	0,8	1,3
Bidrag fra lavlønnstillegg og garantitillegg 1. oktober:	0,0	0,0	0,0
Lønns glidning: Bidrag fra året	1,1	1,4	1 ¹ ₂ ¹⁾
Vekst i årslønn	2,9	3,4	4

* Anslag

- 1) Utviklingstallene og anslagene på årslønnsveksten i 1996 er korrigert for eventuelle etterbetalinger mellom kvartaler. Lønnsstatistikken for 4. kvartal 1996 er ikke ferdig før i mars 1997. På grunn av at noen sentrale og lokale lønnsoppgjør innenfor flere bransjer ikke ble utbetalt før i 4. kvartal 1996 er etterbetalinger og eventuelle sene lokale tillegg anslått for 4. kvartal 1996.

Lønnsveksten fra 1995 til 1996 består både av lønnsoverheng inn i 1996, høyere tariff tillegg og et bidrag fra lønns glidningen i 1996 på om lag samme nivå som året før.

Lønnsoverhenget inn i 1997 er anslått til om lag 1³₄ prosent.

De gjennomsnittlige *tariff tilleggene*, inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til:

Tabell 3.6:

Pr. 1. april 1991:

134 øre/time,

1,5 prosent.

Tabell 3.6:

Pr. 1. april 1992:	38 øre/time,	0,4 prosent.
Pr. 1. april 1993:	65 øre/time,	0,7 prosent.
Våren 1994: ¹⁾	126 øre/time,	1,3 prosent.
Pr. 1. april 1995:	108 øre/time,	1,1 prosent
Våren 1996: ²⁾	212 øre/time,	2,0 prosent

- 1) På grunn av forbundsvise lønnsreguleringer i 1994 og 1996, ble tilleggene gitt fra det tidspunkt de enkelte bransjeavtalene hadde utløp. De fleste har utløp 31. mars. Ca. 3/4 av tariff tilleggene etter lønnsoppgjøret i LO/NHO-området i 1994 gjaldt fra 2. kvartal 1994 og ca. 1/4 gjaldt fra 3. kvartal.
- 2) I 2. kvartal 1996 og delvis inn i 3. kvartal var det endel arbeidskonflikter som resulterte i at tariff tilleggene ble gitt fra et noe senere tidspunkt enn det normale ved utløp av den enkelte tariffavtale eller bransjeavtale. For 1996 anslås at ca. 2/3 av tillegget vil få virkning i 2. kvartal 1996 og ca. 1/3 i 3. kvartal 1996.

Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning

Tariffmessig lønnsøkning er generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønns satser etc. som følge av sentrale og/eller forbundsvise forhandlinger. Utenom lavlønns tillegg og garantit tillegg er de fleste tariff tilleggene gitt fra 1. april. Ved forbundsvise tariff forhandlinger er reguleringstidspunktene ofte senere i flere bransjer.

Lønns glidningen framkommer som en differanse mellom total lønnsøkning og tariffmessig lønnsøkning og er dermed en restpost. Lønns glidning blir således et statistisk begrep hvor ikke bare lønnstillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid osv. har betydning.

- *For arbeidere i BYGGEVIRKSOMHET anslås veksten i årslønnen fra 1995 til 1996 til 4¹/₄ prosent, mot 3,7 prosent året før.*

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømmerfaget, murere, grunnarbeid innenfor sten-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestre, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestre, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagmestre o.l.

I takt med bedre tider for byggevirksomhet var det en jevn stigende lønnsvekst fra årsskiftet 1993/94 og inn i 1996, fra 1,2 prosent i 1. kvartal 1994 til 4,3 prosent i 1. kvartal 1996, målt i forhold til samme kvartal året før.

Innføring av nye lønnssystemer var ventet å øke lønnsveksten endel sterkere i 1996. Dette har fram til 3. kvartal 1996 ikke slått til i den gjennomsnittlige timefortjenesten for bransjen. De lokale lønnsoppgjørene er dratt ut i tid, slik at veksten ventes å bli noe sterkere i 4. kvartal 1996.

Arbeidskonflikt innenfor elektrobransjen betyr at kvartalstallene frem til 3. kvartal 1996 ikke inneholder noe lønnstillegg for denne bransjen. Disse tillegg vil komme som etterbetaling i 4. kvartal 1996, med virkning fra konfliktens opphør 5 august 1996.

Registrert vekst for de 3 første kvartaler i 1996 er $3\frac{3}{4}$ prosent. Tar man hensyn til forhold nevnt overfor anslår utvalget at årslønnsveksten vil bli om lag $4\frac{1}{4}$ prosent fra 1995 til 1996.

Mindre diverset tillegg eller skift tillegg etc. som er knyttet til arbeidets art, drar veksten ned med ca. 0,3 prosentpoeng.

Anleggsbransjen består av kraftlinjefirmaer og anleggsbedrifter med oppdrag både innenfor kraftverkssektoren, oljerelaterte virksomheter og veiprosjekter (inkl. tunnelarbeider). Frafallet av antall timer fra 1993 til idag har vært betydelig. Gjennomgående førte bevegelsene bort fra kraftverksanlegg til nedgang i gjennomsnittlig lønn.

Justert for etterbetalinger i 3. kvartal 1996 er veksten 6,6 prosent i forhold til samme kvartal året før, og gjennomsnittlig årslønnsvekst ser ut til å bli om lag 5 prosent fra 1995 til 1996. Gjennomsnittlig timefortjeneste i 1996 ligger fortsatt klart under nivået i 1993.

I 1995 og i første halvdel av 1996 var det frafall av et stort antall timer knyttet til oljerelaterte oppdrag. Dette drar lønnsveksten fra 1995 til 1996 ned med 1,8 prosentpoeng.

Store enkeltprosjekter, som f.eks. byggingen av hovedflyplassen på Gardermoen, bidrar dessuten til en kraftig vekst i siste halvdel av 1996.

For bygge- og anleggsvirksomhet under ett ble det registrert en gjennomsnittlig årslønnsvekst på 1,1 prosent fra 1994 til 1995, mens årslønnsveksten korrigert for nedgangen i oljerelaterte oppdrag, offshore, for industri og anleggsfirmaer var 2,3 prosent fra 1994 til 1995.

I 1996 anslås veksten å bli på ca. $4\frac{1}{2}$ prosent basert på antagelsene foran og fordeling av timer mellom byggevirksomhet og anleggsvirksomhet som for de 3 første kvartaler av 1996. Korrigert for etterbetalinger i 3. kvartal 1996 og etterbetalinger som vil komme i 4. kvartal innenfor elektrobransjen, er den reelle kvartal-veksten fra 3. kvartal 1995 til 3. kvartal 1996 på om lag 5 prosent.

- *For LANDTRANSPORT som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. anslås en økning i årslønn fra 1995 til 1996 på 5 prosent, mot 2,4 prosent året før.*

Lave tariff tillegg i 1995 særlig innenfor rutebilsektoren ble avløst av om lag dobbelt så høye bransjevis tillegg i 1996. I store deler av rutebilsektoren er det dessuten innført nye lønssystemer.

Tallene for 3. kvartal 1996 justert for etterbetalinger viser en vekst på 6,3 prosent fra samme kvartal året før.

- *I OLJEVIRKSOMHETEN, OFFSHORE ialt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, oljeservicebedrifter samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet, anslår utvalget årslønnsveksten til vel 4 prosent fra 1995 til 1996.*

I de tre første kvartaler av 1996 er veksten på knapt 4 prosent i forhold til tilsvarende kvartaler i 1995. Den vesentligste økningen i lønnsveksten gjennom året kommer normalt 1. januar, blant annet gjennom systemet for ansiennitetstillegg.

Gjennomsnittstallene for lønnsveksten innenfor oljesektoren, offshore gjenspeiler ofte i større grad endringer i sysselsettingen. Oppgjørsformer med ulike reguleringstidspunkter og lønnseffekter som følge av store endringer i antall arbeidstakere, fører til at lønnsveksten for enkelte år ikke er helt sammenlignbare med lønnsvekst for andre områder.

Diverset tillegg, som også omfatter offshoret tillegg, utgjør mer enn $\frac{1}{3}$ av lønnen. De siste årene har gjennomsnittlige diverset tillegg dempet lønnsveksten betydelig. De store lønnsforskjellene med og uten diverset tillegg, gjenspeiler i tillegg sysselsettingsvridninger mellom utførte offshoretimer i oljeselskapene og utførte offshoretimer innenfor industri, bygge- og anleggsvirksomhet.

3.2.2 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

- For FUNKSJONÆRENE i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) økte årslønnen fra 1995 til 1996 med 4,3 prosent mot 3,7 prosent året før.

Beregningene over årslønnsveksten baserer seg på statistikk pr. 1. september, opplysninger fra bedriftene om lønnsreguleringstidspunkter og beregning av eventuelle alderseffekter. Den registrerte gjennomsnittlige månedslønnen økte med 4,7 prosent fra 1. september 1995 til 1. september 1996, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene, mot 3,8 prosent året før.

Lønnsvekst som skyldes at *aldersgrupper* med noe høyere lønnsnivå utgjør en relativ større del av funksjonærmassen har blitt stadig mindre, og er praktisk talt null i 1996. Lønnsoverhenget inn i 1997 er beregnet til 1,9 prosent.

For funksjonærene i industri var lønnsveksten fra 1. september 1995 til 1. september 1996 4,7 prosent. Årslønnsveksten er beregnet til 4,3 prosent fra 1995 til 1996, mot 3,8 prosent året før. Lønnsoverhenget inn i 1997 er beregnet til 1,8 prosent.

For ledende funksjonærer (i alle bransjer) var lønnsøkningen fra 1. september 1995 til 1. september 1996 5,3 prosent. Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 4,7 prosent fra 1995 til 1996. Lønnsoverhenget inn i 1997 er beregnet til 2,2 prosent.

Ledende industrifunksjonærer utgjør vel halvparten av alle ledende funksjonærer i NHO-området. Utenfor industrien er det først og fremst i oljevirksomhet og bygge- og anleggsvirksomhet ledende funksjonærer utgjør et visst antall. Ledende funksjonærer innenfor industrien har hatt en noe sterkere årslønnsvekst enn alle ledende funksjonærer på 4,8 prosent fra 1995 til 1996, men noe lavere vekst fra 1. september 1995 til 1. september 1996 på 5,2 prosent. I 1995 var veksten for ledende industrifunksjonærer 0,3 prosentpoeng sterkere enn for alle ledende.

3.2.3 Lønnskostnader i NHO-bedrifter

Tabell 3.5 viser utviklingen fra 1988 til 1995 for de «obligatoriske» indirekte personalkostnadene. Lønn under sykdom bygger blant annet på NHOs kvartalsvise fraværstatistikk for arbeidere, fravær betalt av bedriftene. Reduksjon i disse kostnadene bidro til en betydelig reduksjon av lønnskostnadene for industriarbeidere fra 1988 til 1994. I 1995 og inn i 1996 har sykefraværskostnadene for bedriftene steget, noe som igjen øker bidraget til de totale lønnskostnadene. Flere bevegelige helligdager på ukens 5 første dager øker timelønnskostnadene noe både i 1995 og 1996 i forhold til året før. Endringene av innkrevingssystemet for LO/NHO-ordningene (Sluttvederlagsordning og Opplysnings- og utviklingsfondet) fra 1. januar 1996 fra premie i forhold til lønnssum til en noe lavere pris pr. ansatt (avhengig av arbeidstid) reduserer gjennomsnittlig utslag for året 1996.

Endringer i regelverket for yrkesskadeforsikring er ikke tatt med i beregningene i tabell 3.5. Disse kostnadene er obligatoriske ordninger, men det finnes ikke statis-

tikk av tilstrekkelig kvalitet til presise anslag for industriarbeidere. Tall fra Norsk Forsikringsforbund tyder på en gjennomsnittlig premie pr. person i 1995 på ca. 0,3 prosent av lønn for arbeidet tid for alle funksjonærer og arbeidere i alle sektorer i Norge. Ordningen ble obligatorisk fra 1991, og premiesatsene har avtatt betydelig siden 1991 og 1992. Enkeltundersøkelser fra NHO med basis i premiesatser i forsikringsselskaper tyder på at premien for industriarbeidere er betydelig høyere enn for gjennomsnittet for alle arbeidstakere.

I tillegg til de indirekte personalkostnader som er med i tabell 3.5, vil bedriftene ha kostnader ved bedriftsvisе ordninger. Det kan drøftes i hvor stor grad slike ordninger skal tas med i de indirekte personalkostnadene eller om de bør betraktes som driftskostnader for øvrig. I tabell 3.5. har vi fulgt internasjonale standarder for de «obligatoriske» personalkostnader i Norge. De bedriftsvisе og mer frivillige ordningene er ikke med i oppstillingene.

Tabell 3.7: «Obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten pr. arbeidet time.

	1988	1990	1992	1994	1995	1996*
Indirekte personalkostnader pr. arbeidet time	41,9	42,0	39,6	36,2	37,5	38 ¹ ₄
Herav:						
Lønn for <i>bevegelige hellig- og høytidsdager</i>	3,5	4,3	3,4	3,0	3,9	4,3
Lønn under <i>sykdom og permisjon</i>	6,3	5,8	5,1	5,0	5,4	5 ¹ ₂
<i>Feriepenger</i> ¹⁾	11,4	11,8	11,6	11,5	11,6	11,8
<i>Obligatoriske avgifter:</i>						
Arbeidsgiveravgiften til Folketrygden: Satsene	19,3	18,8	18,3	15,3	15,2	15,3
Økt beregningsgr. (pensjonspremier o.l.)	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
«LO-NHO-ordningene» ²⁾	1,0	0,9	0,7	1,1	1,1	0,9

* Anslag

- 1) Ny ferielov med overgangsordning i 1989 og 1990 fører til at noe av økningen i feriepengeprosenten skyldes beregningsmåten. Feriepengene er beregnet påløpt. Frem til og med 1990 inkluderer tallene feriepenger av sykefravær inntil 3 måneder. Etter 1990 betaler arbeidsgiver feriepenger av sykefravær i arbeidsgiverperioden (14 dager). Fra samme tidspunkt betaler bedriftene feriepenger for 5. ferieuke for eldre arbeidstakere (over 60 år), mens det tidligere var det offentlige som dekket denne.
- 2) Lavlønnsfond (avviklet 1992), Opplysnings- og utviklingsfond, Sluttvederlagsordning og AFP-ordningen.

Kilde: NHO og Beregningsutvalget

3.2.4 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

I tillegg til lønnsstatistikk for funksjonærer og timelønnte i NHO-bedrifter, foreligger det på nåværende tidspunkt lønnsstatistikk for 1996 for:

- ansatte i forretnings- og sparebanker
- ansatte i hotell- og restaurantvirksomhet (våren 1996)

- ansatte i forsikring

I *hoteller og restauranter* steg den gjennomsnittlige timefortjenesten for fastlønte (heltid og deltid) etter NHOs lønnsstatistikk med 6,1 prosent for menn og kvinner under ett fra april 1995 til april 1996.

For heltidsansatt prosentlønnen serveringspersonale steg den gjennomsnittlige timefortjenesten med 2,9 prosent for voksne menn og kvinner under ett fra perioden 1. november 1994 – 30. april 1995 til 1. november 1995 – 30. april 1996, mens dagsfortjenesten i den samme perioden økte med 2,4 prosent. For deltidsansatte sank gjennomsnittlig timefortjeneste med 3,4 prosent i den samme perioden.

For både prosentlønte og fastlønte ble det fra 1. mai 1996 gitt et generelt tillegg på kr 1,50 pr. time. Videre ble det for fastlønte gitt et lavlønns tillegg også på kr 1,50 pr. time og minstelønnsatsene ble hevet med ytterligere kr 2,- pr. time. Det ble også gjort endringer i fagarbeidstillegget, uniformstillegget m.m. Videre ble det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1996 på kr 0,42 pr time.

På grunnlag av statistikk for april 1996 og lønnsinnberetning for 40 prosent av bedriftene i LO/NHO-området for oktober 1996, anslår utvalget årslønnsveksten for alle fastlønte til $4\frac{3}{4}$ prosent fra 1995 til 1996.

For fastlønte og prosentlønte under ett (heltid og deltid) anslår utvalget årslønnsveksten fra 1995 til 1996 til $4\frac{3}{4}$ prosent.

I *forretnings- og sparebanker* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,6 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1995 til 1. september 1996. Herav utgjør endringer i alderssammensetningen 0,1 prosentpoeng.

I oppgjøret våren 1996 ble det gitt et generelt tillegg på alle lønnstrinn på 2,9 prosent fra 1. mai. I tillegg ble det gitt et engangstillegg på noen lavere trinn, beregnet til å utgjøre 0,1 prosent. Ifølge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,5 prosent 1. januar og 0,9 prosent 1. juli 1996.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1996, anslått til 1,3 prosent, lønnstilleggene fra 1. januar, 1. mai og 1. juli 1996 og lønnsøking som skyldes endringer i aldersstrukturen, vil gi en årslønnsvekst på 4,7 prosent fra 1995 til 1996. Av dette utgjør bidraget fra lønnsglidningen 1,1 prosentpoeng.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,5 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1995 til 1. september 1996. Herav utgjør endringer i alderssammensetningen 0,3 prosentpoeng.

I oppgjøret våren 1996 ble det gitt et generelt tillegg på alle lønnstrinn på 2,9 prosent fra 1. mai. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,2 prosent 1. januar 1996.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1996, anslått til 0,7 prosent og lønnstilleggene i 1996, gir en årslønnsvekst på 4,1 prosent fra 1995 til 1996. Av dette utgjør bidraget fra lønnsglidningen 1,5 prosentpoeng.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte med 4,2 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1994 til 1. september 1995. Det er anslått at omlegging av betaling for ubekvem arbeidstid trakk lønnsveksten opp med 0,5 prosentpoeng. Det foreligger ikke lønnsstatistikk for 1996 ennå.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble det i oppgjøret våren 1996 enighet om et gjennomsnittlig generelt tillegg fra 1. april på kr 447 pr. måned eller kr 2,75 pr. time. I tillegg ble minstelønnsatsene gjennomgående økt med ytterligere kr 1,- pr. time, noe som gjennomsnittlig slo ut med om lag kr 0,25 for hele området.

For varehandelen under ett har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1995 til 1996 til om lag $4\frac{1}{2}$ prosent. Under forutsetning om det samme gjennomsnittlige

tillegget i hele varehandelen som i avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, innebærer anslaget en lønnsglidningen på om lag 1¹/₄ prosentpoeng fra 1995 til 1996 eller noe lavere enn fra 1994 til 1995. Imidlertid er det en del usikkerhet knyttet til dette årslønnsanslaget.

I *innenriks sjøfart* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for voksne sjømenn med 0,6 prosent fra november 1994 til november 1995. Den gjennomsnittlige hyren steg med 1,7 prosent i det samme tidsrommet.

I oppgjøret våren 1996 ble det fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 3,- pr time.

3.2.5 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I lønnsforhandlingene for 1. avtaleår våren 1996 ble Staten, LO Stat, Akademikernes Fellesorganisasjon, Yrkesorganisasjonenes sentralforbund – Seksjon stat og Norsk Lærerlag den 30. april enige om følgende:

- et generelt tillegg fra 1. mai 1996 på 6 000 kr pr år på alle trinn på hovedlønnstabellen. Dette utgjør 2,7 prosent gjennomsnittlig lønnsvekst for de statsansatte.
- en avsetning på 1,3 prosent pr dato til sentrale justeringsforhandlinger med virkning fra 1. august 1996. Hensynet til virksomhetenes rekrutterings- og konkurransesituasjon, samt likelønn på alle nivåer, skulle ivaretas i disse forhandlingene. Partene ble enige om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier. Resultatet fra justeringsforhandlingene viser at kvinner fikk om lag 47 prosent av midlene, mens en proratafordeling tilsier 42 prosent.
- en avsetning på 0,45 prosent pr dato til lokale forhandlinger med virkning fra 1. september. Av dette utgjør 0,1 prosent lønnsmidler som blir ledige p.g.a lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere. De sentrale parter tilrådte at forhandlingene skulle gi kvinner en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier. De lokale forhandlinger er ennå ikke sluttført og en har derfor ikke data om likelønnsprofilen.

I oppgjøret mellom staten og Norsk Politiforbund/Lensmannsetatens Landslag ble det enighet om de samme tillegg som for statsansatte ellers.

Lønnsvekst.

For arbeidstakere i statsforvaltningen innhentes lønnstall pr 1. oktober hvert år. En prognose basert på et foreløpig materiale, viser at den ukorrigerte gjennomsnittlige månedsfortjenesten pr årsverk økte med 5,0 prosent fra 1. oktober 1995 til 1. oktober 1996. Veksten for kvinner var 5,5 prosent og for menn 4,7 prosent.

Resultatene av justeringsoppgjøret og de lokale forhandlingene i 1996 er ikke kommet med i 1996-tallene. Tilsvarende ble resultatene fra slike oppgjør i 1995 først registrert 1. oktober 1996. Videre må en del av den anslåtte lønnsglidningen mellom registreringstidspunktene i 1995 og 1996 på vel 0,8 prosent, antas å ha sammenheng med justeringsoppgjøret og de lokale forhandlingene i 1995 og må dermed tilbakeføres til dette året.

Korrigert for disse forholdene anslås lønnsveksten for statsansatte fra 1995 til 1996 til om lag 4¹/₄ prosent, mens lønnsøverenget til 1997 anslås til om lag 2¹/₄ prosent.

Skoleverket.

Det foreligger ennå ikke prognose for lønnsutviklingen i 1996.

Kommunene

Ifølge lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte kommunale arbeidstakere inklusive ansatte i helsevesen og sosial omsorg, men eksklusiv skoleverket og ansatte som er timelønnte med 3,3 prosent fra 1. oktober 1994 til 1. oktober 1995. Ansatte i Oslo er ikke med i disse lønnsveksttallene. Lønnsutviklingen inkluderer resultatet av de lokale forhandlinger med virkningsdato 1. oktober 1994 på 0,5 prosent. Årslønnsveksten for 1994-95 på 2,8 prosent i tabell 3.1 er korrigert for dette. Lønnsstatistikk for 1996 foreligger ikke ennå.

I oppgjøret våren 1996 ble det med virkning fra 1. mai 1996 enighet om et generelt kronetillegg på lønnsregulativet på kr 6 000 pr. år. Dette utgjorde 3,1 prosent pr. 1. mai. I tillegg ble det avsatt en pott på 1,8 prosent til sentrale justeringer med virkning fra 1. august. Til lokale forhandlinger ble det avsatt 0,5 prosent med virkning fra 1. oktober.

Etter en samlet vurdering anslår Beregningsutvalget årslønnsveksten i kommunene fra 1995 til 1996 til om lag 4¹/₄ prosent.

3.2.6 Lønnsutviklingen for ledere

Tabell 3.8: Lønnsutviklingen for ledere i noen områder.

	NHO- bedrifter	Varehandel	Forretnings - og spareb.	Forsikring	Forretn. messig tj.yting	Staten ¹⁾	Kommune ne
1990-91	5,6	6,9	3,6	4,7	4,7	3,8	4,1
1991-92	4,3	4,3	2,5	3,4	4,1	2,4	1,7
1992-93	3,6	2,9	3,1	4,1	3,1	2,1	2,3
1993-94	3,4	1,7	3,8	5,6	1,8	2,4	2,3
1994-95	3,8	4,1	5,3	3,6	2,6	3,2	3,5
1995-96	4,7	-	5,6	1,8	-	-	-
1990-96	28,2	-	26,4	25,5	-	-	-
Gj.sn pr år	4,2	-	4,0	3,9	-	-	-
Årslønn 1995	400 400	338 600	370 900	403 000	381 900	303 000	302 500

1) Omfatter ikke personer på lederlønnskontrakt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

De enkelte gruppene i tabell 3.6 består av personer med lederansvar på et relativt høyt nivå. Imidlertid er ikke gruppene direkte sammenliknbare. Sammensetningen av gruppene har også endret seg over tid.

Det foreligger ikke 1996-tall for alle grupper i tabell 3.6. Fra 1995 til 1996 er det foreløpig ledere i forretnings- og sparebanker som har hatt den sterkeste lønnsveksten. Ledere i NHO-bedrifter har hatt den høyeste gjennomsnittlige lønnsvekst i den perioden tabellen dekker.

3.3 LØNNSOEVERHENGET

Tabell 3.9: Lønnsoverhenget i en del områder

Område/gruppe:	1996	1997 ²⁾
Timelønnte i alt i NHO-bedrifter	1,0	1 ³ ₄
Herav: timelønnte i industrien	1,2	1 ³ ₄
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1,6	1,9
Varehandelen	1,3	1 ¹ ₂
Forretnings- og sparebanker	1,3	1,5
Staten	1,5	2 ¹ ₄
Kommunene	1,0	2 ¹ ₂
Veid gjennomsnitt ¹⁾	1,2	2

1) Omfatter noen flere grupper enn de som er med i tabellen

2) Foreløpig er det endelige tall kun for funksjonærer i NHO-bedrifter og for ansatte i forretnings- og sparebanker.

Kilde: Beregningsutvalget

Med unntak av funksjonærene i forretnings- og sparebanker og i NHO-bedrifter er anslaget på overhenget til 1997 for gruppene i tabell 3.7 basert på et noe ufullstendig materiale. F.eks vil det for timelønnte i industrien komme etterbetalinger av lønnstillegg i 4. kvartal 1996. Dette gjør anslaget for denne gruppa særlig usikkert.

Overhenget til 1997 for alle gruppene i tabell 3.7 ser ut til å bli noe høyere enn til 1996, særlig gjelder dette i kommunene. Overhenget til 1997 varierer fra 1¹₂ prosent for funksjonærene i forretnings- og sparebanker til 2¹₂ prosent for kommunens ansatte. For statsansatte er anslaget 2¹₄ prosent.

Samlet overheng til 1997 kan beregnes til knapt 2 prosent. Samlet overheng til 1996 for de samme gruppene var 1,2 prosent, og til 1995 1,0 prosent.

Lønnsoverhenget

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør. Det utarbeides ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For timelønnte i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolk-

ingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer.

3.4 LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Lønnsbegrepet

I dette avsnittet har en i hovedsak lagt til grunn samme lønnsbegrep som ellers i "*Lønnsutviklingen i senere år*" i kapittel 3, dvs time- eller månedsfortjenesten eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Videre er timelønnen for arbeidere i NHO-bedrifter omregnet til 37,5 time, se vedlegg 3. Forskjellen mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med vel 1 prosentpoeng dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

Utvikling i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Tabell 3.8 og 3.9 viser lønnsutviklingen for *heltidsansatte* kvinner og menn. I tabell 3.8 presenteres hovedgruppene, mens det i tabell 3.9 er foretatt oppsplitting innenfor disse og tatt med flere enkeltgrupper.

Utviklingen fra 1995 til 1996

Tabell 3.8 viser fortsatt tilnærming mellom kvinners og menns gjennomsnittlige årslønn fra 1995 til 1996 for hovedgruppene vi har tall for, med unntak for forretnings- og sparebankene. Her har forskjellen mellom kvinne- og mannlønninger økt svakt fra 1994 til 1996.

Tabell 3.9 viser samme hovedbilde, med fortsatt tilnærming innenfor de fleste enkeltgruppene vi har tall for fra 1995 til 1996. Unntak kan være landtransport og statsansatte i ytre etater. Basert på anslag for lønnsutviklingen i 1996 finner vi her noe økte forskjeller mellom kvinne- og mannlønninger fra 1995 til 1996.

Utviklingen fra 1980 til 1996

Tabell 3.8 viser at det i perioden 1980-96 i gjennomsnitt har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå innen alle de hovedgruppene vi har tall for. Sterkest har tilnærmingen vært blant funksjonærene i NHO-bedrifter – det området hvor forskjellene i utgangspunktet var størst. Innenfor skoleverket, hvor forskjellene var minst i 1980, har tilnærmingen vært svakest. Dette bildet er endret i siste del av perioden. Fra 1990 har tilnærmingen vært sterkere innen skoleverket enn for funksjonærer i NHO-bedrifter.

Det er fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn hovedgruppene imellom. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I forretnings- og sparebanker er f.eks alle ansatte med, mens bare timelønne er med i industrien – en arbeidstakergruppe preget av mindre stillingsmessig spredning.

Et veid gjennomsnitt av gruppene som inngår i tabell 3.8 og 3.9 (hvor sysselsettingen er brukt som vekter), viser at samlet sett utgjorde heltidsansatte kvinners lønn 86 prosent av heltidsansatte menns lønn i 1995. I 1991 var andelen knapt 85 prosent. Vi ser altså ikke samme grad av tilnærming i kvinne- og mannlønninger når grup-

pene sees under ett som når vi ser på dem enkeltvis. Gruppene som inngår omfatter om lag 60 prosent av alle heltidsansatte.

Tabell 3.10: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store områder. Heltidsansatte.

											Årslønn 1995		
											Menn	Kvin ner	Kvin ne- andel 1995 2)
	1980	1984	1988	1990	1992	1993	1994	1995	1996		Kr	Kr	
Timelønnte i indus- trien i NHO-bed- rifter	84,0	86,6	87,5	89,7	90,3	90,5	90,5	90,4	90,6*		2046 00	1851 00	17
Funksjonærer i NHO-bedrifter	65,2	68,7	71,6	73,5	74,8	75,3	75,5	75,9	76,5		2919 00	2215 00	27
Varehandelen ²⁾	74,5	76,5	76,6	78,9	79,9	80,5	81,4	82,3	-		2260 00	1859 00	34
Forretnings- og sparebanker	74,8	78,6	78,8	81,4	83,3	83,7	84,0	83,8	83,5		2684 00	2241 00	48
Statsansatte ⁴⁾	80,9	84,0	83,3	84,8	87,0	88,0	88,3	88,9	89,7*		2292 00	2038 00	35
Skoleverket	88,0	90,9	89,0	89,6	90,7	91,6	92,3	92,8	-		2405 00	2231 00	50
Ansatte i kommu- nene	83,3	87,4	88,9	89,8	90,9	91,0	91,6	92,3	-		2120 00	1956 00	57

* Anslag

- 1) Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.
- 2) Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.
- 3) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.
- 4) Særlig etter 1988 er enkelte statsetater omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.11: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i en del næringer/grupper. Heltidsansatte.

							Årslønn 1995		
							Menn	Kvinner	Kvinne- andel 1995 ²⁾
	1990	1992	1993	1994	1995	1996	Kr	Kr	
Industrifunk- sjonærer i NHO-bedrifter	74,6	75,0	75,6	75,9	76,3	77,1	296600	228700	24

Tabell 3.11: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i en del næringer/grupper. Heltidsansatte.

							Årslønn 1995		
							Menn	Kvinner	Kvinne-
	1990	1992	1993	1994	1995	1996	Kr	Kr	andel 1995 ²⁾
Varehandel³⁾ :									
Kontorfunksjo nærer	70,6	71,5	72,0	72,6	72,9	-	282200	205600	51
Butikkfunksjo nærer	83,3	85,1	85,5	86,7	87,7	-	189800	166500	53
Lagerfunksjon ærer	88,1	89,3	90,0	90,1	90,4	-	190300	172000	10
Landtransport	93,4	93,8	93,8	94,8	94,9	94,7*	180400	171300	6
Hotell og res- taurant	-	89,6	91,8	91,5	92,2	92,1*	177400	163600	61
Forretnings- messig tj.yting	71,1	72,2	72,6	73,8	74,9	-	303000	227000	33
Forsikring	70,7	71,8	71,3	71,8	72,4	74,1	310600	224800	48
Interesseorgan- isasjoner	73,4	76,4	77,6	78,5	78,8	-	282900	222900	55
Kommunene:									
Behandling av klienter	73,3	74,3	74,7	75,4	76,3	-	273500	208600	77
Forretningsdri ft	-	86,5	86,6	87,3	87,7	-	217300	190700	17
Statsansatte⁴⁾ :									
Sivile ytre etat	84,3	85,9	86,1	86,1	87,4	87,1*	234700	205100	42
Anleggs- og næringsdrift	86,9	88,6	89,8	88,9	90,7	91,4*	214800	194900	28

*Anslag

- 1) Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.
- 2) Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.
- 3) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.
- 4) Særlig etter 1988 er enkelte statsetater omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunlaget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vi har ikke noe godt mål for lønnsforskjellen mellom *alle* kvinner og menn under ett. Levekårsundersøkelsen 1995 viser at gjennomsnittlig timelønn (inkludert overtidsbetaling) for kvinner utgjorde 79,7 prosent av gjennomsnittlig timelønn for menn, mens Levekårsundersøkelsen 1991 viste en andel på 81,3 prosent¹.

1. I tabellen som publiseres i Levekårsundersøkelsene opereres det med gjennomsnittlig timelønn i hele kroner. Lønnsforskjellen som er beregnet i dette avsnittet bygger på bakgrunnsmateriale hvor ører er med, slik at evt «avrundingseffekter» unngås.

Forhold som kan forklare forskjellen mellom Levekårsundersøkelsen og resultatet av sammenveilingen av tabell 3.8 og 3.9, er bl a at Levekårsundersøkelsen inkluderer overtid, mens det lønnsbegrep vi bruker i denne rapporten som nevnt ikke har med overtid. Videre inkluderer også Levekårsundersøkelsen deltidsansatte, som i stor grad er kvinner. Lønnsutviklingen for deltidsansatte i forhold til heltidsansatte og endringer i gjennomsnittlig arbeidstid for deltidsansatte kan gi andre relative lønnsforskjeller enn de som framkommer i tabell 3.8. Det er dessuten knyttet usikkerhet til disse resultatene fra Levekårsundersøkelsen, fordi den er en utvalgsundersøkelse og basert på opplysninger direkte fra inntektstakerne.

Erling Barth ved Institutt for samfunnsforskning (ISF) har sett nærmere på levekårsundersøkelsene. Etter enkelte statistiske korreksjoner av grunnlagsmaterialet², finner han et brutto lønnsgap på 18,1 prosent i kvinners disfavør i 1991, mot 17,3 prosent i 1995. Dette indikerer at det reelt sett har vært en svak tilnærming i løpet av perioden på arbeidsmarkedet i alt. Endringen fra 1991 til 1995 er imidlertid svært liten.

Når det tas hensyn til utdanningslengde og yrkeserfaring er «netto lønnsgap» mellom kvinner og menn så og si uendret i perioden (reduert fra hhv 15,4 prosent til 15,2 prosent). Tas det i tillegg hensyn til bransje, går gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn ned fra 14,3 prosent i 1991 til 11,7 prosent i 1995. Mao: innenfor samme bransje er lønnsgapet mellom kvinner og menn med like lang erfaring og utdanning redusert. Gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn på arbeidsmarkedet sett under ett reduseres altså mindre enn lønnsforskjellen innen enkeltbransjer tilsier. Dette innebærer at det har skjedd bransjeforskyvninger og sysselsettingsendringer som motvirker den tilnærming i lønn som finner sted innenfor enkeltbransjer.

Vedleggstabell 6.4 viser utviklingen for arbeidere innen en del bransjer i industrien. I store trekk finner vi også innenfor enkeltbransjer fortsatt tilnærming mellom kvinners og menns gjennomsnittlige timefortjeneste fra 1995 til 1996. I treindustrien og i elektrokjemisk industri, som er mannsdominerte bransjer, var det om lag lik gjennomsnittlig timelønn i 1996.

Tabell 3.9 viser at innenfor landtransport, hvor kvinneandelen er lavest, er forskjellen minst mellom kvinners og menns gjennomsnittlige årslønn. Innenfor området behandling av klienter i kommunesektoren – som har den høyeste kvinneandelen – er imidlertid lønnsforskjellen relativt stor (1995). Størst lønnsforskjell fant vi i 1995 innen forsikring, som også har en relativt høy kvinneandel.

Flere undersøkelser³ har vist at det er en sterk tendens til at lønnsnivået er lavest der en finner den største andelen kvinner. Ser vi spesielt på industrien, viser kolonnene 2 og 3 i vedleggstabell 6.3 at det ikke er en slik entydig sammenheng, men en tendens til at sterkt kvinnedominerte bransjer, som f eks konfeksjonsfabrikker og vaskerier og renserier, har lavere gjennomsnittlig lønnsnivå enn de øvrige bransjer. Motsatt ser vi at det gjennomsnittlige lønnsnivået er klart høyere i sterkt mannsdominerte bransjer – som elektrokjemisk industri og grafisk industri. Sjokolade og sukkervareindustrien har nokså lik andel kvinner og menn. Lønnsnivået her er på linje med gjennomsnittet i industrien.

2. Observasjoner uten opplysninger om utdanning, alder og bransjetilknytning er fjernet fra utvalget. Det samme gjelder observasjoner hvor det er oppgitt under 10 eller over 1 000 1990-kroner i timelønn.

3. Bl a Marianne Nordli Hansen (ISF): Hva betyr andelen kvinner i et yrke for lønn. Søkelys på arbeidsmarkedet nr. 2/94.

Likelønnsstrekk ved lønnsoppgjør

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønns tillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen.
2. Formen på de lokale tilleggene, bl.a. fordelingen av eventuelle avsetninger til lokale forhandlinger.
3. De relative lønns tilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Nedenfor gis hovedtrekk ved lønnsoppgjørene våren 1996 for noen grupper i privat sektor og for offentlig sektor.

Privat sektor

Det ble i fjor gjennomført forbundsvis oppgjør i *LO/NHO-området*, hvor det gjennomgående ble gitt et generelt tillegg på kr 1,50 pr time. I områder uten lokal forhandlingsrett ble det gitt ytterligere et tillegg på kr 1,50. I tillegg ble skifttilleggs- og minstelønns satser økt. De sentrale tilleggene i de forbundsvis oppgjørene hadde en klar lavlønns- og likelønnsprofil. Videre fikk en rekke overenskomster i LO/NHO-området mer forpliktende tekst i sine avtaler. Bedriftene skal ivareta likestillingsperspektivet i sin personalpolitikk, og partene på den enkelte bedrift skal gjennomgå sine lokale avtaler for å sikre at disse er i samsvar med likestillingslovens bestemmelser.

I *varehandel* ble det gitt et generelt tillegg på kr 2,75 pr time. Minstelønns satsene ble hevet med ytterligere 1 kr pr time. Også i dette området hadde det sentrale oppgjøret en klar lavlønns- og likelønnsprofil.

I *forsikring* og i *forretnings- og sparebanker* ble det gitt et generelt prosenttillegg til alle. Her ble altså mønsteret med kronetillegg i LO/NHO-området og privat sektor forøvrig brutt.

Offentlig sektor

Både i staten og i kommunene ble det gitt et likt generelt kronetillegg til alle. Det ga i gjennomsnitt noe sterkere prosentvis vekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen. I staten ble det dessuten avsatt en relativt stor pott til sentrale justeringsforhandlinger og til lokale forhandlinger, hvor partene var enige om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsa. Ved justeringsforhandlingene i staten fikk kvinner omlag 47 prosent av midlene, mens en proratafordeling tilsa 42 prosent. En har ennå ikke data om likelønnsprofilen i de lokale forhandlingene i staten. I kommunene ble potten til sentrale justeringer avsatt til tiltak for kvinnedominerte yrkesgrupper i lavere/midlere sjikt.

Nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 1996 er gitt i vedlegg 2.

*Undersøkelser av lønnsgapet mellom kvinner og menn**Fordeling av lokale tillegg*

Et partssammensatt utvalg søkte å belyse effekter av lønnsoppgjøret i LO/NHO-området i 1995. I den forbindelse ble det gjennomført en utvalgsundersøkelse (613 medlemsbedrifter) som hadde til hensikt å avklare hvilke konsekvenser det sentrale tariffoppgjøret hadde for de lokale lønnsoppgjørene og for lønnsrelasjoner i den enkelte bedrift. Ved tariffoppgjøret 1995 ble det i dette området gitt individuelle tillegg med sikte på å sikre lavlønnsgrupper, herunder kvinnedominerte grupper. Det ble imidlertid ikke lagt føringer om at kvinner skulle få mer ved lokale forhandlinger enn en proratafordeling skulle tilsi (slik det ble gjort i offentlig sektor). (En nærmere beskrivelse av dette oppgjøret finnes i vedlegg 2 i Rapport nr 1 1996.)

Undersøkelsen viste at de lokale parter i dette området i en viss grad gjenopprettet virkningen av de sentrale tilleggene i de lokale forhandlingene. I 40 prosent av bedriftene ble lønnsrelasjonene fullstendig opprettet ved fordelingen av bedriftsvis tillegg. I 12 prosent av bedriften ble det gitt høyere tillegg til de som fikk minst gjennom det sentrale oppgjøret uten at lønnsrelasjonene ble fullstendig opprettet. I de resterende 48 prosent av bedriftene ble virkningen av de sentrale tilleggene ikke gjenopprettet. Det var en sterkere tendens til gjenoppbygging i store bedrifter enn i små og mellomstore.

Andelen som gjenopprettet lønnsrelasjonene varierte sterkt mellom de ulike bransjene. Gjenoppbyggingen var minst i nærings- og nytelsesmiddelindustrien – den eneste bransjen med høy kvinneandel. Undersøkelsen viste også at graden av gjenoppbygging var høy særlig i mannsdominerte bedrifter (med kvinneandel under 20 prosent).

I bedrifter som hadde gjenopprettet hadde menn en sterkere lønnsvekst enn kvinner. I disse bedriftene fikk man altså økt forskjell mellom kvinners og menns lønnsnivå i stedet for tilnærming. I bedrifter som ikke gjenopprettet lønnsrelasjonene hadde kvinner og menn omtrent samme lønnsutvikling. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at undersøkelsen ble foretatt pr. dato, og at det etter den tid har skjedd lønnsglidning i området som vi ikke kjenner kjønnsfordelingen i.

I *staten* ble partene ved lønnsoppgjørene både i 1995 og 1996 enige om at kvinner skulle få en større andel av pottene til sentrale justeringer og lokale forhandlinger enn en proratafordeling tilsa. I 1995 ble kvinner tildelt om lag 52 prosent av midlene i de sentrale justeringsforhandlingene, mens en proratafordeling skulle tilsi 42 prosent. I 1996 fikk kvinner som nevnt omlag 47 prosent av midlene, mens en proratafordeling skulle tilsi 42 prosent.

Det foreligger ennå ikke en samlet oppsummering av resultatet fra de lokale forhandlingene. Det innkomne materialet for 1995 representerer 76 prosent av lønnsmassen i Statens Sentrale Tjenestemannsregister. Kvinners andel av lønnsmassen, sett i forhold til det innkomne materialet, var 34,8 prosent. Av den samlede avsetningen har kvinner fått 36,2 prosent. Kvinner har altså fått mer enn en proratafordeling skulle tilsi både ved de siste års sentrale justeringer, og i de lokale forhandlingene 1995 (for de områdene det foreligger materiale for).

Bente Ingebrigtsen ved SINTEF IFIM har sett på fordelingen av lokale tillegg i 5 kommuner og 3 fylkeskommuner etter at det ble innført et nytt lønssystem i kommunene i 1990⁴. Hun har sammenlignet fordelingen av lokale lønnstillegg til hhv kvinner og menn i 1992 og 1994. I 1994 var det sentrale føringer om at mesteparten av tilleggene skulle gis til kvinnedominerte yrker. I 1992 var det ikke lagt noen slike føringer på de lokale forhandlingene. Totalt oppga 16 prosent av de ansatte at de

4. Lokal lønn i kommunal sektor. SINTEF, mars 1996.

fikk lokalt lønnstillegg i 1992, og 23 prosent i 1994. Det var en svak – men signifikant – tendens til at en større andel kvinner enn menn fikk lokale tillegg både i 1992 og 1994.

3.4.1 Nærmere om noen av faktorene bak de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn

Ulike former for diskriminering

Deler av de lønnsforskjeller som er omtalt i dette avsnittet tilskrives ulike årsaker og ulike former for diskriminering. I Levekår i Norge, NOU 1993:17, sies det at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan framkomme ved flere forskjellige mekanismer som kan inneholde elementer av diskriminering, selv om formen for diskriminering vil være forskjellig. En situasjon kan være at kvinner og menn er ulikt fordelt på stillinger og foretak som har forskjellige lønnsnivå. Dette kan dels skyldes at kvinner og menn gjør ulike valg og har ulike preferanser. Situasjonen kan imidlertid også innebære et element av diskriminering som dels skyldes at menn og kvinner har ulik adgang til stillinger og virksomheter, og dels ulike muligheter ved senere forfremmelser. Dette er en form for *stillingsdiskriminering*. En annen situasjon som det pekes på i utredningen kan være at kvinner mottar lavere lønn enn menn med de samme kvalifikasjoner, den samme stillingen og innen den samme virksomheten. Denne formen kalles *direkte diskriminering*. Et tredje forhold som trekkes fram kan være at kvinnedominerte stillinger tenderer mot å være dårligere betalt enn mannsdominerte stillinger, til tross for at krav til utdanningslengde og enkelte andre lønnsrelevante faktorer ellers er like, altså en form for *verdsettingsdiskriminering*.

Privat sektor

For å belyse omfanget av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn basert på de ulike mekanismene som er beskrevet i boks 3.6, er det gjennomført en analyse av individuelle lønnsdata⁵.

Analysen er basert på individuelle lønnsoppgaver for 1990 for vel 440 000 arbeidstakere fordelt på viktige grupper av privat ansatte i norsk økonomi. Analysen er gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av gruppene. Resultatene av analysen er oppsummert i vedlegg 6, tabell 6.4. Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for disse gruppene, varierer fra 2-6 prosent (i gjennomsnitt) når vi sammenlikner kvinner og menn med samme kvalifikasjoner som arbeider i samme stilling og bedrift. Vedleggstabellen viser at lønnsforskjellene i noen grad har sammenheng med at kvinner og menn er fordelt på høyt- og lavtlønnsbransjer, men at det er forskjeller i stillingskategori som virkelig betyr noe for lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Prosjektet viste forøvrig at graden av kjønnsatskillelse på stillingsnivå var ganske høy i de sektorer som er undersøkt. Den hadde imidlertid gått noe ned fra 1984 til 1990.

5. Petersen, Becken og Snartland: Levekår i Norge, NOU 1993:17

Data fra senere år for funksjonærgruppen i NHO-bedrifter

En tilsvarende undersøkelse er gjennomført på 1994-, 1995- og 1996-data for funksjonærgruppen i NHO-bedriftene. Mens kvinner i samme stilling og bedrift i 1990 i gjennomsnitt hadde 93,9 prosent av menns lønn, er resultatene for 1994, 1995 og 1996 henholdsvis 95,8, 95,9 og 96,1 prosent. I dette materialet er gjennomsnittsalderen vel 2 år lavere for kvinner enn for menn innenfor samme stilling i samme bedrift. Korrigert for alder, er det derfor sannsynlig at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i samme stilling og bedrift innen funksjonærgruppen i NHO-bedriftene var kommet ned mot 3,5 prosent i 1996.

Et prosjekt – *Kjønnsforskjeller i yrkesløp* – som avsluttes i løpet av februar i år, vil gi nyere tall og analyser av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat sektor.

Offentlig sektor

I rapporten *Lønnsforskjeller og lønnssystem i staten*⁶ analyserer Erling Barth og Hang Yin lønnsutviklingen⁷ for statsansatte i perioden 1987-1994. (Her sammenlignes lønnsstrukturen i statlig sektor før og etter innføringen av det nye lønnssystemet i 1991, som ga større lokal handlefrihet/desentralisering av lønnsforhandlingene.)

Barth og Yin estimerer lønnsrelasjoner som viser at lønnsstrukturen i staten stort sett ikke har endret seg vesentlig i løpet av perioden. Noen endringer har imidlertid funnet sted: Lønnsforskjellen mellom menn og kvinner er signifikant mindre for perioden 1991-94 enn for 1987-90. Dessuten har ansiennitet og utdanningslengde fått mindre betydning. De endringene som har skjedd har gått i retning av en mer sammenpresset lønnsstruktur for statsansatte, med mindre lønnsforskjeller også mellom kvinner og menn.

For staten som helhet, viste det seg at kvinner tjente i gjennomsnitt 10,4 prosent mindre enn menn med like lang utdanning, yrkeserfaring og ansiennitet i perioden 1987-90. Det tilsvarende tallet for perioden 1991-94 er 9,1 prosent. Når en sammenligner den gjennomsnittlige timefortjenesten til kvinner og menn med samme kvalifikasjoner innen *samme stilling*, ble forskjellen redusert til hhv 1,6 og 1,3 prosent i de to periodene. Dette bekrefter mønsteret fra privat sektor om at det er stillingskategori som betyr mest når det gjelder lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.

I rapporten er det også beregnet årlige tall for betydningen av utdanningslengde og brutto lønnsforskjell mellom kvinner og menn, basert på separate regresjonsanalyser for *hvert enkelt år* for hele staten. Denne analysen viser en klar tendens *gjennom årene* til at lengre utdanning gir mindre uttelling i lønn, mindre lønnsforskjell mellom kjønnene samt mindre lønsspredning for hele staten.

En hovedkonklusjon er at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i statlig sektor er klart redusert fra 1987 til 1994, både når det tas hensyn til stillingsplassering og når det ikke gjøres det.

I en rapport⁸ fra Kommunenes Sentralforbund belyses lønnsrelasjoner mellom kvinner og menn i *kommunesektoren*. Lønnsforskjeller knyttet til utdanning blir også behandlet. (Rapporten er forelagt Det tekniske Beregnings- og Statistikkutvalg for Kommunesektoren (TBSK). Medlemmene i dette utvalget har akseptert tabellene og vedleggene. KS står for kommentarene til tabellene.)

6. Rapport 96:4, ISF

7. Basert på lønnsstatistikk for statsansatte fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister.

8. Kommunale arbeidstakere – Lønnsforhold – Med hovedvekt på lønnsforskjeller mellom menn og kvinner. Oktober 1994

Analysen viser at gjennomsnittlig regulativlønn for alle kvinner i prosent av gjennomsnittlig regulativlønn for alle menn i KS-området, har økt fra 84 prosent pr. 1.10.86 til 88 prosent pr. 1.10.94. I disse gjennomsnittstallene er det ikke tatt hensyn til ulikheter i kvinners og menns utdanning, ansiennitet m.m. Det er gjennomført indeksberegninger⁹ for hele årsverksmassen pr. 1.10.94, for å finne forklaringer på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Indeksberregning v h a stillingskode ga en lønn for kvinner i prosent av lønn for menn på 98 prosent. Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har altså i svært stor grad sammenheng med ulik stillingsplassering. Menn er gjennomgående tilsatt i stillingskoder med høyere lønn enn kvinner. Stillingsnivåmessige plassering i organisasjonen er også en viktig forklaringsfaktor.

Beregningene viste også at ulike utdanningskoder kunne forklare noe av lønnsforskjellen mellom kjønnene, men at alder og ansiennitet ikke kunne bidra til å forklare noe av forskjellen når man ser alle arbeidstakere i kommunesektoren under ett.

Arne Mastekaasa og Elisabeth Longva har i rapporten *Kjønn og yrkeskarriere i kommunal virksomhet*¹⁰ analysert lønns-, opprykks- og avgangsmønstre i fem kommuner, for å kunne bidra til en mer generell forståelse av kjønnsforskjeller i lønn og opprykk i kommunal sektor. I fire av kommunene lå brutto lønnsforskjell mellom kvinner og menn i gjennomsnitt mellom 12 og 14 prosent i 1994. Når det ble kontrollert for alder, ansettelsestid, utdanning, deltid og permisjoner sank kjønnsforskjellen i lønn til ca 7-10 prosent. Lønnsforskjellen når det ble kontrollert også for stilling viste seg å være minimal, på ca 1 prosent eller mindre i alle kommunene.

Begge disse rapportene bekrefter mønstret fra privat og statlig sektor: Også i kommunesektoren har menn i gjennomsnitt høyere lønn enn kvinner. Det har også her skjedd en tilnærming i lønnsnivå de senere år, og det er stillingskode/-kategori som har størst betydning for lønnsforskjellene mellom kjønnene.

Opprykk/karriereløp

Erling Barth og Hang Yin undersøker i artikkelen *Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i et karrieresperspektiv*¹¹ lønnsforskjellen gjennom karrieren i departementene. Det gjøres ved å følge lønnsutviklingen til samme individer i perioden 1983-1990. Ett av hovedfunnene er at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn med samme kvalifikasjoner oppstår ved nyansettelser og ikke øker gjennom karrieren.

Hovedresultatene når det gjelder lønn ved ansettelse og lønnsutviklingen gjennom ansettelsestiden i kommunene i Mastekaasa og Longva (1996), viser langt på vei samme mønster som dokumentert av Barth og Yin for staten. Kvinner blir ansatt på lavere lønnsnivå enn menn, men har omtrent like god eller til dels bedre lønnsutvikling, med like mange – eller noe flere – opprykk enn menn.

Deltid

Barth og Yin finner i en annen analyse¹² en forskjell i timelønn mellom statsansatte på hel- og deltid på om lag 4 prosent for periodene 1987 til 1990 og 1991 til 1994. Det er her kontrollert for «personlige ressurser» som utdanning, yrkeserfaring og

9. Man tar for seg en og en variabel (faktor) og hvilken betydning denne har på evt lønnsforskjeller. Virkningen av hver faktor sees isolert fra andre faktorer i indeksberegningen.

10. ISO rapport nr.8 1996, som er en del av forskningsprosjektet *Kjønnsforskjeller i yrkesløp* i Norge.

11. I Søkelys på arbeidsmarkedet 1/96

12. I Lønnsforskjeller og lønnssystem i staten, Rapport 96:4, ISF

ansiennitet. I Mastekaasa og Longvas analyse fremkommer betydelige forskjeller også mellom heltids- og deltidsansatte kvinner i kommunal sektor. Både når det gjelder lønn ved ansettelse, opprykk og lønnsutvikling er det betydelige forskjeller i deltidsansattes disfavør. Beregnet effekt av deltid på lønnsnivået – når det kontrolleres for alder, ansettelsestid og utdanningsnivå – er negativ for alle kommunene, og varierer fra vel 2 prosent til 8-9 prosent.

Ved nærmere analyse av kommunesektoren viser det seg at effekten av deltid så og si utelukkende skyldes at det er forskjeller mellom heltidsdominerte og deltidsdominerte stillinger. Innen den enkelte stilling er forskjellene mellom hel- og deltidsansatte svært små – så og si alltid under en prosent. Hovedinntrykket er at deltid har negative effekter på såvel lønnsnivå som opprykk og lønnsutvikling, men at dette i all hovedsak er en følge av å være i stillinger med stor andel deltidssysselsatte. Også i staten viser det seg at «lønnsfratrekket» ved å jobbe deltid er sterkt knyttet til andelen deltidssysselsatte i stillingskategorien.

I Beregningsutvalgets rapport nr. 3 for 1996 gis en oversikt over omfang av og lønnsutvikling for deltidsansatte. Det fremgår her at andelen deltidssysselsatte kvinner er svært høy i kommunal sektor. I 1995 var hele 64 prosent av kvinnene i kommunesektoren deltidssysselsatte. I staten var 36,8 prosent av kvinnene deltidssysselsatt dette året. I privat sektor varierer andelen kvinner som jobber deltid kraftig mellom de bransjene det er tall for. Andelen deltidssysselsatte er klart redusert fra 1981 til 1995. Lønnsveksten for gruppene i privat sektor som er med i vedlegget har i gjennomsnitt vært svakere for deltidsansatte enn for heltidsansatte fra 1984 til 1995. I vedlegget antas at noe av årsaken kan være at opprykksmulighetene er mindre for de som jobber deltid enn for de som jobber heltid.

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet kan defineres ved at kvinner og menn utfører forskjellig arbeid, i hver sine bransjer eller hver sine yrker – med ulike lønnsnivå. Også når kvinner og menn arbeider i samme bedrift eller samme yrke, utfører de ofte hver sine arbeidsoperasjoner eller arbeider i forskjellige avdelinger og stillinger.

Til tross for en svak oppmykning, er graden av kjønnsdeling i det norske arbeidsmarkedet fortsatt svært høy. Majoriteten av både kvinner og menn arbeider på en arbeidsplass dominert av sitt eget kjønn. Kvinner har et mer variert utdanningsvalg enn menn, mens menn har et mer variert yrkesvalg.

NOS utdanningsstatistikk viser at det fortsatt er betydelige forskjeller mellom kjønnene i valg av fagfelt, både i videregående opplæring og ved universitetene og høyskolene. Utdanningssystemet er sterkt kjønnsdelt, og det er ingen entydig tendens til at kjønnsforskjellene i valg av fagfelt er redusert i løpet av 1980-tallet. Innenfor videregående utdanning er det også etter Reform-94 store forskjeller i valg av utdanning mellom kvinner og menn. Kvinner dominerer i studieretninger som helse- og sosialfag og formgivingsfag, mens de nesten ikke er å finne i studieretninger som byggefag, elektrofag og mekaniske fag. Kjønnfordelingen i næringsstrukturen har ikke endret seg vesentlig de siste 20 årene. Arbeidsmarkedsstatistikken viser bl a at de fleste kvinner og menn arbeider i adskilte næringer og at menn fordeler seg på flere næringer enn kvinner. Kvinner er mer konsentrert i enkelte næringer. I 1995 arbeidet 55 prosent av alle yrkesaktive kvinner innenfor offentlig, sosial og privat tjenesteyting.

På bransjenivå innen industrien er det relativt stor grad av kjønnsdeling. Den bransjevis kjønnsdelingen på arbeidsmarkedet forsterkes av kjønnsforskjeller i yrkestilhørighet. Folke- og boligtellingsen i 1990 viste at kun 7 prosent av alle yrkesaktive arbeider i et yrke med omtrent like mange kvinner som menn (definert som

yrker hvor det ikke er mer enn 60 prosent av det ene kjønn). Så mye som 40 prosent av alle yrkesaktive menn arbeider i et yrke med mindre enn 10 prosent kvinner. Tilsvarende arbeider 34 prosent av kvinnene i yrker med mindre enn 10 prosent menn.

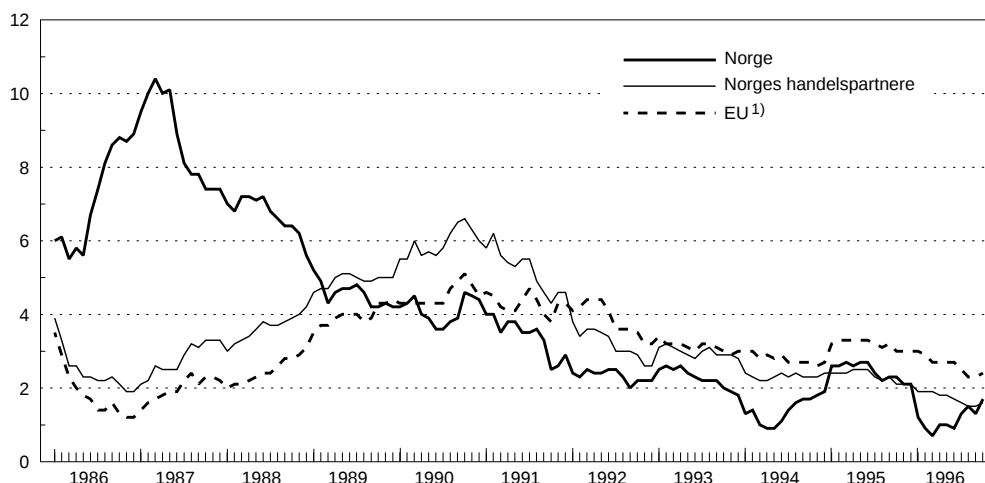
KAPITTEL 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

- *Konsumprisindeksen økte med 1,3 prosent fra 1995 til 1996, mot 2,4 prosent året før. I desember 1996 var prisstigningstakten 1,8 prosent på 12 måneders basis. Etter å ha vist en svakt fallende tendens gjennom 1995, falt prisstigningstakten kraftig i januar 1996. Redusert engangsavgift på personbiler, reduserte priser på elektrisitet og det at effekten av økt merverdiavgift ett år tidligere var uttømt, var hovedårsakene til det kraftige fallet i stigningstakt fra desember 1995 til januar 1996. Tolv månedersveksten lå i første halvår 1996 på et lavt nivå, for så å stige noe i annet halvår, hovedsakelig på grunn av økte elektrisitetspriser og at ordningen med momskompensasjon for ost, melk og kjøtt falt bort fra 1. juli 1996. I 1996 var prisstigningen i Norge lavere enn i EU-landene og også i underkant av gjennomsnittet for våre handelspartnere.*

4.1 KONSUMPRISINDEKSEN

"" i Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene. I mars 1987 var prisstigningen 7,7 prosentpoeng høyere i Norge enn hos våre handelspartnere. Deretter ble forskjellen gradvis redusert, og fra mars 1989 og fram til januar 1995 økte prisene mindre enn hos våre handelspartnere. I 1995 var prisstigningstakten i Norge omtrent på linje med prisstigningen hos våre handelspartnere og noe lavere enn i EU-landene. I første halvdel av 1996 falt prisstigningstakten også under nivået hos våre handelspartnere. Etter økningen i prisstigningstakten høsten 1996 ligger prisveksten i Norge ved utgangen av 1996 omtrent på linje med gjennomsnittet for våre handelspartnere, men fremdeles noe under prisveksten i EU-området i gjennomsnitt. Prisutviklingen i tidligere år samt siste tolv månedersperiode for en del OECD-land, framgår av tabell 4.1.

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før

1. EU-15, sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vektor. Frem til og med 1994 viser grafen prisutviklingen for EU-12.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 4.1: Konsumprisindeksen i en del OECD-land. Prosentvis endring fra perioden før.

	Gjennomsnitt 1985 - 1995	1993	1994	1995	jan-okt. 95 jan- okt. 96
Norge	4.4	2.3	1.4	2.4	1.1
USA	3.5	3.0	2.6	2.8	2.9
Japan	1.4	1.2	0.7	-0.1	0.1
Tyskland ¹⁾	2.3	4.5	2.7	1.8	1.3
Frankrike	2.9	2.1	1.7	1.7	2.1
Storbritannia	4.8	1.6	2.5	3.4	2.4
Italia	5.7	4.2	3.9	5.4	4.3
Sverige	5.4	4.7	2.4	2.9	0.3
Danmark	3.1	1.3	2.0	2.1	2.1
Finland	3.8	2.2	1.1	1.0	0.6
OECD-området ²⁾	3.6	3.1	2.6	3.7	3.9
EU-15 ³⁾		3.6	3.0	3.1	3.1
Norges handelspartnere	3.7	3.1	2.4	2.4	1.6

1) Fra 1993 inkluderer tallene hele Tyskland, og ikke bare Vest-Tyskland som i tidligere rapporter.

2) Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter, eksklusive Tyrkia. Tallene kan avvike noe fra tidligere rapporter pga. nye medlemsland i OECD

3) Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Den gjennomsnittlige konsumprisveksten i Norge fra 1995 til 1996 var 1,3 prosent, mot 2,4 prosent året før. Ved utgangen av 1996 var overhenget mellom 0,9 og 1,0 prosent, dvs. at desemberindeksen var mellom 0,9 og 1,0 prosent høyere enn gjennomsnittlig indeks for 1996. Ved utgangen av 1995 var overhenget 0,5 prosent.

Tabell 4.2 viser prisstigningstakten beregnet i forhold til samme måned året før. Etter å ha vist en svakt fallende tendens i siste halvdel av 1995, falt prisstigningstakten kraftig i januar 1996. I første halvår 1996 varierte tolv månedersveksten mellom 0,7 og 1,2 prosent. Det er flere faktorer bak fallet i prisstigningstakt i første halvår 1996; engangsavgiften for biler ble redusert fra årsskiftet 1995/96, effekten av økningen i merverdiavgiften ett år tidligere var etter hvert uttømt, veksten i elektrisitetsprisene lå på et lavere nivå enn i tilsvarende periode året før og prisene på klær og skotøy falt sterkere enn det den vanlige sesongmessige prisnedgangen skulle tilsi. I annet halvår 1996 viste prisstigningstakten igjen en stigende tendens, og økte gradvis fra 0,9 prosent i juni til 1,8 prosent i desember. Fjerning av momskompensasjonen for ost, melk og kjøtt fra 1. juli 1996, gradvis økte elektrisitetspriser samt økte priser på klær og skotøy bidro til økningen i prisstigningstakt i annet halvår.

Tabell 4.2: Konsumprisindeksen

	Indekstall		Endring i prosent fra året før	
	1995	1996	1995	1996
Januar	257,0	260,0	2,6	1,2
Februar	257,9	260,1	2,6	0,9
Mars	259,4	261,3	2,7	0,7
April	259,6	262,2	2,6	1,0
Mai	259,9	262,6	2,7	1,0
Juni	260,6	262,9	2,7	0,9
Juli	260,4	263,9	2,4	1,3
August	259,9	263,7	2,2	1,5
September	261,4	264,9	2,3	1,3
Oktober	261,4	265,9	2,3	1,7
November	261,2	265,9	2,1	1,8
Desember	261,2	265,8	2,2	1,8
Årsgjennomsnitt	260,0	263,3	2,4	1,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.3: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt aug. 96	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		1995	1996	1995	1996
Totalt	1000	2.4	1.3	2.44	1.27
0. Matvarer	140.7	1.6	1.6	0.22	0.24
Herav: Grønnsaker/frukt/bær	20.1	4.3	7.3	0.09	0.15
Melk/fløte/ost/egg	26.4	-1.5	2.2	-0.04	0.06
1. Drikkevarer og tobakk	38.0	4.3	2.3	0.16	0.09
2. Klær og sko	63.1	0.9	-3.1	0.06	-0.20
3. Bolig, lys og brensel	241.0	2.8	2.4	0.70	0.58
Herav: Husleie	156.1	1.3	1.7	0.23	0.26
Elektrisitet	42.9	6.7	4.5	0.28	0.19
4. Møbler og husholdn. art	86.9	1.8	1.3	0.15	0.12
5. Helsepleie	23.3	4.5	3.2	0.11	0.07
6. Reiser og transport	210.1	3.2	0.3	0.63	0.06
Herav: Kjøp av bil	59.8	3.7	-4.6	0.19	-0.27
Bensin	43.8	4.8	1.6	0.21	0.07
7. Fritidssysler/utdanning	108.0	2.1	1.0	0.21	0.11
8. Andre varer og tjenester	88.9	2.3	2.2	0.20	0.20

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.3 gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra 1994 til 1995 og fra 1995 til 1996 for de ulike konsumgruppene. Prisstigningen for de enkelte gruppene var betydelig lavere i 1996 enn i 1995, med unntak for gruppene «matvarer» og «andre varer og tjenester» hvor prisveksten i 1996 lå på om lag samme nivå som året før. I 1996 var det i første rekke konsumgruppen «bolig, lys og brensel» som bidro til veksten i konsumprisindeksen. En viktig faktor var økningen i elektrisitetsprisene, som steg med 4,5 prosent fra 1995 til 1996. I 1996 økte husleiene med 1,7 prosent. Konsumgruppen «matvarer» bidro også vesentlig til veksten i konsumprisindeksen i 1996. Bortfallet av ordningen med momskompensasjon for ost, melk og kjøtt fra 1. juli 1996 var blant årsakene til prisveksten på «matvarer». Beregninger indikerer at bortfallet av momskompensasjonen fra 1. juli isolert sett bidro til en økning i konsumprisindeksen på om lag 0,25 prosent ved halvårsskiftet, eller i overkant av 0,1 prosent for 1996. I 1996 steg også prisene på grønnsaker, frukt og bær kraftig. For konsumgruppen «andre varer og tjenester» var prisstigningen i 1996 på om lag 2,2 prosent. Prisfall på «klær og skotøy» ga et markert negativt bidrag til prisveksten, og i 1996 falt prisene på klær og skotøy med i overkant av 3 prosent. Denne utviklingen kan sees i sammenheng med sterk konkurranse i klesbransjen.

Tabell 4.4: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekter aug. 95	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		1995	1996	1995	1996
Totalt	1000	2.4	1.3	2.44	1.27
Jordbruksvarer	79.1	-0.1	1.8	-0.01	0.15
Fiskevarer	9.4	0.2	0.8	0.00	0.01
Andre norskprod. konsum- varer	294.5	3.9	2.2	1.12	0.67
Importerte konsumvarer	228.4	2.3	-2.1	0.49	-0.47
Husleie	156.1	1.4	1.7	0.24	0.27
Andre tjenester	232.5	2.7	2.6	0.61	0.62

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.4 gir en oversikt over prisendringene for varer og tjenester gruppert etter leveringssektor. Denne måten å splitte opp konsumprisindeksen gjør det lettere å danne seg et bilde av hvilke prisimpulser som ligger bak konsumprisveksten. Utviklingen i prisene på fiskevarer og importerte konsumvarer bidro til å dempe den generelle prisstigningen i 1996. Prisutviklingen på jordbruksvarer, andre norskproduserte konsumvarer, husleier og andre tjenester trakk prisveksten opp i 1996. Importerte konsumvarer falt i pris i 1996, og bidro i betydelig grad til å dempe prisveksten. Hovedårsakene var reduserte bilpriser som følge av redusert engangsavgift, samt reduserte klespriser. Leveringssektoren «andre norskproduserte konsumvarer» bidro også til prisveksten i 1996, og denne leveringssektoren fanger bl.a. opp prisstigningen på elektrisitet. I gruppen for «andre tjenester» er det tjenester med arbeidslønn som dominerende prisfaktor som har hatt den sterkeste prisveksten i 1996.

4.2 OFFENTLIGE TJENESTER

Den offentlige sektor og det offentlige tjenestetilbudet blir finansiert på ulike måter, bl.a. gjennom direkte skatter, avgifter og brukerbetaling. Noen offentlige tjenester tilbys gratis, andre tilbys med en viss egenandel eller til selvkost. I konsumprisindeksen inngår offentlige tjenester bare i den grad det er satt en pris på tjenestene. Noen tjenester leveres eksklusivt av det offentlige til vedtatte priser, mens andre tjenester leveres enten i samarbeid eller i konkurranse med private aktører. Det kan således være problematisk å skille ut og kategorisere tjenester som fullt ut offentlige, og av samme grunn kan det være vanskelig å få en samlet oversikt over prisutviklingen på offentlige tjenester.

Kommunale tjenester utgjør en viktig del av det offentlige tjenestetilbudet. Prisene på kommunale varer og tjenester har økt betydelig i de siste årene. Dette har bl.a. sammenheng med at kommunene har økt selvfinansieringsgraden. Kommunale tjenester har i større grad blitt brukerfinansiert, og for kommunale tjenester som vann, avløp, renovasjon, feiing, barnehagetjenester og hjemmehjelp, er brukerbetaling vanlig. I den kommunale helse- og tannhelsepleien er det i mindre grad egenbetaling. For kommunale tjenester skal ikke kommunene beregne seg høyere

priser enn det som reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene (inkludert kostnader som følger av ulike offentlige reguleringer og forskrifter)

Det kan være av interesse å se nærmere på i hvilken grad endringer i prisene på de kommunale tjenestene fanges opp av konsumprisindeksen. Endringer i kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing inngår på en indirekte måte i konsumprisindeksen. Konsumgruppe 311-314 består av renter av lån til boligformål, forsikring av boliger, vannavgift og andre avgifter (renovasjon, feiing, avløp og feste). Disse gruppene har en vektandel i konsumprisindeksen på om lag 9,8 prosent. Disse gruppene har imidlertid ingen egne representantvarer, men forutsettes å stige i takt med husleier (konsumgruppe 315). Kommunale gebyrer påvirker dermed konsumprisindeksen på to måter. For det første gjennom den innvirkning som de har på husleiene i borettslag m.v., og for det andre gjennom endringer i budsjett-/vektandelen. Begge deler innebærer at det tar tid før endringer i kommunale gebyrer slår ut i indeksen. Husleiene i borettslag m.v. endres som regel bare en gang i året, og tilsvarende revideres vektandelene i konsumprisindeksen en gang pr år, i august. Det er flere faktorer bak utviklingen i husleiene, og selv om delindeksen husleier har hatt en stabil utvikling i de senere år, kan enkeltfaktorer ha endret seg i betydelig grad. Isolert sett er det grunn til å tro at rentenedgangen de siste årene skulle ha gitt grunnlag for nedsetting av husleiene. Når dette ikke har skjedd, kan én forklaring være den sterke økningen i kommunale gebyrer i de senere år. Siden konsumprisindeksen ikke gir direkte informasjon om utviklingen i de kommunale gebyrene knyttet til egen bolig, kan det være av interesse å se nærmere på disse, jf. tabell 4.5.

Tabell 4.5: Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet.

	jan.92-jan.93	jan.93-jan.94	jan.94-jan.95	jan.95-jan.96
Konsumprisindeksen	2.5	1.3	2.6	1.2
Renovasjon	6.0	4.6	5.2	6.9
Feiing	5.1	4.8	3.5	3.8
Vann	6.3	5.0	5.1	5.1
Avløp/kloakk	11.9	8.1	6.1	7.9

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Det fremgår av tabell 4.5 at de kommunale gebyrene for renovasjon, feiing, vann og avløp siden 1993 har hatt en langt kraftigere vekst enn konsumprisindeksen. Årsakene til denne utviklingen er flere, bl.a. er det grunn til å tro at selvfinansierungsgraden har økt, og at subsidiene har blitt tilsvarende redusert. Høyere gebyrer for kommunale tjenester knyttet til egen bolig følger også som et resultat av økte kostnader i forbindelse med nye statlige reguleringer og forskrifter. Når det gjelder utviklingen i kommunale gebyrer er det også betydelige geografiske forskjeller, jfr. tabell 4.6.

Tabell 4.6: Kommunale gebyrer knyttet til bolig. Endring i prosent fra januar til januar.

	Renovasjon		Feiing		Vann		Avløp	
	94-95	95-96	94-95	95-96	94-95	95-96	94-95	95-96
Hele landet	5.2	6.9	3.5	3.8	5.1	5.1	6.1	7.9
Østlandet	5.3	7.3	3.7	4.0	3.4	3.9	5.9	6.1
Agder/Rogaland	4.9	2.6	3.7	2.1	15.4	7.6	3.0	9.9
Vestlandet	5.5	10.9	3.5	4.0	3.3	5.5	5.4	6.0
Trøndelag	1.6	4.9	2.7	-0.9	7.4	4.7	8.2	6.1
Nord-Norge	7.5	7.3	2.8	7.5	4.0	6.3	10.0	14.4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Generelt kan man si at bakgrunnen for de geografiske forskjellene i kommunale gebyrer både er å finne i ulike kostnadsforhold, men også i ulike strategier for prissetting av slike tjenester. Den generelt sterke veksten i de kommunale gebyrene for avløp kan bl.a. ses i sammenheng med kravene til reduserte utslipp, og derav økte investeringer, som fulgte av Nordsjøavtalen. I perioden januar 1994 til januar 1996 hadde Nord-Norge i gjennomsnitt den sterkeste veksten i de kommunale gebyrene.

Konsumgruppen «leid hjelp til hjemmet» inkluderer også kommunale tjenester. I denne konsumgruppen, som har en vektandel på om lag 1,7 prosent, inngår blant annet representantvarene «lønn til husmorvikar», «egenbetaling hjemmehjelp» og «barnehagesatser». I representantvaren «barnehagesatser» inngår både kommunale og private barnehager. Tabell 4.7 viser utviklingen i barnehagesatser i perioden 1993 til 1996.

Tabell 4.7: Barnehagesatser. Prosentvis endring. Gjelder hele landet.

	jan.92-jan.93	jan.93-jan.94	jan.94-jan.95	jan.95-jan.96
Konsumprisindeksen	2,5	1,3	2,6	1,2
Kommunale barnehager	3,4	4,0	4,2	2,8
Private barnehager	3,2	2,3	2,9	2,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.7. viser at barnehagesatsene i de fire siste årene har hatt en sterkere vekst enn konsumprisindeksen, og at satsene for kommunale barnehager har steget kraftigere enn satsene for private barnehager. I perioden januar 1992 til januar 1996 var prisveksten i kommunale barnehager på over 15 prosent, som var det dobbelte av den generelle prisstigningen i samme periode. Foreldre med privat barnehageplass hadde i samme tidsrom en prisøkning på noe over 11 prosent.

Kommunale transporttjenester er med i konsumprisindeksen under konsumgruppe 632 «sporvei og forstadsbaner» og konsumgruppe 635 «buss». Til sammen har disse en vektandel på om lag 0,9 prosent.

Under konsumgruppen «helsepleie» finner vi bl.a. tannlegehjelp og legehjelp (til sammen en vektandel i overkant av 1 prosent). Dette er i hovedsak private

tjenester, men har i større eller mindre grad tilskudd fra det offentlige. Dessuten drives det i noen grad lege- og tannlegetjeneste på kommunal basis. Når det gjelder den kommunale tannhelsetjenesten, er denne i stor grad rettet mot spesielle grupper (bl.a. skolebarn), og egenandeler er lite utbredt. Kommunale innsparinger skjer eventuelt gjennom reduksjon av tilbudet, og påvirker således ikke prisnivået. For legetjenester, ved f.eks. kommunale legesentre eller poliklinikker på sykehus, følges avtalte satser. Kommunene yter ellers driftstilskudd til private leger etter bestemte regler og etter avtale med den enkelte lege. I konsumprisindeksen registreres bare de avtalebestemte egenandelssatsene. Det at en stadig større andel av legene ikke har avtaler med kommunene, og at legetjenestene av den grunn i gjennomsnitt blir dyrere, kommer således ikke til uttrykk i konsumprisindeksen. Betaling for opphold på kommunale sykehjem m.v. kommer ikke med i konsumprisindeksen.

Kinodrift inngår også i det kommunale tjenestetilbudet. I tillegg til de kommunale tjenestene inngår noen tjenester i konsumprisindeksen som blir levert av offentlig eide selskaper. Prisene på disse tjenestene fastsettes av Stortinget. Dette gjelder blant annet for portotakstene, fjernsynslisensen og NSBs takster. Tabell 4.8. viser prisutviklingen for utvalgte konsumgrupper og representantvarer som inngår i konsumprisindeksen.

Tabell 4.8: Diverse offentlige tjenester. Endring i prosent fra året før.

	Vektandel	1993	1994	1995	1996
Konsumprisindeksen	100	2.3	1.4	2.4	1.3
Leid hjelp til hjemmet	1.7	2.4	4.6	5.7	3.1
Helsepleie	2.3	4.3	2.3	4.5	3.2
Kinobesøk	0.2	-0.6	3.5	7.4	4.8
Fjernsynslisens	0.9	2.8	4.3	6.1	2.9
Jernbane	0.4	0.7	0.8	0.5	7.3
Porto	0.1	6.6	2.9	2.9	10.0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Prisene på alle de utvalgte offentlige tjenestene i tabell 4.8 steg i perioden 1993 til 1996 sterkere enn konsumprisindeksen, med unntak for jernbanetakstene i årene 1993-95. Sammenholdt med prisutviklingen på kommunale tjenester i tilknytning til egen bolig og utviklingen i de kommunale barnehagesatsene, er det grunnlag for å si at prisene på offentlige tjenester som direkte og indirekte inngår i konsumprisindeksen, i de siste årene har steget kraftigere enn konsumprisindeksen.

KAPITTEL 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

- Etter en nokså sammenhengende styrking i perioden 1988 til 1994, og en viss svekkelse i 1995, skjedde det ifølge foreløpige tall bare små endringer i industriens kostnadmessige konkurranseevne fra 1995 til 1996.

Veksten i timelønnskostnadene i norsk industri var i perioden 1988-94 i gjennomsnitt lavere enn for handelspartnerne. Når en samtidig tar hensyn til at kronkursen svekket seg, gikk relative lønnskostnader i felles valuta ned med knapt 12 prosent fra 1988 til 1994. Som følge av at kronkursen styrket seg gikk de relative lønnskostnadene i felles valuta noe opp i 1995. I 1996 anslås veksten i timelønnskostnadene i norsk industri til vel 4 prosent, som er om lag på linje med tilsvarende anslag for handelspartnerne. Med om lag uendret kronkurs fra 1995 til 1996 kan de relative timelønnskostnadene i norsk industri regnet i felles valuta ha blitt opprettholdt fra 1995 til 1996.

Sammenliknbare tall som foreligger for timelønne i industrien, indikerer at lønnskostnadsnivået i 1996 lå 11 prosent over gjennomsnittsnivået for handelspartnerne målt i felles valuta. Dette er om lag som i 1995, men klart lavere enn på slutten av 1980-tallet. Om en ser på de samlede lønnskostnadene, er det grunn til å tro at lønnskostnadene i norsk industri i fjor var noe høyere enn gjennomsnittet for våre handelspartnere.

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. I perioden 1988-95 økte industriens markedsandeler på eksportmarkedene med i underkant av 10 prosent. Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer gikk opp med om lag 5 prosent fra 1995 til 1996. Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har fortsatt å falle, bl.a. som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer som kan belyse utviklingen i industriens konkurranseevne. I "[Indikatorer for industriens kostnadsutvikling](#)" i avsnitt 5.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I "[Produktivitet og kostnader pr. produsert enhet](#)" i avsnitt 5.2 går vi nærmere inn på tall for utviklingen i produktivitet og lønnskostnader pr. produsert enhet. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadmessige konkurranseevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i "[Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land](#)" i avsnitt 5.3. For andre kostnadskomponenter er det svært vanskelig å finne brukbare tall for nivåsammenlikninger. I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurranseevne ved bl.a. å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute, jf. omtale i "[Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene](#)" i avsnitt 5.4.

Om konkurranseevnebegrepet*Landets konkurranseevne*

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært

mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over en viss tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv utnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*¹³

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter. Dette gjelder for det første på produktmarkedet og for det andre på viktige markeder som for kapital og for mange råvarer. For arbeidskraft konkurrerer næringen i første rekke med andre norske bedrifter. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurranseevne. I 1997 ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for åttende år på rad. Overskuddene i disse årene må bl.a. ses i sammenheng med en høy og økende oljeproduksjon.

Industriens konkurranseevne

Økt produksjon i eksportkonkurrerende næringer og økte markedsandeler for importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen. Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien, og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes med nye bedrifter og arbeidsplasser. For at dette skal

13. Begrepet konkurranseevne kan defineres på flere ulike måter. Hvilken definisjon som vil være mest hensiktsmessig vil bl.a. være avhengig av tidsperspektivet. En definisjon av et lands langsiktige konkurranseevne er gitt i rapporten NOU 1996:17 I Norge for tiden? der en ekspertgruppe har analysert konsekvenser av økt internasjonalisering for en liten åpen økonomi: *Landets evne til å sikre høyest mulig avlønning av innsatsfaktorene i samfunnet gitt at man samtidig skal ha full sysselsetting og langsiktig balanse i utenriksøkonomien.*» Sett på bakgrunn av at denne definisjonen er gjort innenfor et langsiktig tidsperspektiv, er det lagt til grunn at prisene på innsatsfaktorene er fleksible og at de i stor grad avspeiler verdiskapningen. «Lang sikt» er imidlertid et rent teoretisk begrep. I praksis behøver det ikke være noe godt samsvar mellom faktorpriser og verdiskapning.

kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som industrien hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

Industriens konkurranseevne avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er relativt mindre i enkelte næringer i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for enkelte norske bedrifter.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I lys av den tette integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er tatt bort, er det liten grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig forskjellig i Norge sammenliknet med andre land.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenlignbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

5.1 INDIKATORER FOR INDUSTRIENS KOSTNADSUTVIKLING

Tabell 5.1 gir en oversikt over enkelte indikatorer for kostnadsutviklingen i norsk industri i forhold til handelspartnere. Det understrekes at de angitte tallseriene ikke er ment å gi noe fullstendig og presist bilde av utviklingen i den kostnadsmessige konkurranseevnen, men er ment å antyde noe om tendenser. En nærmere omtale av de enkelte kostnadskomponentene og utviklingen i disse er gitt nedenfor.

Tabell 5.1: Enkelte indikatorer for industriens kostnadsutvikling i forhold til handelspartnerne¹⁾. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ²⁾
Relative timelønnskostnader i felles valuta	1,0	-2,0	-1,8	-1,6	-2,3	-3,5	-1,2	3,1 ³⁾	-1 ₋₄
Relative investeringspriser for industrien i felles valuta	-2,6	-2,6	-4,9	-2,3	0,1	-1,5	-1,4	..	..
Rentedifferanse ⁴⁾ for nominelle renter korr. for valutakursendringer	1,8	1,6	-0,3	-1,2	2,7	-2,0	-1,3	1,9	0,4
Relative konsumpriser i felles valuta	1,1	-0,2	-2,5	-3,6	-0,1	-2,5	-2,2	2,5	-0,3
Memo: Valutakurs ⁵⁾	1,7	-0,2	0,7	1,8	-1,0	2,0	1,4	-2,3	-0,1

- 1) For de relative tallene inngår tall for Norge i telleren og handelspartnerne i nevneren. Ved omregning til felles valuta har en benyttet industriens effektive valutakurs. En høyere verdi på den norske kronen bidrar til å øke verdien på de ulike indikatorene.
- 2) Anslag.
- 3) Det er uklart i hvilken grad endringene i alle enkeltkomponentene i timelønnskostnadene – som indirekte lønnskostnader og virkedager – er tatt hensyn til i tallene for handelspartnerne.
- 4) Rentenivået i Norge fratrukket rentenivået for gjennomsnittet av handelspartnerne.
- 5) Industriens effektive valutakurs. Valutakursen er beregnet som et veid geometrisk gjennomsnitt av enkeltvalutaene med løpende konkurransevektorer på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår. Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

5.1.1 Lønnskostnader

Den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon er lønnskostnadene.

Tabell 5.2: Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾.

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ²⁾
Lønnskostnader pr. time									
Norsk industri	10,1	4,4	6,3	6,5	2,2	1,6	3,4	4,6 ³⁾	4
Handelspartnerne	7,2	6,8	7,5	6,2	5,7	3,2	3,2	3,8 ⁴⁾	4 ¹ ₋₄
Relative timelønnskostnader i nasjonal valuta	2,7	-2,2	-1,1	0,2	-3,3	-1,6	0,3	0,7 ⁴⁾	-1 ₋₄
Valutakurs ⁵⁾	1,7	-0,2	0,7	1,8	-1,0	2,0	1,4	-2,3	0
Relative timelønnskostnader i felles valuta	1,0	-2,0	-1,8	-1,6	-2,3	-3,5	-1,2	3,1 ⁴⁾	-1 ₋₄

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de

samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Nasjonalregnskapets lønnsbegrep brukes i sammenlikninger av konkurranseevnen mellom land og det inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidsbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. *"Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere"* i avsnitt 3.1.

- 2) Anslag.
- 3) Om lag ¹/₂ prosentpoeng av veksten kan tilskrives at antall virkedager gikk ned fra 1994 til 1995.
- 4) Det er uklart i hvilken grad endringene i alle enkeltkomponentene i timelønnskostnadene – som indirekte lønnskostnader og virkedager – er tatt hensyn til i tallene for handelspartnerne.
- 5) Industriens effektive valutakurs, jf. tabell 5.1.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 5.2 viser øverst utviklingen siden 1980 i lønnskostnader pr. time i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings- sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke prisstigningen, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten.¹⁴

De internasjonale tallene for timelønnskostnader for årene 1980 t.o.m. 1995 i tabell 5.2 er noe revidert i forhold til tallene som ble gjengitt i den forrige rapporten fra Beregningsutvalget (NOU 1996:19). Hovedtrekkene i utviklingen for de relative lønnskostnadene er imidlertid fortsatt de samme som ble lagt til grunn i den forrige rapporten.

I årene 1989-1994 var økningen i timelønnskostnadene i norsk industri i gjennomsnitt lavere enn for handelspartnerne, mens veksten var sterkere gjennom størstedelen av 80-tallet. Fra 1988 til 1994 gikk relative lønnskostnader i felles valuta ned med knapt 12 prosent. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall gikk timelønnskostnadene i norsk industri opp med 4,6 prosent fra 1994 til 1995 som er om lag på linje med den anslåtte veksten i timelønnskostnadene for handelspartnerne. Kronekursen styrket seg samtidig med 2,3 prosent, slik at de relative timelønnskostnadene i felles valuta kan ha gått opp om lag tilsvarende.

Fra 1995 til 1996 kan veksten i timelønnskostnadene i norsk industri anslås til vel 4 prosent, som er om lag på linje med foreløpige anslag for våre handelspartnere. Kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs, jf. vedlegg 5, styrket seg med 0,1 prosent fra 1995 til 1996. Regnet i felles valuta kan dermed de relative timelønnskostnadene i 1996 ha blitt opprettholdt på om lag samme nivå som i 1995.

Utviklingen i enkeltvalutaer kan avvike betydelig fra industriens effektive valutakurs. Dette innebærer at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står ovenfor. Tabell 6-6 i vedlegg 6 gjengir utviklingen i timelønnskostnader i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte landene som inngår i beregningen.

5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene vil kostnadene ved bruk av kapital være viktig for industrien. Det er imidlertid enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.3 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen.

14. Videre vil lønnskostnadsutviklingen pr. time bli påvirket av endringer i antall virkedager som ikke gir uttrykk for de underliggende tendensene.

Tabell 5.3: Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien¹⁾.

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Nominelle kortsiktige renter, nivå ²⁾ :									
Norge	13,6	11,4	11,5	10,6	11,8	7,3	5,9	5,5	4,8
Handelspartnerne	10,0	9,9	11,1	10,0	10,0	7,3	5,8	6,0	4,5
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs ³⁾	1,8	1,6	-0,3	-1,2	2,7	-2,0	-1,3	1,9	0,4
Investeringspriser i industrien ⁴⁾									
Norge	4,3	1,3	-0,5	1,7	0,6	3,4	0,7	2,5	1,9 ⁵⁾
Handelspartnerne	5,3	4,2	3,9	2,3	1,5	2,9	0,7	..	..
Relative investering- priser i nasjonal valuta ⁴⁾	-0,9	-2,8	-4,2	-0,6	-0,9	0,5	0,0	..	..
Relative investering- priser i felles valuta ³⁾⁴⁾	-2,6	-2,6	-4,9	-2,3	0,1	-1,5	-1,4	..	..

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

2) 3-måneders renter. OECD Economic Outlook.

3) Valutakursendring er angitt i tabell 5.1.

4) Prosentvis endring fra året før.

5) Gjennomsnitt 1.-3. kvartal 1996

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er imidlertid vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skattereglene på brukerprisen.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er tatt bort, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig forskjellig i Norge sammenliknet med andre land. Likevel vil det være en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette vil særlig gjelde små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for

endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Som det framgår av tabell 5.3, har det for kortsiktige pengemarkedsrenter vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i *rentedifferansen korrigert for valutakursendringer*. På grunn av uroen i det norske pengemarkedet før kronen begynte å flyte i desember 1992, var forskjellen særlig stor i Norges disfavør i 1992. Med unntak av 1992, 1995 og 1996 har det i de øvrige årene fra og med 1990 vært billigere å låne i norske kroner enn i gjennomsnittet av handelspartnerenes valutaer.

Et problem med rentetallene som her er brukt, er at det er usikkert hvor relevant kortsiktige pengemarkedsrenter er for bedriftenes lånekostnader. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid enn dette. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. En tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemet mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer, må tas under usikkerhet mht. framtidige endringer i valutakurs og renter. Kostnadene ved å låne i norske kroner eller i handelspartnerenes valuta kan oppfattes ulikt når lånet tas opp og i ettertid.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapital-utstyret. For å få med dette momentet, har tabell 5.3 også en tallserie for *prisutviklingen på industriens investeringer* i forhold til den vi kan beregne for handelspartnerne. Disse tallene kan nok i større grad enn lønnskostnadene påvirkes av mer tilfeldige forhold. Men som vi ser, gir den mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette kan ha sammenheng med bl.a. at prisnivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. Lønnskostnadene, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, utgjør knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøperverdi.

5.1.3 Andre kostnader

Tabell 5.4: Elektrisitetspriser for industrien

	1980	1982	1984	1986	1988	1991	1992	1993	1994	1995
Elektrisitetspriser i US dollar pr. kWh:										
Norge	0,015	0,020	0,018	0,026	0,032	0,035	0,024	0,018	0,019	..
Handelspartnerne	0,053	0,051	0,044	0,057	0,064	0,071	0,077	0,063	0,063	0,069
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹⁾	28,3	39,2	40,9	45,6	50,0	49,3	31,2	28,6	30,2	..

1) Nivået på prisen i Norge i forhold til nivået for handelspartnerne.

Kilde: International Energy Agency, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 5.5: Konsumpriser i Norge og handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt t 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ²⁾
Konsumpriser									
Norge	8,5	4,6	4,1	3,4	2,3	2,3	1,4	2,4	1,3
Handelspartnerne	5,5	5,0	6,0	5,4	3,4	2,9	2,3	2,3	1,7
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2,8	-0,4	-1,8	-1,9	-1,1	-0,6	-0,9	0,1	-0,4
Relative konsumpriser i felles valuta ³⁾	1,1	-0,2	-2,5	-3,6	-0,1	-2,5	-2,2	2,5	-0,3

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

2) Anslag.

3) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Industriens kostnadssituasjon vil i tillegg til lønnsnivå og kapitalkostnader påvirkes av prisen på andre innsatsfaktorer. Særlig er energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf. nærmere omtale i boks 5.1. Fra tabell 5.4 ser vi at elektrisitetskostnadene i Norge er vesentlig lavere enn hos handelspartnerne. Prisforskjellen ble klart redusert i perioden 1980-1988, mens den økte fram til 1993, og gikk noe ned fra 1993 til 1994.

Tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien vil indirekte også si noe om kostnadsutviklingen for de innsatsfaktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien selv.

For å utfylle dette bildet har tabell 5.5 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator har en benyttet tall for konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen, i det minste i den retning utviklingen går.

Et annet argument for å benytte denne tallserien er den sterke vekt som legges på tall for konsumprisstigningen i det enkelte land og i finansmarkedene. Denne kan få direkte virkning for rente og valutaforhold og dermed bety mye for industrien. En annen, men kanskje vel så viktig mekanisme, er hva den betyr for oppfatninger om stabilitet og framtidsmuligheter i det enkelte land. At Norge gjennom flere år har stabil konsumprisstigning, lavere eller på linje med omverdenen, kan i seg selv innebære en styrking av norsk industris konkurranseposisjon. Tallene i tabellen reflekterer en slik gunstig utvikling helt siden 1989. Oppgang i kronekursen førte imidlertid til at det i 1995 var en viss relativ prisoppgang når vi regner i felles valuta.

5.2 PRODUKTIVITET OG KOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET

En bestemt utvikling i timelønnskostnadene kan motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. bruttoproduktet pr. timeverk. Hvis en både tar hensyn

til timelønnskostnader og produktivitet får en lønnskostnader pr. produsert enhet som er vist i tabell 5.6.

Tabell 5.6: Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien. Prosentvis endring fra året før.¹⁾

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Relative timelønnskostnader i felles valuta	1,0	-2,0	-1,8	-1,6	-2,3	-3,5	-1,2	3,1 ²⁾
Produktivitet								
Handelspartnerne	3,2	3,8	2,4	2,1	2,7	3,9	5,7	3,4
Norsk industri	2,8	0,0	4,1	-1,1	4,0	0,3	1,8	0,9
Relativ produktivitet	-0,4	-3,7	1,6	-3,1	1,2	-3,5	-3,7	-2,4
RLPE, felles valuta ³⁾	1,4	1,7	-3,4	1,6	-3,5	0,0	2,6	5,7

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) Det er uklart i hvilken grad endringene i alle enkeltkomponenter i timelønnskostnadene – som indirekte lønnskostnader og virkedager – er tatt hensyn til i tallene for handelspartnerne.
- 3) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

De internasjonale anslagene for lønnskostnader og produktivitet, som inngår i både tabell 5.2 og 5.6, bygger i hovedsak på anslag fra OECD, DRI¹⁵ og enkelte nasjonale kilder. Usikkerheten ved anslagene, både de utenlandske og de norske er stor, og særlig gjelder dette anslagene for produktiviteten.

Usikkerheten ved produktivitetstallene er i hovedsak knyttet til tre forhold. For det første er det betydelige metodiske problemer knyttet til målingen av produktivitet. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på korttidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen og en får dermed ikke korrigert for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen. Dette ivaretas først i senere regnskap slik at det er en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. Oppdateringsrutinene for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering kan videre variere mellom ulike lands nasjonalregnskapsstatistikker slik at det kan være problematisk å finne gode sammenliknbare tall.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivitetens utviklingen mellom land som har store forskjeller i industristruktur. Det synes imidlertid ikke som om dette er noen sentral faktor bak den svake norske produktivitetens utviklingen.

Det tredje problemet med produktivitetsmålet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunkturrelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

Statistikken som foreligger viser at produktivitetsveksten i norsk industri var vel 10 prosentpoeng svakere enn for gjennomsnittet av våre handelspartnere i perioden 1988 til 1994. Med et fall i relative lønnskostnader i felles valuta på knapt 12 prosent, gikk dermed RLPE ifølge reviderte tall ned med 1 prosent fra 1988 til 1994.

15. Data Resources Incorporated

I 1995 viser foreløpige tall en økning i RLPE på 5,7 prosent. En svekkelse i relativ produktivitet og en styrking av kronekursen sto for hhv. 3,1 og 2,3 prosentpoeng av denne økningen.

Måleproblemene knyttet til produktivitetstallene kan tilsi at deler av svekkelsen i relativ produktivitet siden 1988 bare er tilsynelatende. Videre kan en ikke utelukke at den svake produktivitetsutviklingen i norsk industri sammenliknet med industrien hos handelspartnerne til en viss grad reflekterer at norsk industri har en annen industristruktur enn handelspartnerne uten at den kostnadmessige konkurranseevnen for sammenliknbare produkter er svekket, jf. også nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport NOU 1996:4.

5.3 SAMMENLIKNING AV NIVÅER PÅ ARBEIDSKRAFTKOSTNADER I INDUSTRIEN I NORGE OG ANDRE LAND

Som ett av flere ledd i vurderingen av industriens konkurranseevnen har utvalget forsøkt å vurdere lønnsnivået i Norge i forhold til tilsvarende nivå for andre land målt i felles valuta. Beregningsutvalget vil understreke at en rangering av nivåtall for lønnskostnader mellom land isolert sett ikke sier noe om konkurranseevnen.

Med det statistiske grunnlaget som foreligger er det idag bare mulig å foreta internasjonale nivåsammenligninger av tilstrekkelig kvalitet for de totale lønnskostnadene pr. arbeidet time for timelønnte i industrien. I en mere fullstendig sammenligning, måtte man også ha trukket inn månedslønnte, men sammenliknbare tall finnes ikke. Mot slutten av dette avsnittet drøftes likevel mulige nivåforskjeller, dersom månedslønnte hadde vært med i sammenligningen.

Lønnskostnadene består av lønn pr. faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f.eks lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tabell 4.2 i vedlegg 4 viser faktisk lønn pr. arbeidet time og totale indirekte personalkostnader.

I 1988 lå lønnskostnadene for norske timelønnte i industrien ca. 25 prosent høyere enn gjennomsnittet for handelspartnerne, og Norge lå høyere enn samtlige konkurrentland både i 1988 og 1989. (jfr. vedlegg 4 og figur 5.1)

Fra 1988 fram til 1994 ble forskjellen mellom lønnskostnadene for norske timelønnte i industri (jf. tidligere arbeidere) og et veiet gjennomsnitt for handelspartnerne redusert med omlag 2/3. En styrking av kronekursen, førte blant annet til at det relative lønnskostnadsnivået målt i felles valuta gikk opp med vel 2 prosentpoeng fra 1994 til 1995, til et nivå vel 10 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet i konkurrentlandene. Pr. dags dato ser det ut til at gjennomsnittlige lønnskostnader for timelønnte i industrien i forhold til for våre konkurrenter, lå på samme nivå eller gikk svakt opp (0,7 prosentpoeng) i 1996.

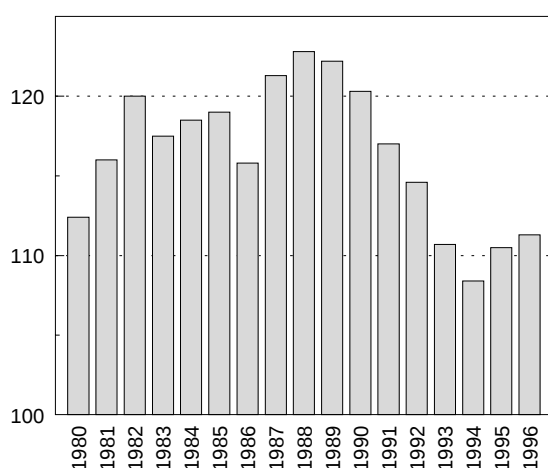
De gjennomsnittlige timelønnskostnadene for de nordiske landene varierer med bare 3 prosentpoeng målt i norske kroner. Endring i valutakursene og endel høyere lønnskostnadsvekst i Sverige, førte til at svenske lønnskostnader gikk kraftig opp fra 1995 til 1996 i forhold til de andre landene i Norden, mens Finland falt under Norge i 1996. Utviklingen i de relative lønnskostnadene preges for øvrig av et kraftig fall i de relative lønnskostnadene for Japan, p.g.a. yenkursens fall.

Tallene for 1996 er foreløpige anslag for enkeltland, bygd på ulike kildematerialer som Bureau of Labor Statistics, lønnskostnadsvekst for industriar-

beidere (foran benevnt timelønne) ifølge OECD og lokale anslag. Innholdet i lønnsbegrepene kan derfor variere mellom land og man må være oppmerksom på at 1996-tallene overfor enkeltland vil kunne bli betydelig revidert når sammenlignbar lønnsstatistikk for alle land foreligger.

For de samlede lønnskostnadene, medregnet funksjonærene mener utvalget at tall for enkelte land innenfor EU-området, peker i retning av at Norge er noe over gjennomsnittet for våre viktigste handelspartnere for 1996.

Utvalget henviser til vedlegg 4 for nærmere drøfting av lønnskostnadene med tabeller og til beskrivelse av den internasjonale standardiseringen som etterhvert kan føre til sammenlignbare tall mellom landene for flere arbeidstakergrupper.

Figur 5.1 Lønnskostnader pr arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnere. Handelspartnere=100

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget

5.4 MARKEDSANDELER PÅ HJEMME- OG EKSPORTMARKEDENE

Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurranseevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve *kostnadsnivået* ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt inter-

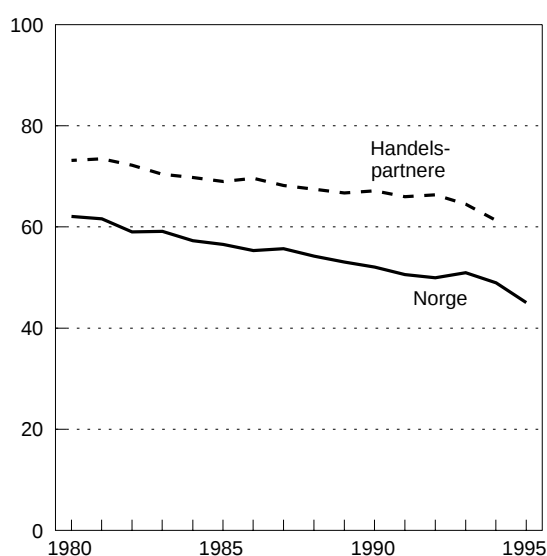
nasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattform) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Markedsandeler på hjemmemarkedet er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes av import.

I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.2.

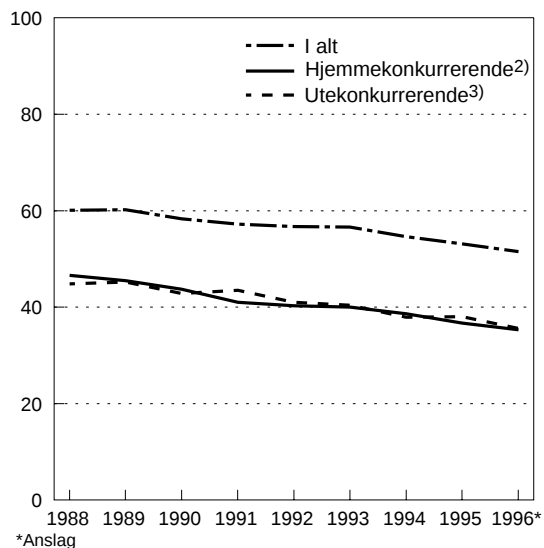
Siden den økonomiske utviklingen er kjennetegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene falle trendmessig i alle land, og den beste avlesning av konkurranseevnen på hjemmemarkedene framkommer derfor når vi ser norske hjemmemarkedsandeler i forhold til handelspartnerne, se figur 5.2. Denne viser at vi over tid har hatt et noe sterkere fall i hjemmemarkedsandelene enn handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at den norske konjunkturutviklingen ikke er i fase med handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var det en klar nedgang i hjemmemarkedsandelene for mange industrivarer fra 1995 til 1996, som delvis hadde sammenheng med oppgang i investeringene. I tillegg økte eksporten betydelig i 1996 for de fleste varene som hadde nedgang i hjemmemarkedsandelene samme år.

Figur 5.2 Hjemmemarkedsandeler¹⁾ for norsk industri og for handelspartnerne.

1. Ferdigvare. Nivå tallene for Norge og handelspartnerne er ikke direkte sammenliknbare pga forskjell i definisjonen av ferdigvarer. Anslag for handelspartnerne for 1994.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD og Finansdepartementet

Figur 5.3 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer¹⁾. Volumandeler

1. Utenom skip og plattformer
2. Tekstil og bekledningsvarer, trevarer, kjemiske og mineralske produkter, andre vekstetprodukter.
3. Treforedling, kjemiske råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverkprodukter

Kilde: Statistisk sentralbyrå

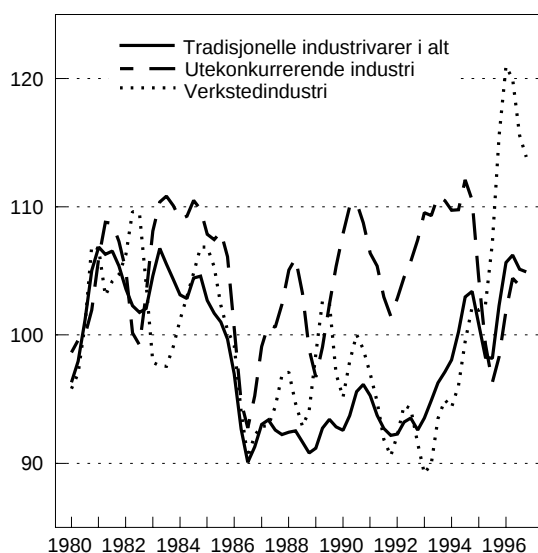
"" i Figur 5.3 viser hjemmemarkedsandeler for enkelte grupper av industrivarer. Produsenter av metaller, tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske og mineralske produkter, kjemiske råvarer og verkstedsprodukter har hatt de største tapene av markedsandeler siden 1988, jf. også tabell 6.5 i vedlegg 6.

Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, er det ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport på grunn av økt internasjonal handel. Utviklingen i eksportmarkedsandelene bør imidlertid tolkes med stor varsomhet. Endringene i eksportmarkedsandelene blir målt ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i den samlede vareimporten hos våre handelspartnere. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartneres vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Fortolkningsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

Eksportmarkedsandelen for norsk industri i alt har vært relativt stabil i perioden 1986 til 1992, etter en klar nedgang i første halvdel av 1980-tallet, jf. figur 5.4. I 1993 og 1994 økte imidlertid markedsandelen betydelig, mens den var om lag uendret fra 1994 til 1995. Økningen i 1993 og trolig dels 1994 må ses i sammenheng med omlegging av statistikkgrunnlaget i EU i forbindelse med opprettelsen av det indre markedet, og kan være misvisende, se rapport 1995:2. Hovedforklaringen på økningen anses likevel å være den internasjonale konjunkturoppgangen, der norske markedsandeler gjerne øker i en tidlig fase. Også reduksjon i enkelte viktige eksportmarkedspriser i forhold til konkurrerende produkter gjennom de siste årene har trolig bidratt. Utflatingen av veksten i markedsandelen i 1995 må ses i sammenheng med avmatningen av aktivitetsveksten hos våre viktigste handelspartnere og

at norske eksportrettede industrinæringer produserer varer som typisk blir etterspurt tidlig i en konjunkturfase.

Foreløpige tall for 1996 indikerer en vekst i eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer i alt på om lag 5 prosent. Tallene viser at det først og fremst er markedsandelen for verkstedprodukter som har gått opp (om lag 10 prosent), noe som i stor grad må ses i sammenheng med at eksporten for denne gruppen av industriprodukter økte markert til land som ikke tilhører kjernen av Norges viktigste handelspartnere.

Figur 5.4 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer. Volumindeks 1980=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

KAPITTEL 6

Økonomiske utsikter**6.1 INTERNASJONAL ØKONOMI**

- *Etter en relativt svak utvikling i 1995 og 1996, er det flere tegn til at veksten for gjennomsnittet av handelspartnerne og EU-landene vil ta seg opp i 1997. Som følge av den svake veksten gikk arbeidsledigheten både hos handelspartnerne og i EU svakt opp i 1996 sammenliknet med året før, mens det kan ligge an til en svak nedgang i inneværende år. Inflasjonen blant handelspartnerne og i EU er på sitt laveste nivå siden 1960-tallet og det ventes fortsatt lav prisstigning i de nærmeste årene.*

Etter et økonomisk oppsving i 1994 og første halvdel av 1995 har det vært svak vekst i europeisk økonomi, særlig blant de kontinentaleuropeiske landene. En økning i de langsiktige rentene gjennom 1994, relativt store valutakurssvingninger i første halvdel av 1995 samt en stram finanspolitikk i flere av de store landene kan ha bidratt til den svake aktivitetsveksten. Vekstpausen kan ha blitt forsterket ved at det var større lagernedbygginger i første halvår i fjor enn vanlig. Det er nå flere tegn til at veksten i Europa er i ferd med å ta seg opp, særlig i Nord Europa. I USA fortsetter den langvarige oppgangskonjunktoren, selv om det nå er visse tegn til avmatning. I Japan tok veksten seg markert opp i fjor, bl.a. som følge av en ekspansiv finanspolitikk.

Veksten i *bruttonasjonalproduktet* (BNP) for gjennomsnittet av EU-landene anslås til 1¹/₂ prosent fra 1995 til 1996, som er en nedgang i veksttakten på 1 prosentpoeng i forhold til året før. Hos gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere gikk veksttakten i BNP ned fra 2¹/₂ prosent i 1995 til anslagsvis 2 prosent i fjor. Prognoser fra bl.a. OECD, IMF og nasjonale myndigheter indikerer at aktivitetsveksten vil ta seg opp i 1997, særlig som følge av rentefallet de siste par årene. Press i retning av en fortsatt stram finanspolitikk vil isolert sett virke dempende på den økonomiske veksten. Både for gjennomsnittet av handelspartnerne og EU-landene anslås veksten i BNP til om lag 2¹/₂ prosent for inneværende år.

Arbeidsledigheten både blant våre viktigste handelspartnere og blant EU-landene gikk svakt opp i 1996 sammenliknet med 1995. Blant handelspartnerne utgjorde ledigheten i fjor i gjennomsnitt 9 prosent mens den i EU var 11¹/₂ prosent, som er nær toppnivået fra 1994. Det er store forskjeller i ledighetsutviklingen landene i mellom. I løpet av det siste året har ledigheten gått ned i Storbritannia, Danmark, Nederland og Irland, mens Tyskland, Frankrike og Sverige har hatt en markert økning. Sett på bakgrunn av at det ventes sterkere aktivitetsvekst i år enn i fjor, kan det ligge an til en svak reduksjon i ledigheten i de aller fleste land i Europa i 1997.

I de siste tre årene har *prisveksten* hos våre viktigste handelspartnere ligget på et svært lavt nivå. Den svakere økonomiske utviklingen og ledig produksjonskapasitet har bidratt til å holde prisstigningen lav, men også liberaliseringen av verdenshandelen og økt økonomisk integrasjon har trolig bidratt til å dempe pris- og lønnsveksten. I fjor var prisstigningen hos gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere og for gjennomsnittet av EU-landene hhv. 1³/₄ og 2¹/₂ prosent. Prisstigningen ventes å bli relativt moderat også i de nærmeste årene.

De siste års finanspolitiske innstramminger har bidratt til å redusere *budsjettunderskuddene*. Målt som andel av BNP falt budsjettunderskuddene for EU-landene.

dene samlet fra $5\frac{1}{4}$ prosent av BNP i 1995 til anslagsvis $4\frac{1}{2}$ prosent i fjor. Både et generelt behov for å styrke de offentlige finansene og den planlagte gjennomføringen av den økonomiske og monetære unionen (ØMU) fra inngangen til 1999, legger et visst press på å oppnå en fortsatt rask budsjettstyrking framover.

De internasjonale *finansmarkedene* var i fjor preget av betydelig større stabilitet enn året før. Amerikanske dollar fortsatte å styrke seg mot yen og tyske mark, hhv. med 12 og 8 prosent i løpet av 1996. Ved utgangen av året var dollaren målt i forhold til yen om lag 15 prosent sterkere enn før valutauroen våren 1995, mens den målt i forhold til tyske mark var marginalt sterkere. Reverseringen av de store kursbevegelser mellom hovedvalutaene i løpet av det siste halvannet året har sammenheng med generelt økt tillit til amerikansk økonomi, men var høsten 1995 også et resultat av flere tildels samordnede tiltak. Svekkelsen av tyske mark og yen må også ses i lys av den mer ekspansive pengepolitikken som har blitt ført i de to landene. Valutakursforholdene mellom de tre hovedvalutaene synes nå å være bedre i samsvar med de underliggende økonomiske forhold enn det som har vært tilfelle i de senere årene.

Forholdene i det europeiske valutamarkedet var også relativt stabile i fjor. Det har vært en tendens til at øvrige europeiske valutaer har styrket seg i forhold til tyske mark. Særlig gjelder dette de valutaene som ble svekket i forbindelse med valutauroen våren 1995. Styrkingen av svenske kroner, italienske lire, irske og britiske pund har vært mest markert. I tiden forut for den siste nedsettelsen av den tyske reporenten i august var enkelte valutaer, særlig franske franc, under et visst depresjoneringspress.

Som følge av den svake økonomiske utviklingen og lav inflasjon, har pengepolitikken vært preget av reduksjoner i signalrentene i de aller fleste europeiske landene, og de *kortsiktige pengemarkedsrentene* har falt. I Tyskland ble reporenten satt ned med om lag $3\frac{3}{4}$ prosentpoeng i 1996. Reduksjonene i signalrentene har imidlertid først og fremst vært betydelig i Sverige, Spania og Italia, der rentene ble satt ned hhv. $4\frac{1}{2}$, $2\frac{3}{4}$ og $1\frac{1}{2}$ prosentpoeng gjennom fjoråret. Storbritannia var det eneste landet i EU-området der det i fjor høst fant sted en økning i signalrentene. I EU-området har 3-månedersrentene gjennomgående falt, og særlig har fallet vært sterkt for franske franc, svenske kroner og italienske lire. Den tyske tremånedersrenten var om lag 3 prosent ved utgangen av 1996, mens den tilsvarende ECU-renten var om lag 4 prosent, mot hhv. $3\frac{3}{4}$ og 5 prosent ved inngangen til året. Tremånedersrenten på både amerikanske dollar og japanske yen endret seg lite gjennom 1996 og lå i området $5\frac{1}{2}$ prosent for dollar og $1\frac{1}{2}$ prosent for yen.

Etter et betydelig fall i de *langsiktige rentene* i 1995, steg disse igjen i første halvdel av 1996. Oppgangen var særlig sterk for de amerikanske rentene, der økningen i stor grad skyldtes forventninger om økt inflasjon. Den amerikanske renteoppgangen trakk også med seg de langsiktige rentene i en del europeiske land, særlig i Tyskland og de andre kjernelandene i ERM, selv om den økonomiske utviklingen og inflasjonsutsiktene isolert sett ikke skulle tilsi en slik økning. I andre halvdel av fjoråret har de lange rentene falt igjen og var ved årsskiftet lavere enn ved inngangen av året for de fleste EU-landene. Fallet kan bl.a. ses i lys av at inflasjonsfrykten igjen er redusert.

6.2 NORSK ØKONOMI

- *Fortsatt høy BNP-vekst. Utsikter til fall i arbeidsledigheten også i 1997.*

Norsk økonomi har i de siste fire årene vært inne i en klar konjunkturoppgang. Målt i faste priser ser *bruttonasjonalproduktet i fastlands-Norge* ut til å ha vokst med vel

3 prosent i 1996, etter en vekst på 4,3 prosent i 1994 og 2,7 prosent i 1995. Aktivitetsveksten har ført til en markert økning i sysselsetting og arbeidsledigheten har falt. Konjunkturoppgangen må blant annet ses på bakgrunn av den sterke nedgangen gjennom slutten av 1980-tallet. Således nådde ikke antall sysselsatte toppnivået fra 1987 før i fjor og ledigheten er fremdeles om lag 50 prosent høyere enn under lavkonjunkturen i 1983-84. Aktivitetsveksten er antatt å gå noe ned fra 1996 til 1997. Sterk vekst i petroleumsproduksjonen bidro i 1996 til at BNP totalt økte langt mer enn BNP i fastlands-Norge. Også i år venter en sterkere produksjonsvekst i petroleumssektoren enn i øvrige næringer, men forskjellen blir trolig klart mindre enn i fjor.

De foreløpige tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) for de tre første kvartalene i fjor indikerer at det i første rekke var utviklingen i *husholdningenes konsum og tradisjonell vareeksport* som bidro til den forholdsvis sterke veksten i fastlandsøkonomien. I 1995 var det særlig utviklingen i næringslivsinvesteringene i fastlands-Norge som bidro til å holde veksten oppe, mens bidraget fra disse investeringene i fjor var forholdsvis beskjedent. Offentlig konsum har så langt i denne oppgangsperioden vist svak vekst.

Ifølge KNR-tallene var det en markert oppgang i *husholdningssektorens konsum* fra de tre første kvartalene i 1995 til samme periode i 1996. En avgiftsnedsettelse på biler og en midlertidig økning i vrakpanten fra inngangen av fjoråret medvirket til en kraftig vekst i bilkjøpene. Den markerte konsumveksten må ellers ses på bakgrunn av en forholdsvis sterk økning i sysselsetting og en klar reallønnsvekst. Spareraten ble trolig litt redusert fra 1995 til 1996. Veksten i *investeringene i fastlands-Norge* ser ut til å ha vært om lag 4 prosent i fjor, en klar nedgang i forhold til i 1995, da veksten var 13,5 prosent. I følge KNR lå boliginvesteringene i de tre første kvartalene i 1996 vel 4 prosent lavere enn i samme periode året før, mens industriinvesteringene økte med nær 10 prosent. Den markerte produksjonsveksten i fastlands-Norge har bidratt til at *sysselsettingen* i følge nasjonalregnskapet økte med 43 000 personer fra 1994 til 1995 etter en økning på 24 000 personer året før. I fjor ser sysselsettingen ut til å ha økt med rundt 60 000 personer¹⁶ som om lag er på linje med veksten i toppåret 1986.

Den demografiske utviklingen tilsier for tiden en årlig økning i *arbeidstilbudet* på 10 000-15 000 personer, forutsatt uendrede yrkesfrekvenser etter utdanning, kjønn og alder. Nedgangen i yrkesfrekvensene gjennom perioden 1988 til 1993 har nå gjennomgående snudd til økning, slik at arbeidstilbudet ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) som årsgjennomsnitt økte med om lag 20 000 i 1994 og 35 000 i 1995. I 1996 økte arbeidsstyrken trolig med om lag 50 000. Yrkesfrekvensene har i de to siste årene økt for de fleste aldersgrupper, jevnt over mest for kvinner.

Arbeidsledigheten målt ved AKU falt fra 6,0 prosent av arbeidsstyrken i 1993 til 5,4 prosent i 1994 og videre til 4,9 prosent i 1995. I 1996 ligger det an til at arbeidsledigheten ifølge AKUs definisjoner vil bli redusert med om lag 0,5 prosentpoeng. Utviklingen i tallet på ledige registrert ved arbeidskontorene viser om lag den samme utviklingen. Antall personer på *arbeidsmarkedstiltak* ble redusert med om lag 10 000 fra 1994 til 1995 og er blitt ytterligere redusert gjennom 1996. Nedgangen i antall personer i arbeidsstyrken uten ordinær sysselsetting; målt som

16. De publiserte sysselsettingstallene fra Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) for de 3 første kvartalene av 1996 indikerer en noe lavere vekst i sysselsettingen. Som en følge av at AKU (for å tilfredsstille Eurostats krav) ble omlagt fra årsskiftet 1995/96, er AKU-tallene for sysselsetting, arbeidstilbud og ledighet ikke uten videre sammenliknbare mellom 1995 og 1996. De omtalte endringstallene for AKU-størrelser i 1996 er forsøkt justert for virkningen av omleggingen.

summen av registrerte ledige og personer på tiltak, var derfor i 1995 og 1996 kraftigere enn nedgangen i arbeidsledigheten målt ved AKU.

Oppgangen i norsk økonomi har blitt møtt av en forholdsvis stram *finanspolitikk*, i hovedsak gjennom en lav utgiftsvekst. Målt ved en olje-, rente- og aktivitetsskorrigeret indikator for budsjettbalansen i staten, tilsvarte innstrammingen om lag 2 prosent av BNP i fastlands-Norge i både 1994 og 1995. I Salderingsproposisjonen for 1997 ble den finanspolitiske innstrammingen for både 1996 og 1997 målt ved den korrigerede budsjettindikatoren, anslått til om lag 1 prosent av fastlands-Norges BNP. Det vedtatte budsjettet for 1997 ble imidlertid noe mindre stramt enn det Regjeringen foreslo i Salderingsproposisjonen.

Så lenge hovedmålsettingen for *den norske pengepolitikken* er å holde en stabil valutakurs, de siste årene overfor europeiske valutaer (ecu), kan korte norske renter bare i begrenset grad avvike fra tilsvarende renter i ecu-området. Gjennom 1995 og frem til og med oktober 1996 gikk imidlertid norske pengemarkedsrenter klart mindre ned enn tilsvarende ecu-renter. I denne perioden styrket kronen seg overfor ecu, samtidig som Norges Bank netto kjøpte valuta for over 60 milliarder kroner. Den 6. november senket Norges Bank sine rentesatser overfor de private bankene, og pengemarkedsrentene falt raskt ned til ecu-nivået. Til tross for dette og fortsatte valutakjøp fra Norges Banks side, styrket kronen seg ytterligere overfor ecu mot slutten av fjoråret.

De private finansinstitusjonenes renter har stort sett fulgt utviklingen i pengemarkedsrenten. I 3. kvartal i fjor var husholdningenes gjennomsnittlige *lånerente* i private finansinstitusjoner anslagsvis 7,1 prosent, 0,7 prosentpoeng lavere enn på samme tid i 1995. Pengemarkedsrenten falt i samme periode med om lag 0,4 prosentpoeng, mens de som årsgjennomsnitt lå 0,6 lavere i 1996 enn i 1995.

Statistisk sentralbyrå, Finansdepartementet og Norges Bank er forholdsvis samstemte i sine anslag for *den økonomiske utviklingen i 1997*. Norges Bank anslår imidlertid en noe sterkere lønnsvekst enn Statistisk sentralbyrå. Finansdepartementets anslag som blant annet er basert på en forutsetning om en vellykket videreføring av det inntektspolitiske samarbeidet, er på linje med anslaget fra Statistisk sentralbyrå. Alle de tre institusjonene regner med en klar reduksjon i BNP-veksten fra 1996 til 1997, og en noe mindre nedgang i aktivitetsveksten i fastlands-næringene. Arbeidsledighetsraten antas å gå ned med om lag $\frac{1}{2}$ prosentpoeng fra 1996 til 1997. Veksten i husholdningenes konsum vil trolig bli redusert, men mens SSB anslår veksten i 1997 til 2,5 prosent ligger Finansdepartementet og Norges Bank om lag et prosentpoeng høyere. I 1997 ventes veksten i investeringene i fastlands-Norge å bli om lag som i fjor, mens investeringene i petroleumssektoren trolig tar seg opp. Eksportveksten antas å gå noe ned fra 1996 til 1997.

Tabell 6.1: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	1995	1996	1997		
	Regnskap	SSB ¹⁾	SSB ¹⁾	FIN ²⁾	NB ³⁾
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,6	4,3	2,5	3,4	3 $\frac{1}{2}$
Konsum i offentlig forvaltning	0,2	2,3	1,6	0,9	1
Bruttoinvesteringer i alt, fast kapital	4,5	4,0	4,7	3,3	7
-fastlands-Norge	13,5	3,9	3,5	3,8	5 $\frac{1}{2}$

Tabell 6.1: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	1995	1996	1997		
	Regnskap	SSB ¹⁾	SSB ¹⁾	FIN ²⁾	NB ³⁾
-oljeutvinning og rørtransport	-13,1	0,7	8,9	3,4	8
Eksport	3,8	8,7	4,5	6,3	6
-tradisjonelle varer	4,1	8,8	4,5	5,2	6 ³ ₋₄
Import	5,1	4,8	4,3	6,4	6 ¹ ₋₂
-tradisjonelle varer	9,1	5,3	3,3	6,2	5
Bruttonasjonalprodukt	3,3	4,8	3,3	3,1	3 ¹ ₋₂
-fastlands-Norge	2,7	3,1	2,7	2,5	3
Sysselsatte personer	2,1	2,7	1,5	1 ¹ ₋₂	1 ¹ ₋₂
Arbeidsledighetsrate (nivå) ⁴⁾	4,9	4,4	4,0	4	4
Årslønnsvekst	3,0	4,2	3,6	3 ¹ ₋₂	4 ³ ₋₄
Konsumprisindeksen	2,4	1,3	2,3	2 ¹ ₋₂	2 ¹ ₋₂
Driftsbalansen, milliarder kroner	28,4	64,6	71,2	82	81

MEMO:

Gjennomsnittlig lånerente ⁵⁾ (nivå)	7,8	7,0	6,4	..	..
Råoljepris i kroner (nivå)	106	132	126	118	125

- 1) Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 9/1996, desember 1996.
- 2) Anslag ifølge Finansdepartementet, Salderingsproposisjonen for 1997, november 1996.
- 3) Anslag ifølge Penger og kreditt 1996/4, desember 1996.
- 4) Ifølge AKU. Tallene for 1996 og 1997 er justert for kjente brudd i AKU og er sammenliknbare med tidligere publiserte tall.
- 5) Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

6.3 ANSLAG PÅ KONSUMPRISUTVIKLINGEN I 1997

Utvalget har som i tidligere år vurdert prisutviklingen i inneværende år. Slike anslag vil alltid være usikre, og basert på usikre forutsetninger. I vedlegg 1 gis det en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. I tillegg har utvalget som i tidligere år hentet informasjon fra et materiale som utarbeides av Konkurransetilsynet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til mai 1997. Konkurransetilsynets materiale indikerer at det gjennomsnittlige prisnivået i månedene fra januar til mai vil være 2,6 prosent høyere enn i tilsvarende periode i fjor. Tar en hensyn til avgiftsøkingene som ble vedtatt mot slutten av 1996, samsvarer Konkurransetilsynets materiale med modellberegningene fra KVARTS.

I modellberegningene er det lagt til grunn bestemte, men usikre, forutsetninger om bl.a. utviklingen i importpriser og elektrisitetspriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av det statlige avgifts- og subsidieopplegget. Utvalget har lagt til grunn at den gjennomsnittlige importveide kronekursen i 1997 blir om lag på linje

med gjennomsnittskursen i 1996. Dette innebærer en svekkelse av kronekursen gjennom 1997 i forhold til kursnivået de første ukene i januar i år. For å illustrere virkningene av en sterkere kronekurs har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningene på konsumprisene av at kronen blir 2 prosent sterkere i 1997 enn i 1996. Også i virkningsberegningen holdes kronekursen konstant gjennom 1997, men altså på et nivå som avviker med 2 prosent fra det nivået som er forutsatt i modellberegningen.

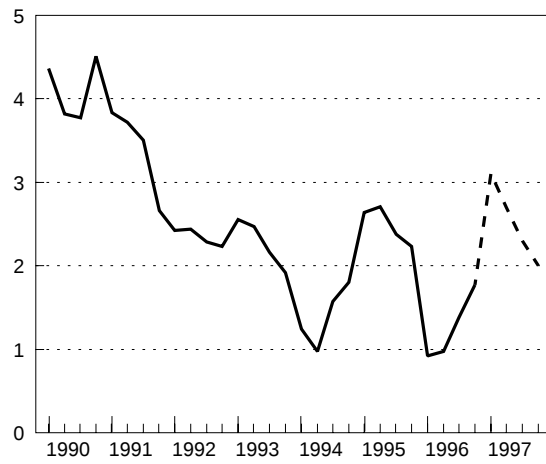
I avgiftsopplegget for 1997 er mengdeavgiftene i hovedsak økt med om lag 6 prosent i forhold til de vedtatte avgiftssatsene i 1996, med unntak av satsene for tobakksvarer, bensin og autodiesel som i gjennomsnitt økte med om lag 10¹/₂ prosent. I forhold til et prisjustert avgifts- og subsidieopplegg, bidrar det vedtatte opplegget for 1997 isolert sett til å øke prisveksten i 1997 med om lag 0,3-0,4 prosentpoeng. Ved årsskiftet til 1996 bidro avgifts- og subsidieopplegget isolert sett til en reduksjon i prisveksten med knapt 0,4 prosent. Fra desember 1996 til januar 1997 vil 12-månedersraten isolert sett øke med om lag 0,7 prosent som følge av endringene i avgifts- og subsidieopplegget i 1996 og 1997.

Prisene på elektrisitet til husholdningene økte betydelig gjennom 1996, og bidro til en sterkere stigning i konsumprisene utover i 1996 og dermed økt prisoverheng til 1997. Utvalget regner med at elektrisitetsprisene også har økt ved inngangen til 1997, men legger til grunn en nedgang i elektrisitetsprisene gjennom året.

Modellberegningen gir en gjennomsnittlig stigning i konsumprisene fra 1996 til 1997 på 2,5 prosent. Dersom kronekursen blir 2 prosent sterkere enn forutsatt, indikerer modellberegningene at prisstigningen vil bli redusert med 0,3 prosentpoeng. En økning eller en reduksjon i elektrisitetsprisene på 10 prosent i andre halvår i forhold til den forutsatte utviklingen vil kunne øke eller redusere prisstigningen med 0,2 prosentpoeng på årsbasis. Modellberegningen viser at anslaget på konsumprisveksten fra 1996 til 1997 er ganske robust overfor ulike forutsetninger om lønnsveksten i år. Imidlertid vil økt lønnsvekst i modellen øke konsumprisveksten på lengre sikt.

Det er verdt å merke seg at forløpet i beregningene viser en fallende stigningsstakt for konsumprisene, fra 3,1 prosent i 1. kvartal til 2,0 prosent i 4. kvartal. Dette fallet skyldes i hovedsak reduserte elektrisitetspriser gjennom 1997. I juli i år vil også effektene av at ordningene med kompensasjon for merverdiavgift på matvarer ble opphevet 1. juli 1996 tømmes ut.

Med bakgrunn i de beregninger og forutsetninger som er gjort regner utvalget med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på rundt 2¹/₂ prosent fra 1996 til 1997.

Figur 6.1 Konsumprisindeksen. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vedlegg 1

Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. I tillegg har utvalget som i tidligere år hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Konkurransetilsynet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til mai 1997.

Konkurransetilsynets prognose

Konkurransetilsynet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer i perioden desember 1996 – mai 1997.

I prognosen er de innsamlete opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på *tilbudssiden* i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Konkurransetilsynets egne vurderinger av prisutviklingen.

En stor del av de næringsdrivende som gir anslag til prognosen er produsenter. Dette gjelder spesielt for industriproduserte konsumvarer. For disse produsentene er det rimelig å tro at det vil gå en viss tid før produsentenes prisendringer slår gjennom i detaljleddet. I prognosen er anslag på slike produkter fordelt utover prognoseperioden, slik at det opprinnelige anslaget først er lagt inn for fullt i slutten av prognoseperioden. I prognosen har Konkurransetilsynet lagt til grunn at den prosentvise avansen i detaljleddet er uendret.

Opplysningene fra de næringsdrivende ble innhentet i november. Anslagene gjenspeiler derfor i hovedsak de forventninger næringslivet hadde om pris-, kostnads- og etterspørselsutviklingen på det tidspunktet. En må derfor regne med at Stortingets endelige avgiftsvedtak ikke er blitt reflektert fullt ut i dette materialet.

Konkurransetilsynets materiale gir en samlet konsumprisvekst fra desember til mai på 1,3 prosent. For tilsvarende periode ett år tilbake var den faktiske veksten 0,5 prosent. Konkurransetilsynets materiale indikerte en prisstigning målt over 12 måneder på 1,8 prosent i desember 1996 som samsvarte med den faktiske stigningen denne måneden. Deretter øker prisstigningen med $\frac{3}{4}$ prosentpoeng rundt årsskiftet og videre til 2,9 prosent i mars. Videre framover faller prisstigningen til 2,6 i mai 1997. Av prognosen følger det at det gjennomsnittlige prisenivået for januar-mai i år vil være 2,6 prosent høyere enn prisenivået i tilsvarende periode i fjor.

I Konkurransetilsynets prognose for mai til desember 1996 ble prisveksten anslått til 1,1 prosent, mens den registrerte veksten i samme periode ble 1,2 prosent.

Nærmere om modellberegningen

Utvalget har fått gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. Dette er en kvartalsmodell for norsk økonomi som er utarbeidet i Statistisk sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader. Etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet har modellen blitt tilpasset de reviderte nasjonalregnskapstallene og -begrepene. For å fange opp noe av den nye informasjonen nasjonalregnskapstallene nå gir, har en justert konstantleddet i relasjonene. En har imidlertid

ikke gjennomført nye, fullstendige tallfestinger av de økonomiske sammenhengene i modellen fordi de reviderte tallene dekker et for kort tidsrom. Selv om enkelte tallstørrelser er betydelig endret etter hovedrevisjonen, er det liten grunn til å anta at modellens prognoseegenskaper for konsumprisveksten er vesentlig endret.

I modellberegninger med KVARTS blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av KVARTS som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i denne sammenhengen importpriser, avgifter, subsidier og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten avhenge av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. En har også tatt hensyn til den betydning endringene i valutakursene i 1996 kan ha for importprisene i 1997, og til at importprisene de siste årene har utviklet seg noe svakere enn konsumprisene internasjonalt. For størrelser som fastlegges av det offentlige er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året ikke endres i prognoseperioden. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for noen av disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på jordbruksvarer.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner slik de fremkom i nasjonalregnskapet (før hovedrevisjonen). I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, lønnskostnadssatser og produktinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne likninger, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av hvordan årslønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er betydelig usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 1-1.

Utvalget har nå som tidligere benyttet modellens relasjoner for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene (endogen lønnsutvikling) sammen med skjønnsmessige vurderinger. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten (eksogen lønnsutvikling) til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

I modellen nyttes begrepet lønn pr. timeverk som sammenholder utviklingen i faktiske lønnsutbetalinger med utviklingen i antall utførte timeverk, som regnes inklusive overtid og eksklusive fravær. Veksten i lønn pr. timeverk fra et år til det neste avhenger derfor ikke bare av veksten i lønssatsene og arbeidskraftens sammensetning, men også av endringer i antall arbeidsdager for månedslønne, omfanget av overtid og betalt fravær. For timelønne vil endringer i antall arbeidsdager fra et år til det neste isolert sett ikke påvirke veksten i lønn pr. time. De fleste grupper har imidlertid avtalt kompensasjon dersom bevegelige helligdager faller på ordinære fridager. For disse gruppene kan timelønne påvirkes av endringer i antall virkedager. Lønnsveksten målt ved årslønn vil ikke i samme grad påvirkes av endringer i antall virkedager. I 1997 er det imidlertid like mange virkedager som i 1996.

Nivået på *importprisene på tradisjonelle varer* ser nå ut til å ha vært litt høyere i 1996 enn i 1995. Dette har i første rekke sammenheng med en vekst i prisene på ikke-konkurrerende importvarer og importerte primærnæringsvarer. En viss oppgang i prisene på importerte verkstedsprodukter, som veier tungt i det samlede importprisbildet, bidro til å øke stigningen i importprisene på tradisjonelle varer. På den annen side har prisene på importerte råvarer og lite bearbejdede varer som treforedlingsprodukter, kjemiske råvarer og metaller falt i 1996. Samlet sett økte derfor importprisene for tradisjonelle varer avært lite fra 1995 til 1996. Det er i modellberegningen forutsatt at nivået for importprisene fra 1996 til 1997 for tradisjonelle varer blir om lag uendret målt i norske kroner.

De noterte prisene på Nordsjøolje for umiddelbar levering var i gjennomsnitt 20,6 USD eller vel 133 kroner pr. fat i 1996. Oljeprisen steg markert høsten 1996, og har i januar i år vært rundt 150 kroner pr. fat. Det forventes imidlertid at oljeprisene vil reduseres utover i året, bl.a. som følge av økt oljeproduksjon av landene i og utenfor OPEC. Dette er også reflektert i futuresprisene på olje. Utvalget har lagt til grunn en oljepris i 1997 på 127 kroner pr. fat som tilsvarer en prisnedgang på 4¹/₂ pst. fra 1996 til 1997.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det har også betydning i hvilken grad markeds-situasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Hjemmeprisene på jordbruksvarene ble redusert fra 1995 til 1996. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisinivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 1 pst. fra 1996 til 1997. Prisene ut til forbrukerne blir i tillegg påvirket av eventuelle øvrige kostnadsendringer i varehandelsleddet og avanseendringer i alle ledd.

Som en følge av lite nedbør høsten 1995 og vinteren 1995/96 økte prisene på elektrisitet til husholdningene gjennom 1996. Fra januar til desember 1996 økte elektrisitetsprisene med 15 prosent. Utvalget regner med at det har funnet sted en ytterligere økning elektrisitetsprisene ved årsskiftet. Det kan imidlertid se ut til at flere energiverk nå har et prisnivå som ligger betydelig over de forventede spotprisene utover i året. Utvalget har derfor lagt til grunn en nedgang i elektrisitetsprisene i 2.

og 3. kvartal i år, slik at elektrisitetsprisene som husholdningene betaler samsvarer med terminprisene på kraft mot slutten av 1997. Dersom det blir svært lite eller svært mye nedbør i vinter, kan imidlertid forløpet for elektrisitetsprisene bli vesentlig endret. Utvalget har derfor foretatt en beregning av virkningene på konsumprisene av at elektrisitetsprisene blir 10 prosent høyere eller lavere i andre halvår enn det en nå har lagt til grunn.

Grunnlaget for måling av prisutviklingen på *boligkonsum* i konsumprisindeksen er en kvartalsvis husleieundersøkelse og utgifter knyttet til vedlikehold av boliger. Boligkonsumet veier tungt i konsumprisindeksen, fordi det i tillegg til betalte husleier også omfatter husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt enkelte kommunale avgifter. Husleie er den viktigste representantvaren for boligkonsum, og husleieindeksen økte vesentlig sterkere enn totalindeksen i årene fra 1988 til 1993. Fra 1993 til 1995 har husleieindeksen økt mindre enn totalindeksen. I 1996 tok stigningen i husleiene seg midlertidig opp, men er nå igjen lavere enn veksten i konsumprisindeksen. Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen vil komme indirekte gjennom kostnadene for utleiery og borettslag, samt gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og det kan ta tid før de får betydning. Det samme gjelder utviklingen i andre kostnader som påvirker husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader m.v. I beregningene med KVARTS har en benyttet modellens relasjon for husleie (inkl. fritidsboliger). Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 1996 til 1997 på 1,4 prosent. Fra 1995 til 1996 økte husleieindeksen (inkl. fritidsboliger) med 1,7 prosent.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgifts- og subsidieopplegget som Stortinget har vedtatt. I hovedsak ble satsene for særavgiftene justert opp med om lag 6 prosent fra årsskiftet. For tobakk og bensin ble imidlertid satsene økt med knapt 10¹/₂ prosent. mens satsen for autodiesel økte med 14,3 prosent.

Avgifts- og subsidieopplegget fastsettes av Stortinget for hvert år i prosent av et verdigrunnlag (verdiavgifter) eller som et nominelt beløp pr. enhet (mengdeavgifter). Et prisjustert avgifts- og subsidieopplegg innebærer at satsene for mengdeavgifter justeres med den anslåtte prisveksten, mens satsene for verdiavgiftene holdes uendret. En slik endring av avgifts- og subsidieopplegget vil påvirke prisnivået, men kan sies å være nøytralt i forhold til prisveksten. Utvalget har fått gjennomført beregninger for å vurdere prisvirkningene i 1997 av det vedtatte avgifts- og subsidieopplegget for 1997. Beregningene indikerer at det vedtatte avgiftsopplegget bidrar til å øke prisnivået med 0,3-0,4 prosent i forhold til et prisjustert avgifts- og subsidieopplegg. Dersom alle vedtatte satser i avgifts- og subsidieopplegget som gjaldt ved utgangen av 1996 ble lagt til grunn for 1997, noe som innebærer en reell nedgang i satsene for mengdeavgiftene, vil prisnivået i 1997 bli vel 0,1 prosent lavere enn om avgifts- og subsidieopplegget ble prisjustert.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes relativt frie adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Tabell 1.1: Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 1996 til 1997. Prosentvis vekst fra året før.

Varegruppe	1996	1997
Importpriser:		
Tradisjonelle varer	0,2	1,0
Ikke-konkurrerende importvarer	1,5	2,0
Primærnæringsvarer	1,9	1,7
Råvarer og lite bearbejdede varer	-4,8	1,1
Andre varer	1,2	0,8
Råolje	24,0	-4,5
Priser på jordbruksvarer ¹⁾	-1,8	1,0
Elektrisitetspris ²⁾	4,5	9,9

1) Dette anslaget er knyttet til hjemmeprisen på jordbruksprodukter.

2) Dette anslaget er knyttet til den prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Som nevnt vil det ofte være en forenkling å forutsette at enkelte størrelser i modellen kan fastlegges uavhengig av resten av økonomien. Dette gjelder i særlig grad dersom en skal vurdere virkningene av å endre en av forutsetningene. Det er først og fremst på noe lengre sikt at slike effekter virker inn. I vurderingen av prisutsiktene for 1997 betyr forenklingen som ligger i modellen i form av eksogene anslag noe mindre.

Det er fortsatt usikkerhet om hvilket kursnivå den norske kronen vil ha i tiden framover. I utarbeidingen av prisprognosen har utvalget lagt til grunn at den gjennomsnittlige importveide kronekursen i 1997 blir på linje med gjennomsnittskursen i 1996. Dette innebærer en svekkelse av kronekursen i forhold til kursnivået de første ukene i januar i år. For å illustrere virkningene av en sterkere kronekurs har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningene på konsumprisene av at kronen blir 2 prosent sterkere i 1997 enn i 1996. Også i virkningsberegningen holdes kronekursen konstant gjennom 1997, men altså på et nivå som avviker med 2 prosent fra det nivået som er forutsatt i modellberegningen. Rent modellteknisk innarbeides forutsetningen om kronekursen i anslagene for importprisene. I KVARTS behandles importprisene som eksogene størrelser, dvs. størrelser som brukerne av modellen selv må anslå. Det innebærer at utvalget har måttet gjøre forutsetninger om hvordan importprisene endres som følge av en annen kronekurs. Siden det neppe er slik at en sterkere krone øyeblikkelig slår fullt ut i importprisene, har utvalget gjort forutsetninger om en slik overveltning gjennom året. I vurderingen av forutsetningen om prisoverveltning har utvalget bl.a. støttet seg til økonometriske arbeider på slike problemstillinger som er utført i Statistisk sentralbyrå og Norges Bank og skjønnsmessige betraktninger. Ut fra en samlet vurdering har utvalget lagt til grunn at 1 prosent sterkere krone reduserer importprisene med 0,5 prosent etter ett kvartal, 0,65 prosent etter to kvartaler, 0,75 prosent etter tre kvartaler og 0,85 prosent etter fire kvartaler. Dette er noe tregere gjennomslag i 1. kvartal og noe raskere gjennomslag på årsbasis enn det utvalget la til grunn i januarrapporten for 1993 (NOU 1993:7).

Resultater:

Beregningene som har blitt gjennomført med KVARTS gir en økning i konsumprisene på 2,5 prosent fra 1996 til 1997. Dette er en klart høyere prisvekst enn året før og i overkant av den anslåtte utviklingen hos våre handelspartnere. Utviklingen er vist i figur 6.1.

Den høyere prisstigningstakten i 1997 i forhold til i 1996 henger i stor grad sammen med følgende forhold:

- en reduksjon i bilavgiftene 1. januar 1996 og en reell økning i avgiftene fra 1. januar 1997,
- i februar og mars i fjor var det en unormalt svak utvikling i klesprisene som en ikke uten videre kan regne med vil gjenta seg i år,
- i september og oktober 1996 økte prisene på elektrisitet med til sammen 7,3 prosent og det er lagt til grunn at elektrisitetsprisene øker med ytterligere 6 prosent ved årsskiftet. Disse prisøkningene vil i større grad påvirke den årlige prisveksten i 1997 enn i 1996.

Modellberegningen med KVARTS viser en avtakende stigning i prisene (målt over fire kvartaler) gjennom 1997. Denne utviklingen gjennom året skyldes at en forventer en nedgang i elektrisitetsprisene samtidig som effektene av økte elektrisitetspriser i fjor tømmes ut. Videre vil bidraget til økt konsumprisvekst som følge av at ordningen med kompensasjon for merverdiavgift ble opphevet fra 1. juli 1996, falle bort i andre halvår i år. Dersom en korrigerer konsumprisindeksen for virkninger av avgiftsendringer og elektrisitetspriser, vil beregningene vise en jevn prisvekst både i 1996 og i 1997 på vel 1¹/₂ pst.

I modellberegningen har en som nevnt i hovedsak nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse. Den gjennomsnittlige årslønnsveksten i modellberegningen er om lag 3³/₄ prosent fra 1996 til 1997 for de fleste grupper og i de sektorer som hvor prisvirkningene av lønnsveksten er størst.

Som nevnt ovenfor tar utvalget ikke stilling til lønnsutviklingen eller lager prognoser for denne. Utvalget har derfor vurdert virkningen på prisveksten av en endring i årslønnsveksten fra 1995 til 1996 på 1 prosentpoeng.

Tabell 1.2: Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1996 til 1997 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	Året
Vekst i konsumprisindeksen	3,1	2,7	2,3	2,0	2,5
<i>Isolerte prisvirkninger av ¹⁾:</i>					
1 prosentpoeng endret årslønnsvekst	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1-0,2
2 pst. sterkere kronekurs	-0,2	-0,3	-0,4	-0,5	-0,3
10 pst. høyere/lavere el.priser i 2. halvår	0	0	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,2

- 1) Det er lagt til grunn at en endring i årslønnsveksten på 1 prosentpoeng følger av endringer i tillegg fra og med 1. kvartal. En sterke kronekurs bidrar til å redusere prisveksten. En økning og en reduksjon i samme størrelsesorden i elektrisitetsprisene virker symmetrisk på prisveksten. Økte elektrisitetspriser bidrar til økt prisvekst.

Som tabell 1-2 viser gir beregningen med 1 prosentpoeng endret lønnsvekst relativt små utslag på den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1996 til 1997, og modellen viser dermed at det tar noe tid før økte kostnader veltes over i prisene.

I vurderingen av prisvirkningene av endret lønnsvekst har en i modellberegningene ikke endret de eksogene forutsetningene. Det er således i begrenset grad tatt hensyn til enkelte forhold av betydning, f.eks. at importører lettere vil kunne øke sine priser, eller at hjemmeprisen på primærnæringsvarer og elektrisitet vil kunne øke, dersom den generelle lønns- og prisveksten i norsk økonomi øker. Hvis det i større grad hadde vært tatt hensyn til slike effekter i modellberegningene ville virkningen på prisveksten av endret lønnsvekst vært større. Prisvirkningen av endringen i lønnsveksten som er angitt ovenfor kan således ikke direkte tas som uttrykk for betydningen av forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellen. Modellens lønnsrelasjoner indikerer også at en økt lønnsvekst ett år innebærer lavere lønnsvekst senere år sammenliknet med referansebanen. På lang sikt vil derfor ikke reallønnsnivået endres vesentlig.

Vedlegg 2

Lønnsoppgjørene i 1995 og 1996

1 LØNNSOPPGJØRENE I 1995

På de fleste tariffområder ble det i 1994 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1995.

Oppgjørene i privat sektor

LO/NHO-området

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjørene 14. februar 1995. Hovedpunktene i vedtaket var kjøpekraftsforbedring for lavere og midlere inntekter og en prioritering av lønnsutjevningen mellom kvinner og menn. Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene ved oppgjøret.

Hovedstyret i NHO la bl.a følgende prinsipper til grunn for lønnsoppgjøret:

- lønnsveksten må tilpasses den enkelte bedrifts økonomiske og konkurransemessige forutsetninger.
- bedriftene må gis rom for å bygge opp økonomisk motstandsevne mot framtidige konjunktursvingninger og endringer i den internasjonale og nasjonale konkurransesituasjonen.
- den bedriftsvisе lønnsutviklingen må være tilpasset målet for den totale lønnsutvikling i Norge.
- små grupper med sterk markedsposisjon må ikke gis anledning til å misbruke dette utgangspunktet til å presse fram lønnstillegg som bidrar til å undergrave ansvarligheten i norsk arbeidsliv.
- lederes og høyere funksjonærers inntektsutvikling må avpasses lønnsutviklingen for bedriftens øvrige ansatte.

Forhandlingene mellom LO og NHO startet 8. mars. Den 15. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april la Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av partene. Det ble enighet om følgende tillegg fra 1. april:

- et generelt tillegg på kr. 0,80 pr. time til alle.
- i minstelønnsområder gis det ytterligere et tillegg på kr 0,80 pr. time for voksne arbeidere med en timelønn under kr. 85,38, dvs totalt kr 1,60 pr time. Ytterligere kr 0,50 gis til voksne arbeidere med en timelønn under kr 75,90, dvs totalt kr 2,10 pr time.
- i nærmere spesifiserte normallønnsoverenskomster gis voksne arbeidere kr 0,85 pr time utover det generelle tillegg, dvs kr 1,65 pr time. Disse overenskomstene har i hovedsak et lønnsnivå som ligger under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

De sentrale tilleggene slo gjennomsnittlig ut med kr 1,13 pr time eller 1,1 prosent pr 1. april.

På vanlig måte ble det gitt garantitillegg fra 1. oktober 1995.

Oppgjøret mellom LO og NHO fikk en lavlønsprofil som særlig tok sikte på større grad av likelønn mellom kvinner og menn. Hoveddelen av lavlønsstilleggene ble gitt på individuelt grunnlag avhengig av den enkelte ansattes lønn noe som ble antatt å øke treffsikkerheten. Mange kvinner arbeider i stillinger og bransjer med et relativt lavt lønnsnivå.

Privat sektor utenom LO/NHO-området

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) ble det også brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april ble det oppnådd enighet om en avtale som ga de samme sentrale lønsstilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

I varehandel ble Handel og Kontor (HK) og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) den 5. april enige om en avtale etter samme mønster som avtalen mellom LO og NHO. Avtalen ga et gjennomsnittlig løns tillegg på kr 1,32 pr time fra 1. april. Avtalen omfatter direkte om lag 11 000 medlemmer i HK, men blir retningsgivende for langt flere ansatte i varehandelen.

I forsikringsvirksomhet ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 1,2 prosent. Ansatte med en årslønn under kr 201 000 fikk ytterligere kr 1 000 pr år. Gjennomsnittlig betyr oppgjøret et tillegg på 1,32 prosent fra 1. mai.

I forretnings- og sparebanker ble det den 5. mai brudd i forhandlingene mellom Bankenes Arbeidsgiverforening og Finansforbundet. Den 12. juni ble det etter mekling enighet om et generelt tillegg på alle lønnsstrinn på 1,4 prosent fra 1. mai. Videre ble det fra 1. mai gitt et lavløns tillegg i lønnsstrinnene 8 (ca kr 127 00 pr år før regulering) til og med 22 (ca kr 210 700 pr år før regulering). Tillegget innebar kr 1 500 pr år på lønnsstrinn 8 og deretter en reduksjon av tillegget med kr 100 pr lønnsstrinn. Gjennomsnittlig betyr oppgjøret et tillegg på 1,51 prosent fra 1. mai.

Oppgjørene i offentlig sektor

I staten ble det 29. april enighet mellom Administrasjonsdepartementet og Statstjenestemannskartellet, YS-Seksjon stat og Norsk Lærerlag om følgende:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på alle trinn på hovedlønnstabellen på kr 3 600 pr år.
- det føres sentrale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,0 prosent pr 1. juli.
- det føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,35 prosent av lønnsmassen pr 1. september. Av dette utgjør 0,05 prosent lønnsmidler som blir ledige p.g.a lønssendringer ved skifte av arbeidstakere.

Det var enighet om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en pro ratafordeling tilsier både pr 1. juli og pr 1. september.

Akademikernes Fellesorganisasjon (AF) og samarbeidsorganisasjonen av Norsk Politiforbund og Lensmannsetatens Landslag (SPL) brøt forhandlingene og oppgjøret for disse to gruppene gikk til mekling. Meklingen ble avsluttet 30. mai uten resultat.

I kommunene ble det den 29. april enighet mellom KS og LO-K og YS-K om følgende:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på kr 3 600 pr år.
- arbeidstakere som avlønnes i stillingskoder hvor kvinneandelen er 75 prosent eller høyere, gis ytterligere et tillegg på kr 2 200 pr år, også dette fra 1. mai.

AF og førskolelærerne i Norsk Lærerlag brøt forhandlingene og oppgjøret for disse gikk til mekling. Meklingen ble avsluttet 30. mai uten resultat.

Streik og lønnsnemnd

Etter at meklingen for AF både i stat og kommune, SPL og førskolelærerne ble avsluttet uten resultat 30. mai, tok disse ut grupper av sine medlemmer i streik fra 31. mai. Konflikten ble gradvis trappet opp i de neste dagene ved at organisasjonene tok ut stadig flere medlemmer i streik.

Regjeringen vedtok natt til 3. juni å foreslå tvungen lønnsnemnd i oppgjøret for politi- og lensmannsbetjenter. Den 6. juni besluttet Regjeringen også å foreslå tvungen lønnsnemnd for AF både i stat og kommuner. Streikene ble avsluttet umiddelbart etter at det var gitt melding om Regjeringens beslutninger.

Den 6. oktober 1995 avga Rikslønnsnemnda kjennelse i tvistene mellom AF og staten og mellom AF og Kommunenes Sentralforbund. Kjennelsene innebar at AFs medlemmer i stat og kommuner fikk de samme tillegg som de øvrige ansatte. Imidlertid ble det generelle tillegget som de andre gruppene i stat og kommuner fikk fra 1. mai, først gitt fra 7. juni. AF-medlemmer i staten som ikke kan tas ut i arbeidskamp, fikk likevel tillegget fra 1. mai.

Den 15. desember avga Rikslønnsnemnda kjennelse i tvisten mellom SPL og staten. Rikslønnsnemnda ga SPL de samme tillegg som de øvrige organisasjoner oppnådde gjennom forhandlinger med staten. Imidlertid ble det generelle tillegget som de andre gruppene i staten fikk fra 1. mai, først gitt fra 3. juni. SPL-medlemmer som ikke kan tas ut i arbeidskamp, fikk likevel tillegget fra 1. mai.

Mellom førskolelærerne i Norsk Lærerlag og KS ble konflikten løst gjennom ny mekling. Den 20. juni ble det enighet om de samme tilleggene som var gitt til de andre gruppene i kommunesektoren, og streiken ble avsluttet.

2 LØNNSOPPGJØRENE I 1996

I 1996 var det etter vanlig mønster igjen hovedrevisjon for de fleste tariffområder. Som i 1994 ble hovedrevisjonen i LO/NHO-området gjennomført ved forbundsvisse forhandlinger. I privat sektor for øvrig foregår oppgjørene hvert år bransjevist/forbundsvist. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger.

Oppgjørene i privat sektor

LO/NHO-oppgjøret

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 6. februar. Sentrale punkter i vedtaket var:

- økt disponibel reallønn (kjøpekraft) for lavere og midlere lønnsnivå opptil kr 250 000. Opprettholdelse av kjøpekraften for andre grupper.
- jevne ut lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.
- redusere pensjonsalderen i den avtalefestede pensjonsordningen (AFP) fra 64 til 62 år.
- innføre ordninger i de ulike avtaleområder for etter- og videreutdanning, eventuelt at det i forhandlingene avsettes midler til dette.

I NHOs hovedstyremøte 14. februar ble følgende hovedretningslinjer for årets lønnsoppgjør vedtatt:

- videreføring av solidaritetsalternativet med lav lønnsvekst og oppmyking av tariffavtalenes arbeidstidsbestemmelser.
- ledere, høyere funksjonærer og grupper med sterk markedsposisjon må avpasse sin lønnsutvikling til bedriftens øvrige ansatte.

De forbundsvise oppgjørene i LO/NHO-området ble innledet 14. mars mellom Fellesforbundet og Teknologibedriftenes Landsforening (TBL) om verkstedsoverenskomsten. På endel andre områder ble det også startet forhandlinger etter at forhandlingene om verkstedsoverenskomsten var i gang. Det gjaldt bl.a. hotell- og restaurantvirksomheten. Den 26. mars ble det brudd i forhandlingene i verkstedindustrien og oppgjøret gikk til mekling. Den 15. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning mellom Fellesforbundet og TBL som partene anbefalte.

Det anbefalte meklingsforslaget ble sendt til uravstemming med svarfrist 10. mai. Forslaget ble forkastet ved uravstemmingen og det ble streik fra 13. mai.

Den 21. mai ble meklingen gjenopptatt mellom Fellesforbundet og TBL. Den 22. mai forelå det et nytt anbefalt meklingsforslag. Dette ble 14. juni godkjent i en ny uravstemming. Forslaget innebar:

- et generelt tillegg på kr 1,50 pr time.
- skifttilleggene økes med 10 prosent
- offshoretillegget skal minst være kr 32,- pr time

Den avtalebaserte påbyggingen av AFP-ordningen settes iverk fra 1. oktober 1997 for arbeidstakere på 63 år og for arbeidstakere på 62 år fra 1. mars 1998.

Det avtaleområdet som først nådde et anbefalt forhandlingsresultat var standardoverenskomsten for kontor- og lagerfunksjonærer mellom HK og NHO. Forslaget innebar:

- et samlet tillegg på kr 489 pr måned fra 1. april
- pensjonsordning som i verkstedsoverenskomsten

Oppgjøret mellom Hotell- og Restaurantforbundet og Hotell- og restaurantarbeiderforbundet gikk også til mekling. Meklingen ble avsluttet uten et anbefalt forslag og den 17. april gikk Hotell- og restaurantarbeiderforbundet til streik. Den 29. april ble meklingen gjenopptatt og det ble enighet om et anbefalt forslag som innebar:

- et generelt tillegg fra 1. mai på kr 1,50 pr time både for fastlønte og prosentlønte.
- kr 1,50 pr time fra 1. mai i lavlønns tillegg for fastlønte.
- minstelønssatsene heves med ytterligere kr 2 pr time fra 1. mai. Dette tillegget får virkning for ca 1/3 av de fastlønte.

Dessuten ble det gjort endringer i fagarbeideravlønningen og i en del andre tillegg.

Privat sektor utenom LO/NHO

I varehandelen ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon enige om et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,75 pr time. I tillegg ble minstelønssatsene gjennomgående økt med ytterligere kr 1 pr time.

I oppgjøret for *forretnings- og sparebanker* kom partene fram til en avtale som ga et generelt tillegg på 2,9 prosent fra 1. mai. I tillegg ble det gitt et engangstillegg på noe lavere lønnstrinn, beregnet til 0,1 prosent pr. dato.

I oppgjøret for *forsikringsvirksomhet* ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 2,9 prosent.

Oppgjørene i offentlig sektor

I *staten* ble det 1. mai enighet om et anbefalt forhandlingsresultat mellom Administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedorganisasjoner og Norsk Lærerglag om følgende:

- fra 1. mai gis det på alle lønnstrinn et generelt lønnstillegg på kr 6000 pr år.

- med virkning fra 1. august skal det føres sentrale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,3 prosent.
- med virkning fra 1. september skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,45 prosent. Herav utgjør resirkulerte midler 0,1 prosent.

Det er enighet om at kvinner skal få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier både pr 1. august og pr 1. september.

Avtalen ble vedtatt av arbeidstakerorganisasjonene 12. juni.

I oppgjøret mellom *staten og Norsk Politiforbund/Lensmannsetatens Landslag* ble det enighet om de samme tillegg som for statsansatte ellers.

I *kommunene* ble partene 1. mai enige om følgende.

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på kr 6000 pr år.
- med virkning fra 1. august skal det føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,8 prosent.
- med virkning fra 1. oktober skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,5 pst.

Avtalen ble vedtatt av arbeidstakerorganisasjonene 21. juni.

Vedlegg 3

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Årslønn defineres som den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner m.v.

Lønn pr. normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sjukdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid pr. uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f.eks avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig- og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantitillegg (LO/NHO-området), tillegg på minstelønns satser etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste p.g.a økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønns satsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke, får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

Vedlegg 4

Sammenligning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land.

Totale lønnskostnader for en rekke land i forhold til timelønne i industrien i Norge (tidligere betegnet industriarbeidere), ble presentert i rapport nr. 2 i 1996 (NOU 1996:19). De faktiske valutakursene er lagt til grunn sammen med konkurransevektene som er brukt i *"Utviklingen i norsk industris konkurranseevne"* i kapittel 5.

Tallene for lønnskostnadene for de enkelte land de siste årene fram til 1995 er nå revidert. Lønnskostnadstallene fram til 1995 er i hovedsak sammenstilt av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Tallene for 1996 er foreløpige anslag for enkeltland, bygd på ulike kildematerialer som Bureau of Labor Statistics, lønnskostnadsvekst for industriarbeidere (foran benevnt timelønne i industrien) ifølge OECD og lokale anslag. Innholdet i lønnsbegrepene kan være ulikt mellom land og man må være oppmerksom på usikkerheten i 1996 for enkeltland. Beregningsutvalget mener likevel at de relative lønnskostnadstallene for 1996 vil gi «grovt sett» relevante indikasjoner på lønnskostnadsforskjellene landene imellom.

Lønnskostnadene består av lønn pr. faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f.eks lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Lønnsbegrepene som brukes i sammenligningen av BLS (før 1996) faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f.eks kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenligningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenligning mellom landene å ikke ta disse med for noen av landene. I noen land, særlig i Norden er noen av disse kostnader påbudt ved lov eller avtale (f.eks bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse, mens det for andre land er mer bedriftsbestemte kostnader. Imidlertid er summen av elementer som ikke er tatt med for de landene hvor det finnes data, ikke mere enn 4 prosentpoeng i noe land.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er nokså løst anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenligningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. F.eks. er forskjellene mellom deler av industrien (bransjer) i h.h.v. Japan og USA svært store, mens f.eks. Tyskland og de nordiske landene har langt mindre forskjeller mellom bransjegrupper.

I takt med utviklingen av pensjonsordninger for ansatte betalt av bedriften, ved blant annet oppbygging av fond som skal sikre utbetalinger fra pensjonsalder, er en del av kostnadene for bedriften relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer. Slike forhold skaper stadig større usikkerhet i sammenligningen mellom land.

Tabell 4-1 viser lønnskostnader pr. time for norske industriarbeidere regnet i felles valuta for konkurrentlandene. Lønnskostnadene for norske industriarbeidere lå høyest av samtlige land i tabellen både i 1988 og 1989.

Fra 1988 frem til 1994 ble forskjellen mellom lønskostnadene for norske industriarbeidere og et veiet gjennomsnitt for handelspartnerne redusert med omlag 2/3, men det er store forskjeller mellom land. En styrking av kronekursen ga lavere lønnsvekst for handelspartnerne målt i norske kroner og førte til at det relative lønnskostnadsnivået gikk noe opp i 1995, til vel 10 prosentpoeng høyere enn i de viktigste konkurrentlandene i 1995.

I 1996 er gjennomsnittlig lønnskostnadsnivå for industriarbeidere svært likt i alle de nordiske landene med forskjeller på bare 3 prosentpoeng, målt i norske kroner. Endring i valutakursene og endel høyere lønnskostnadsvekst i Sverige, førte til at svenske lønnskostnader gikk kraftig opp fra 1995 til 1996 i forhold til de andre landene i Norden, mens Finland falt under Norge i 1996. Utviklingen fra 1995 til 1996 kjennetegnes for øvrig med et kraftig fall i de relative lønnskostnadene for USA, først og fremst p.g.a. lavere dollarkurs. Pr. dags dato ser det ut til at gjennomsnittlige lønnskostnader for timelønnte i industrien i Norge i forhold til for våre konkurrenter, lå på samme nivå eller gikk svakt opp (0,7 prosentpoeng) fra 1995 til 1996.

Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr.arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tabell 4-2 viser faktisk lønn pr. arbeidet time og totale indirekte personalkostnader for 1995. Mens tre land (Danmark, Sveits og Vest-Tyskland) hadde høyere lønn pr. arbeidet time enn Norge, hadde 10 land høyere indirekte personalkostnader pr. arbeidet time målt i norske kroner.

Fram til idag er det bare for timelønnte i norsk industri at det kan foretas internasjonale sammenligninger av totale lønnskostnader pr. time av tilstrekkelig kvalitet, basert på harmonisert statistikk mellom landene.

Sammenligningen av lønnsnivåene i industrien mellom land i dette avsnittet gjelder således i hovedsak timelønnte i industrien, da funksjonærene som i hovedsak er månedslønnte, ikke er med.

Funksjonærene (i hovedsak månedslønnte), slik de defineres i statistikken, har fått stadig større betydning for lønnssummen både i Norge og i de fleste andre land. Om lag 45 prosent av lønnssummen i norsk industri tilfaller de som i lønnsstatistikken defineres som funksjonærer (i hovedsak månedslønnte).

Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer i de ulike landene. I tillegg kan fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere være svært forskjellig. Utvalget mener likevel at tallmessige indikasjoner for enkelte land innenfor EU-området fortsatt peker i retning av at lønnskostnadene i Norge er på nivå med, eller noe over gjennomsnittet for våre handelspartnere for 1996, dersom funksjonærene hadde vært med i sammenligningen for industrien.

Prosjekter for å etablere felles internasjonale standarder av grupper arbeidstakere, både innenfor arbeider- og funksjonærgruppene, og standarder for lønn og lønnskostnader pågår innenfor EUROSTAT-systemet.

I Norge arbeides det med et opplegg for statistikk i privat sektor, som i særlig grad skal ta hensyn til de nasjonale behov som kan komme til nytte ved tarifforhandlingene, samtidig som man må kunne tilpasse det innsamlede materialet slik at man kan sammenligne hovedgrupper internasjonalt.

Tabell 4.1: Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100¹⁾

Landene:	1980	1985	1988	1990	1992	1993	1994	1995	1996
Tyskland-vest	107	93	99	102	110	127	128	131	127

Tabell 4.1: Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100¹⁾

Landene:	1980	1985	1988	1990	1992	1993	1994	1995	1996
Sveits	96	93	98	97	101	112	119	120	114
Belgia	113	87	86	90	97	107	111	110	104
Østerrike	77	73	79	82	89	101	103	104	100
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sverige	108	93	91	98	107	88	90	88	97
Danmark	94	79	82	84	87	95	97	99	97
Finland	71	79	85	98	87	82	92	102	97
Nederland	104	85	86	85	88	99	100	99	94
Japan	48	61	68	60	71	94	101	97	84
Frankrike	77	73	70	71	73	80	81	79	77
Italia	70	74	76	83	85	79	77	68	74
USA	85	126	75	70	70	83	80	71	71
Canada	75	106	73	74	74	81	76	67	66
Irland	51	57	54	55	58	60	60	57	59
Storbritannia	65	60	57	59	62	63	61	56	57
Spania	51	45	46	53	58	57	54	52	52
Hellas	-	35	28	31	32	34	36	37	38
Portugal	18	15	15	18	22	22	22	22	22
Norge i forhold til gj.sn. for handelspartnere (Handelsp.=100)	112	119	123	120	115	111	108	111	111

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA. For 1996 også OECD og lokale anslag.

Tabell 4.2: Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 1995¹⁾

	Gjennomsn. timefortj. pr.arbeidet time ¹⁾	Indirekte personalkost. i % av lønn for arbeidet tid og kr/t ²⁾		Totale lønnskostnader pr.time
	kr.	%	kr.	kr.
Tyskland-vest	112	79,5	89	202
Sveits	120	54,3	65	185
Belgia	89	91,2	81	170
Østerrike	81	97,6	79	161
Finland	87	80,2	70	157
Norge	108	41,2	46	154
Nederland	87	75,4	66	153
Danmark	125	22,5	28	153

Tabell 4.2: Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 1995¹⁾

	Gjennomsn. timefortj. pr.arbeidet time ¹⁾	Indirekte personalkost. i % av lønn for arbeidet tid og kr/t ²⁾		Totale lønnskostnader pr.time
	kr.	%	kr.	kr.
Japan	89	69,5	62	150
Sverige	81	67,5	55	136
Frankrike	66	84,2	56	122
USA	78	39,3	31	109
Italia	52	99,2	52	104
Canada	76	36,1	27	103
Irland	65	34,0	22	88
Storbritannia	65	33,9	22	87
Spania	..	..	..	80
Hellas	34	66,1	23	57
Portugal	..	..	..	33

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

2) Indirekte personalkostnader pr faktisk arbeidet time i norske kroner (Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader)

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA.

Vedlegg 5

Kursutviklingen for norske kroner

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid *aritmetisk* gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid *geometrisk* gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. Dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tok i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginer har verdien av den norske kronen blitt justert fem ganger fra 1982 til 1992:

I *august 1982* ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I *september 1982* ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent

I *juni 1984* ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I *september 1984* ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrift fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til $\pm 2,25$ prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986 fram til devalueringen lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av svingningsområdet (101,69). Kursindeksens nye sentralverdi lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten *European Currency Unit* (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen var som før $\pm 2,25$ prosent. Sverige og Finland knyttet sine valutaer til ECU henholdsvis i mai og juni 1991.

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EU-landene, og ECU består av et visst antall enheter av de enkelte EU-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 prosent. Tabell 5-1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden oktober 1989 da bl.a. spanske pesetas og portugisiske escudos ble innarbeidet i vektgrunnlaget.

Tabell 5.1: Sammensetningen av ECU

Valuta	Antall enheter	Vekt ¹⁾
Tysk mark (DEM)	0,6242	32,7
Britisk pund (GBP)	0,08784	10,8
Dansk krone (DKK)	0,1976	2,7
Fransk franc (FRF)	1,332	20,5
Nederlandsk gylden (NLG)	0,2198	10,3
Italiensk lira (ITL)	151,8	7,8
Belgisk franc (BEF)	3,301	8,4
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0,3
Spansk peseta (ESP)	6,885	4,3
Irsk pund (IEP)	0,008552	1,1
Gresk drachme (GRD)	1,44	0,5
Portugisisk escudo (PTE)	1,393	0,7
Sum		100,0

- 1) Vekter basert på gjennomsnittlige valutakurser i 1996. De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene, mens antall enheter av valutaene er administrativt fastlagt. Utslagene av svingningene vil normalt være små.

Tabell 5-2 gir en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vekter for de valutaene som er med i ECU. Før omlegging av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark dengang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc er nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Tabell 5.2: Vekter i den tidligere kursindeksen, ECU, konkurransevekter og importvekter

	Vekter i kursindeksen ¹⁾			Konkurransevekter		
	Direkte	Direkte + indirekte	ECU ²⁾	IMF ³⁾	OECD ⁴⁾	Importvekter ⁵⁾
Østerriksk schilling (ATS)	1.5	..	..	1.6	1.3	1.2
Belgisk franc (BEF)	2.4	3.2	7.8	3.2	2.7	3.4
Kanadisk dollar (CAD)	3.6	..	..	1.5	0.7	2.5
Dansk krone (DKK)	6.8	8.3	2.6	5.0	8.3	8.7
Finsk mark (FIM)	3.0	..	..	4.0	3.4	4.6

Tabell 5.2: Vekter i den tidligere kursindeksen, ECU, konkurransevekter og importvekter

	Vekter i kursindeksen ¹⁾		ECU ²⁾	Konkurransevekter		
	Direkte	Direkte + indirekte		IMF ³⁾	OECD ⁴⁾	Importvekter ⁵⁾
Fransk franc (FRF)	9.2	10.5	19.3	7.3	5.7	5.2
Tysk mark (DEM)	17.7	24.9	30.3	14.7	16.0	16.6
Italiensk lire (ITL)	3.3	4.2	9.8	5.4	4.6	4.2
Japansk yen (JPY)	6.0	6.9	..	10.1	8.4	4.2
Nederlandsk gylden (NLG)	4.6	5.6	9.5	6.1	4.7	5.3
Svensk krone (SEK)	15.0	..	..	13.4	18.3	18.2
Sveitsisk franc (CHF)	1.2	..	..	1.6	1.9	1.7
Britisk pund (GBP)	14.7	17.2	12.6	12.7	11.5	11.6
Amerikansk dollar (USD)	11.0	18.8	..	10.5	8.1	8.0
Spansk peseta (ESP)	..	0.3	5.3	1.9	2.2	1.5
Luxembourgsk franc (LUF)	..	..	0.3	0.0	0.0	0.0
Portugisisk escudo (PTE)	..	..	0.8	0.0	0.8	1.1
Irsk pund (IEP)	..	..	1.1	1.0	1.1	1.8
Gresk drachme (GRD)	..	..	0.7	0.0	0.3	0.2
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

- 1) De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerrikske schilling følger tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i kanadiske dollar og amerikanske dollar.
- 2) Vekter pr. 18. oktober 1990. De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.
- 3) Vekter i 1994.
- 4) 1993-vekter.
- 5) 1995-vekter.

Vektene i kursindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kursindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurranseevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 5-2 viser var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vekter ved beregning av effektiv valutakurs.

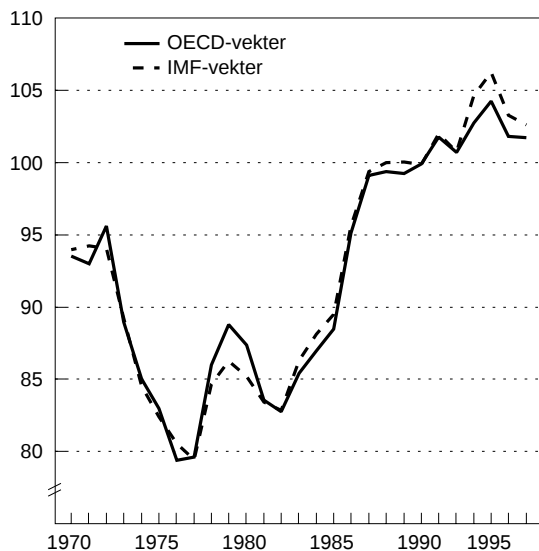
De nye vektene ga en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kursindeksen ved at de nye vektene også tok hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møtte på det norske markedet. Det krevdes betydelige datamengder og et stort beregningssopplegg for å beregne slike vekter. IMF hadde utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngikk også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 ble IMF's vekter løpende korrigert for endringer i de bilaterale handelsstrømmene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter ville valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser nyttet en de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebar at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU var lik 100.

En svakhet med denne metoden for beregning av konkurransekursindeksen var at metoden som ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter ga et noe unøyaktig bilde av konkurranse situasjonen. Bl.a. på bakgrunn av dette tok en i september 1995 i bruk nye vekter i konkurransekursindeksen basert på beregninger fra OECD. Både IMF og OECDs beregningsmetoder er basert på aggregerte handelsstrømmer for industrivarer. Ut fra dette beregnes de ulike landenes betydning for Norges eksport og import av industrivarer, hvor det også tas hensyn til konkurransen på hjemmemarkedet og i tredjeland. En fordel med å gå over til vektene fra OECD er at de oppdateres løpende.

I konkurransekursindeksen som nå benyttes, jf. tabell 5-2, har amerikanske dollar, tyske mark og japanske yen noe mindre vekt enn tidligere. Videre legges det i den nåværende indeksen større vekt på de nordiske valutaene, særlig svenske kroner. I den nåværende indeksen er også Hellas og Portugal inkludert, slik at indeksen består av valutaer fra 18 av Norges viktigste handelspartnere. Hovedforklaringen på at enkelte land har fått vesentlig større eller mindre vekt enn i den gamle indeksen, ligger ikke i overgangen fra IMF til OECD som kilde for vektene, men at metoden som tidligere ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter som nevnt ga et noe unøyaktig bilde av konkurranse situasjonen.

Figur 5-1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs, med henholdsvis de gamle (IMF-) vektene og de nye (OECD-) vektene som er omtalt ovenfor. For årene før 1980 er den tidligere kursindeksen sammenfallende med konkurransekursindeksen beregnet på bakgrunn av IMF-vektene. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed isolert sett til svekkelse av industriens kostnadsmessige konkurranseevne. Også i den nye indeksen er det brukt basisvekter fra 18. oktober 1990, og som det også framgår av figuren er det derfor relativt små endringer i forløpet. Den svenske kronen svekket seg imidlertid betydelig mot norske kroner ved årsskiftet 1992/93 og ble liggende på et historisk lavt nivå fram til og med første halvår 1995. Ettersom svenske kroner har betydelig større vekt i den nye indeksen, har dette ført til at industriens effektive kronekurs de siste årene er sterkere målt ved den nye indeksen. Indeksene nærmet seg hverandre igjen i 1995 og 1996, bl.a. på bakgrunn av en styrking av den svenske kronen, jf. nedenfor.

Figur 5.1 Industriens effektive kronekurs.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Som det også går fram av figuren styrket kronens internasjonale verdi seg med om lag 18 prosent fra 1970 til 1977, og fra 1977 til 1994 svekket den seg med vel 23¹/₂ prosent med de nye OECD-vektene lagt til grunn (og 25¹/₄ prosent med IMF-vektene lagt til grunn). Kursen styrket seg i gjennomsnitt med knapt 2¹/₂ prosent fra 1994 til 1995 (knapt 3 prosent med gamle vekter). Fra 1995 til 1996 var kursen om lag uendret.

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kursindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien. Dette avspeilte i stor grad endringer i kursen mellom amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen var forholdet mellom norske kroner og ECU svært stabilt rundt sentralverdien, mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs viste betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 2,7 prosent for så å styrke seg med 2,1 prosent fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, samt devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991.

Høsten 1992 var preget av betydelig uro på valutamarkedene i Norden og i EU. Valutakrisene i Norden og i EU var i utgangspunktet delvis uavhengige, men virket også til å forsterke hverandre.

De mange kursjusteringene i Europa bidro i seg selv til svakere tillit til ordningen med faste kurser i Europa. Hver ny kursnedskrivning økte dessuten presset for konkurrerende nedskrivning i de øvrige landene, for å unngå at konkurranseevnen ble for sterkt svekket.

Disse forholdene førte til en rekke ekstraordinære begivenheter på valutamarkedet:

- 8. september 1992 oppga Finland den faste valutakursen overfor ECU.
- 14. september 1992 ble italienske lire skrevet ned med 7 prosent overfor de andre EMS- valutaene.

- 17. september 1992 lot Italia sin valuta flyte, mens Storbritannia trakk seg helt ut av valutakursmekanismen ERM, men er fortsatt med i EMS (Det europeiske monetære systemet). Samtidig ble spanske pesetas nedskrevet med 5 prosent.
- 19. november 1992 lot Sverige kronen flyte.
- 22. november 1992 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 23. november 1992 ble den islandske kronen devaluert med 6 prosent
- 1. februar 1993 ble irske pund skrevet ned med 10 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 13. mai 1993 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med hhv. 8 prosent og 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.

Etter den svenske beslutningen om å la kursen flyte 19. november 1992 opplevde Norge en betydelig valutautgang. Fra begynnelsen av desember slo spekulasjoner mot flere av EU-valutaene over på norske kroner og stanset den påbegynte rentenedgangen. 10. desember ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. I løpet av dagen falt verdien av norske kroner med om lag 5 prosent mot ECU. Deretter styrket kronen seg noe, og fram til utgangen av 1995 var den gjennomgående 3-5 prosent svakere enn den tidligere sentralverdien mot ECU. Indeksverdien svekket seg relativt jevnt fra om lag 103 tidlig i 1993 til rundt 105 i oktober 1994. Deretter har kronen styrket seg i perioden sett under ett, men med et noe ujevnt forløp. Appresieringen var særlig sterk fra 2. halvår 1996, og i januar 1997 ble kronekursen notert sterkere enn sin tidligere sentralverdi mot ECU.

Gjennom første halvår 1993 syntes det som om spenningene innenfor det europeiske valutasystemet var redusert til tross for uroen i de iberiske valutamarkedene. Uroen blusset imidlertid opp igjen i juli 1993 med press først mot danske kroner og noe senere mot franske og belgiske franc. Uroen som toppet seg i begynnelsen av august, ledet fram til at svingningsmarginene rundt sentralverdiene for EMS-valutaene ble midlertidig utvidet til +/-15 prosent. På bilateral basis ble Tyskland og Nederland enige om å holde fast på den tidligere svingningsmarginen på +/- 2¹/₄ prosent for sine valutaer. Siden utvidelsen av svingningsmarginene i begynnelsen av august 1993, avtok spenningene innen det europeiske valutasystemet igjen. Flere av valutaene lå tidlig høsten 1993 utenfor de tidligere yttergrensene rundt sentralverdien, men i løpet av høsten konvergente valutaene, og mot slutten av 1993 lå de fleste valutaene innenfor det tidligere svingningsintervallet. Verdien av norske kroner var relativt stabil gjennom hele 1993, og opphevelsen av svingningsmarginene innenfor det europeiske valutasamarbeidet fra 2. august bidro heller ikke til å endre situasjonen for den norske kronen.

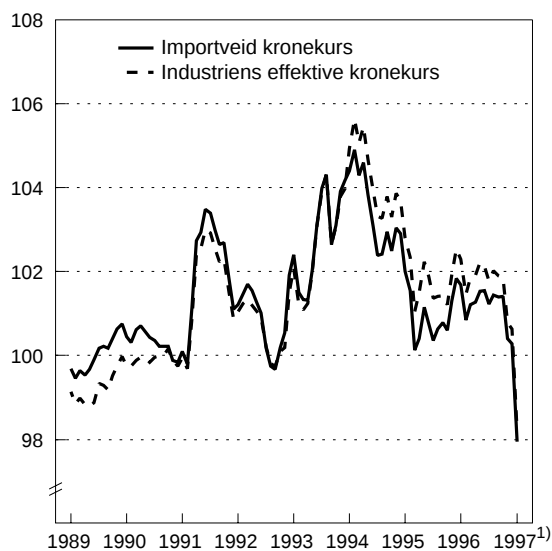
Den 6. mai 1994 ble det ved kongelig resolusjon fastsatt ny forskrift for kronens kursordning. Den nye forskriften var en presisering og videreføring av retningslinjene som er fulgt siden kronens svingningsmarginer ble opphevet den 10. desember 1992. Den operative retningslinjen for Norges Bank er at pengepolitikken skal innrettes mot å videreføre en stabil valutakurs overfor de europeiske valutaene, om lag på den verdien en har hatt i perioden etter 10. desember 1992.

Kronekursen lå gjennom 1994 i intervallet 4 -5 prosent svakere enn den tidligere sentralverdien mot ECU. Etter å ha svekket seg de første månedene av 1994, styrket industriens effektive valutakurs seg igjen, og var i desember 1994 1¹/₂ prosent sterkere enn gjennomsnittet for hele 1994. I gjennomsnitt svekket den norske kronen seg med knapt 1¹/₂ prosent fra 1993 til 1994 målt ved industriens effektive valutakurs.

Også i 1995 var de internasjonale valutamarkedene preget av uro. Kursbevegelsene mellom hovedvalutaene, amerikanske dollar, japanske yen og tyske mark,

var svært store og preget av en betydelig svekkelse av amerikanske dollar i første halvår. Gjennom hele 1995 styrket imidlertid kursen på amerikanske dollar seg med 2 prosent mot yen og svekket seg med 8 prosent mot tyske mark. Også for flere av de europeiske valutaene var det periodevis nokså urolig, noe som til tider resulterte i spenning i det europeiske valutakurssamarbeidet ERM. Kursen på svenske kroner styrket seg betydelig i slutten av 1995. Styrkingen skjedde imidlertid fra et svakt nivå de første månedene av året, og gjennomsnittlig kurs på svenske kroner svekket seg mot norske kroner med knapt $2\frac{3}{4}$ prosent fra 1994 til 1995.

Den norske kronen var relativt lite påvirket av uroen i valutamarkedet i 1995. Målt i forhold til ECU var valutakursen ved utgangen av året om lag uendret i forhold til ved årets begynnelse. Målt ved industriens effektive valutakurs (OECD vekter) appresierte kronen med om lag 1 prosent sett 1995 under ett. Indeksen styrket seg med hele 22 prosent i 1. kvartal, og svekket seg med 12 prosent i tiden etterpå. Appresieringen gjennom 1995 hadde i stor grad sammenheng med den betydelige svekkelsen av kursen på britiske pund i løpet av året, men også den markerte svekkelsen av amerikanske dollar bidro. Styrkingen av kursen på svenske kroner gjennom 1995 virket i motsatt retning på den norske kronen. Fra 1994 til 1995 styrket industriens effektive kronekurs seg i gjennomsnitt med knapt $2\frac{1}{2}$ prosent, noe bl.a. svakere amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner bidro til.

Figur 5.2 Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs

1. Gj.sn. 1.-23. januar

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I løpet av 1996 styrket den norske kronen seg med knapt 3 prosent mot ECU, fra indeksverdien 104 ved årsskiftet til 101 ved utgangen av året. Industriens effektive kronekurs var likevel om lag uendret i 1996 i forhold til året før, i hovedsak som følge av appresieringen av amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner i forhold til norske kroner. I løpet av de tre siste månedene i fjor appresierte imidlertid industriens effektive kronekurs med om lag 2 prosent. Fra årsskiftet fram til

og med 23. januar i år har industriens effektive kronekurs appresiert med $2\frac{1}{2}$ prosent.

Vektene for den *importveide kronekursen* er basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. På samme måte som for industriens effektive kronekurs blir vektene i den importveide kronekursen løpende oppdatert. ¹ i Figur 5-2 viser utviklingen i den importveide kronekursen de siste årene. Fra 1993 til 1994 svekket den importveide kronekursen seg med $1\frac{1}{2}$ prosent i gjennomsnitt. Fra 1994 til 1995 styrket den seg imidlertid igjen med $2\frac{1}{2}$ prosent. Den importveide kronekursen svekket seg med $1\frac{1}{4}$ prosent fra 1995 til 1996, mens den fra årsskiftet fram til og med 23. januar i år har styrket seg med knapt $2\frac{1}{2}$ prosent.

Vedlegg 6

Tabellvedlegg

Tabell 6.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1993-, 1994-, 1995-, 1996- og 1997-regler

	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler
a. Trygdeavgift					
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
b. Toppskatt til staten					
Sats, 1. trinn	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst
Nedre grense:					
1. trinn, klasse 1	204 000 kr	208 000 kr	212 000 kr	220 500 kr	233 000 kr
1. trinn, klasse 2	247 000 kr	252 000 kr	257 000 kr	267 500 kr	282 500 kr
Sats, 2. trinn ¹⁾	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst
Nedre grense:					
1. trinn, klasse 1	230 000 kr	234 500 kr	239 000 kr	248 500 kr	262 500 kr
2. trinn, klasse 2	258 000 kr	263 000 kr	268 000 kr	278 500 kr	294 000 kr
Skatter på alminnelig inntekt					
c. Kommune, fylkes- og fellesskatt					
Finnmark og Nord-Troms	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
d. Maksimale marginale skattesatser					
Samlet maksimal marginalsatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst
Samlet maksimal marginalsatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst
Standardfradrag mv.					
e. Klassefradrag					
Klasse 1	22 200 kr	22 600 kr	22 600 kr	23 300 kr	24 100 kr
Klasse 2	44 400 kr	45 200 kr	45 200 kr	46 600 kr	48 200 kr
f. Minstefradrag					

Tabell 6.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1993-, 1994-, 1995-, 1996- og 1997-regler

	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler
Sats	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst
Øvre grense	27 600 kr	28 100 kr	28 700 kr	29 800 kr	31 300 kr
Nedre grense	3 000 kr	3 400 kr	3 500 kr	3 600 kr	3 700 kr
<i>g. Særfradrag for alder m.v.</i>	17 280 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr
<i>h. Avtrappingssats, skatter- edukasjonsregelen</i>	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>i. Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>					
Enslige	60 400 kr	61 600 kr	62 800 kr	64 700 kr	67 000 kr
Ektepar	94 200 kr	96 100 kr	98 000 kr	100 900 kr	104 400 kr
<i>j. AMS</i>					
Maksimalt sparebeløp:					
Klasse 1	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr
Klasse 2	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr
Sats	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst
<i>k. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>					
Standardbeløp:					
Ett barn					
Sats	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst
Øvre grense	3 600 kr	3 700 kr	3 800 kr	3 900 kr	4 000 kr
To eller flere barn					
Sats	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst
Øvre grense	4 600 kr	4 700 kr	4 800 kr	4 900 kr	5 100 kr
Legitimert pass og stell av barn:					
Ett barn					
Sats	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst
Øvre grense	17 900 kr	18 300 kr	18 700 kr	19 300 kr	20 000 kr
To eller flere barn					
Sats	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst
Øvre grense	21 500 kr	21 900 kr	22 400 kr	23 100 kr	23 900 kr
<i>l. Forsørgerfradrag i skatt (pr. barn)</i>					
Barn (under 16 år)	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr
<i>m. Generelle satser for barn- etrygd (for barn under 16 år)²⁾</i>					
1. barn	10 212 kr	10 416 kr	10 572 kr	10 842 kr	11 112 kr
2. barn	10 704 kr	10 920 kr	11 088 kr	11 358 kr	11 628 kr

Tabell 6.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1993-, 1994-, 1995-, 1996- og 1997-regler

	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler
3. barn	12 120 kr	12 360 kr	12 552 kr	12 822 kr	13 092 kr
4. barn	12 744 kr	12 996 kr	13 200 kr	13 470 kr	13 740 kr
5. og følgende barn	13 128 kr	13 392 kr	13 596 kr	13 866 kr	14 136 kr
<i>n. Sum barnetrygd og forsørgerfradrag (til orientering)²⁾ 1. barn</i>					
1. barn	12 032 kr	12 236 kr	12 392 kr	12 662 kr	12 932 kr
2. barn	24 556 kr	24 976 kr	25 300 kr	25 840 kr	26 380 kr
3. barn	38 496 kr	39 156 kr	39 672 kr	40 482 kr	41 292 kr
4. barn	53 060 kr	53 972 kr	54 692 kr	55 772 kr	56 852 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	14 948 kr	15 212 kr	15 416 kr	15 686 kr	15 956 kr
<i>o. Ekstra barnetrygd til barn under 1 år</i>	<i>5 040 kr</i>	<i>0 kr</i>	<i>0 kr</i>	<i>0 kr</i>	<i>0 kr</i>
<i>p. Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år</i>	<i>5 040 kr</i>	<i>5 040 kr</i>	<i>5 112 kr</i>	<i>7 692 kr</i>	<i>7 884 kr</i>
<i>q. Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms (for barn under 16 år)</i>	<i>3 732 kr</i>	<i>3 732 kr</i>	<i>3 792 kr</i>	<i>3 792 kr</i>	<i>3 792 kr</i>

1) For skattytere i Finnmark og Troms gjelder kun trinn 1.

2) Barnetrygdsatsene for 1996 steg med 45 kroner pr. barn fra 1.7.96.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 6.2: Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93-1.5.97. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til fødte uføre/unge uføre ¹⁾		
				Født i årene 1926-1942 ²⁾	Født etter 1942 med pensjon før 1.1.92 ³⁾	Født etter 1942 med pensjon tidligst fra 1.1.92 ⁴⁾
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	87 648	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868 ⁵⁾	101 088 ⁵⁾	87 648	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	89 484	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95 ⁶⁾	38 080	61 512	103 992	89 484	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	92 184	97 488	93 600

Tabell 6.2: Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93-1.5.97. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til fødte uføre/unge uføre ¹⁾		
				Født i årene 1926-1942 ²⁾	Født etter 1942 med pensjon før 1.1.92 ³⁾	Født etter 1942 med pensjon tidligst fra 1.1.92 ⁴⁾
1.05.96-30-04.97	41 000	66 240	111 984	96 360	101 892	97 836

- 1) Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 24 år har rett til en garantert minstepensjon fra folketrygden.
- 2) Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,0 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.
- 3) Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.
- 4) Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.
- 5) Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.
- 6) Heving av særtilleggsatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

Kilde: Sosial- og helsedepartementet.

Tabell 6.3: Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-96

Kvinneandel i prosent ¹⁾	Lønnsnivå kr/t		Bransje										
	1980	1995	1995 ²⁾	1980	1983	1985	1987	1990	1992	1993	1994	1995	1996 ³⁾
16	17	103,23	Industrien i alt	84,0	86,4	86,4	87,1	89,7	90,3	90,5	90,5	90,4	90,6
28	31	95,10	Kjøttindustri	87,9	89,9	89,6	90,1	91,0	91,5	92,1	91,4	92,0	92,4
44	41	90,77	Fiskeindustri	93,7	93,2	91,7	93,9	96,1	94,7	93,7	92,8	93,1	93,7
61	53	102,97	Sjokolade, sukkerv. ind	91,1	91,3	92,5	92,6	95,2	95,4	95,7	95,8	96,3	96,9
29	30	99,88	Bakeri og konditori	80,7	84,8	83,6	84,8	83,7	88,9	90,5	89,3	90,2	90,3
68	61	88,72	Tekstil og bekledning	89,7	91,6	89,6	88,8	91,0	92,1	92,5	92,6	92,2	92,1
87	81	83,87	Konfeksjonsfabrikker	88,0	91,8	86,8	86,2	85,1	93,4	94,4	94,8	96,0	95,1
7	16	92,00	Treindustri	91,8	93,9	96,8	94,9	98,7	100,0	100,7	101,5	100,8	99,9
12	11	101,75	Treforedling-papirv. ind	89,0	92,4	92,4	92,9	93,0	93,5	93,1	93,1	92,4	91,8
17	22	129,83	Grafisk industri	82,3	82,4	82,0	81,0	85,9	86,5	87,2	87,5	87,5	88,3
21	21	98,65	Kjemisk industri alt	88,3	91,1	91,6	91,9	92,4	91,8	92,9	93,0	93,0	93,3

Tabell 6.3: Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-96

Kvinneandel i prosent ¹⁾	Lønnsnivå kr/t		Bransje										
	1980	1995		1995 ²⁾	1980	1983	1985	1987	1990	1992	1993	1994	1995
4	8	110,85	Elektrokjemisk ind.	94,6	97,1	98,3	96,5	97,3	99,3	99,9	100,3	100,1	100,7
8	8	103,25	Mekaniske verksteder	89,4	91,2	92,1	91,6	92,9	92,3	92,1	92,6	92,0	92,8
75	67	83,41	Vaskerier og renserier	89,3	93,2	92,1	93,1	94,6	95,0	94,5	96,0	96,6	96,9

1) Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

2) Gjennomsnittlig timefortjeneste for voksne arbeidere (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 37,5 t/uke).

3) Gjennomsnittet for 1-3. kvartal 1996. P.g.a etterbetalinger i 4. kvartal 1996 av lønnstillegg gitt tidligere i 1996, er anslaget i de enkelte bransjer for 1996 usikkert.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere

Tabell 6.4: Kvinners lønn i forhold til menns. For hver lønnstakergruppe: totalt, etter bransje, stilling, bedrift og stilling-bedrift. Prosent. 1990.

	Gjennomsnitt	Standardavvik
<i>Arbeidere i NHO-bedrifter</i>		
Arbeidere i alt	88.5	-
Bransje	92.2	5.9
Stilling	95.3	9.4
Bedrift	91.6	12.5
Stilling-bedrift	97.0	10.8
<i>Funksjonærer i NHO-bedrifter</i>		
Funksjonærer i alt	73.2	-
Bransje	73.5	6.2
Stilling	92.4	7.4
Bedrift	75.0	11.4
Stilling-bedrift	93.9	11.3
<i>Ansatte i varehandel</i>		
Ansatte i alt	73.3	-
Bransje	79.1	6.4
Stilling	91.0	8.0
Bedrift	83.5	18.9
Stilling-bedrift	97.7	17.8
<i>Ansatte i forretningsmessig tjenesteyting</i>		
Ansatte i alt	69.3	-
Bransje	72.0	6.6
Stilling	91.5	16.1
Bedrift	72.6	18.6
Stilling-bedrift	94.0	15.9
<i>Ansatte i bankvirksomhet</i>		
Ansatte i alt	75.2	-
Bransje	78.5	5.5
Stilling	97.2	6.5
Bedrift	78.2	9.3
Stilling-bedrift	97.4	8.1
<i>Ansatte i forsikringsvirksomhet</i>		
Ansatte i alt	68.4	-
Bransje	69.1	1.4
Stilling	96.0	8.5
Bedrift	69.2	12.9
Stilling-bedrift	97.3	9.7

Kilde: Levekår i Norge, NOU 1993:17

Merknader til tabell 6-4

Standardavviket forteller hvor stor spredning det er rundt gjennomsnittet. F. eks ligger kvinnelige arbeidere i NHO-bedrifter i samme stilling og bedrift i gjennomsnitt 10,8 prosent (både pluss og minus) fra gjennomsnittsverdien på 97,0 for kvinners lønn i prosent av menns. Desto større standardavviket er, desto større er spredningen rundt gjennomsnittet.

Analysen som tabell 6-4 bygger på, jf "[Lønnsutviklingen for kvinner og menn](#)" i kapittel 3.4, er gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av de 6 gruppene i tabellen.

Deretter løses dette prosenttallet opp på fire ulike måter. Først beregnes separat for hver av *bransjene* gruppen omfatter, kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn. Dette tallet kan bare beregnes for bransjer hvor både menn og kvinner er ansatt. Gjennomsnittet av de bransjevis tallene, sammenliknet med gjennomsnittet på gruppenivå (f. eks arbeidere i NHO-bedrifter), sier noe om lønnsforskjellene mellom kvinner og menn avtar når vi tar hensyn til den bransje de arbeider i.

Tilsvarende beregninger er gjort for hver bedrift gruppen omfatter og for hver stillingskategori. Til slutt er det gjort separate beregninger for hvert stilling-bedrifts-par gruppen omfatter, dvs. en sammenlikner lønnen for kvinner og menn som arbeider i samme stilling i samme bedrift.

Tabell 6.5: Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler ¹⁾

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ²⁾
Nærings- og nytelsesmidler	91,2	91,2	90,5	89,9	89,9	89,8	89,9	89,0	89,1	88,9	88,4
Treforedling	67,3	68,0	67,1	68,5	68,5	67,6	65,1	62,9	61,2	60,9	56,1
Kjemiske råvarer	42,9	44,1	45,3	43,1	43,8	45,5	42,7	40,6	37,4	37,0	32,9
Raffinerte oljeprodukter	62,9	62,8	45,9	46,9	46,8	46,6	46,8	50,1	46,9	44,3	46,5
Metaller	35,7	38,8	21,4	19,4	14,7	16,6	14,9	15,9	14,8	16,7	10,9
Tekstil- og bekledningsvarer	21,9	20,9	21,9	20,8	20,5	19,9	20,1	20,5	18,9	18,3	18,6
Trevarer	72,4	73,1	82,0	84,2	83,8	82,9	80,7	77,6	75,1	75,1	59,5 ³⁾
Kjemiske og mineralske produkter	42,1	42,5	52,8	51,3	48,0	45,0	45,2	44,4	43,4	42,5	
Grafiske produkter	92,0	91,3	90,4	90,5	90,7	89,4	89,3	90,3	90,2	89,8	
Bergverksprodukter	77,2	75,2	61,5	64,3	58,5	60,7	59,0	58,1	61,0	60,7	
Andre verkstedprodukter	38,9	40,9	40,6	39,7	39,4	36,9	36,8	36,9	35,3	32,5	25,1
Varene ovenfor i alt	57,7	58,8	60,1	60,2	58,3	57,2	56,7	56,6	54,6	53,1	48,0
Skip og oljeplattformer	82,2	73,7	38,2	32,2	45,9	42,6	48,6	50,2	58,8	62,8	81,0
Varene ovenfor i alt	60,1	60,2	58,3	57,4	57,4	56,0	56,2	56,1	54,8	53,7	49,6

1) Volumet av norskproduserte varer levert innenland som andel av totale leveranser til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager. Som følge av hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet er ikke tallene før 1988 direkte sammenlignbare med tallene i årene fra og med 1988.

2) Gjennomsnitt for 1. -3. kvartal. Sesongjustert.

3) Gjelder for «diverse industriprodukter i alt», dvs. trevarer, kjemiske og mineralske produkter,

grafiske produkter og bergverksprodukter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.6: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Endring i lønnskostnader pr. time i nasjonal valuta										Valutakursutviklingen overfor norske kroner										Lønnskostnader pr. time i norske kroner									
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996			
Belgia	2,2	5,2	5,6	6,3	5,0	5,0	3,2	1,3	1,7	-1,7	-1,2	6,9	1,3	1,8	6,2	2,9	1,8	-3,0	0,4	4,0	12,9	7,7	6,8	11,5	6,2	3,2	-1,3			
Canada	4,5	3,7	5,6	6,4	3,0	0,1	2,3	1,2	2,9	4,4	10,0	-8,0	5,5	-9,1	6,9	-6,0	-2,7	2,6	9,0	14,1	-2,9	12,2	-6,4	7,0	3,9	-5,6				
Danmark	3,6	5,6	6,3	3,9	3,8	2,4	3,1	3,4	4,2	-1,7	-2,4	7,1	0,3	1,5	6,3	1,4	1,9	-1,5	1,8	3,0	13,8	4,2	5,4	8,9	4,5	5,4	2,6			
Finland	9,4	10,2	11,4	5,7	3,8	4,9	4,5	8,5	5,6	1,6	3,4	1,7	-2,0	-13,4	-10,6	9,0	7,2	-3,1	11,9	13,2	13,6	3,1	-10,1	-6,2	13,9	16,3	2,3			
Frankrike	3,8	5,4	5,3	4,9	3,8	3,6	2,6	1,6	2,6	-2,4	-1,1	6,2	0,0	2,1	6,7	1,5	-2,0	-1,2	1,4	11,3	4,7	6,9	10,0	4,5	1,4	2,0				
Italia	7,6	9,8	8,7	9,8	7,5	4,7	2,1	6,3	6,0	-3,6	0,5	3,8	0,1	3,4	10,6	-3,1	-11,0	7,6	3,7	10,3	12,8	9,9	3,8	-6,4	1,1	-14,0				
Nederland	-0,4	0,9	2,7	4,7	5,3	4,5	1,5	1,5	1,6	0,8	-1,3	-5,5	0,9	1,9	8,1	1,6	1,8	-3,0	-1,3	-4,4	8,7	5,2	7,0	13,1	3,8	2,1	-1,4			
Storbritannia	6,6	5,1	11,0	11,6	7,1	5,4	1,9	3,4	4,0	5,2	-2,5	-1,5	2,7	-4,3	2,6	1,3	-7,4	0,8	12,1	2,6	9,3	14,6	2,4	2,6	3,4	-4,8				
Sverige	6,9	11,6	9,1	6,8	5,5	-0,9	4,1	5,1	6,5	0,1	0,7	-1,3	1,4	-0,3	14,7	2,2	-2,7	8,3	7,0	12,4	7,6	8,3	5,2	-15,4	4,3	2,3	15,3			
Sveits	4,4	3,7	4,6	7,5	-0,6	-0,5	3,0	1,3	1,4	-1,4	-5,3	6,8	0,3	2,2	8,6	7,6	3,8	-3,5	3,0	-11,8	7,8	-8,8	8,1	-11,1	5,3	-1,1				
V-Tyskland	3,8	4,8	7,1	6,7	5,2	6,1	4,2	5,1	4,8	-1,0	-1,0	5,4	0,9	1,8	7,8	1,4	1,7	-2,9	2,8	3,7	12,9	7,7	7,1	14,3	5,7	6,7	1,7			
Østerrike	3,3	5,3	5,4	6,6	6,8	5,4	2,0	-2,2	9,0	-0,9	-1,1	5,5	0,9	1,7	7,8	1,4	1,6	-2,9	2,4	4,1	11,1	7,6	8,6	13,6	5,7	1,4	-0,1			
Japan	1,7	6,2	7,8	5,8	4,3	4,5	2,2	3,2	2,2	9,0	-1,5	-13,6	11,3	1,8	30,5	7,8	-8,1	-12,9	4,6	-17,6	6,7	1,1	36,5	10,1	-1,3	-10,3				
USA	3,9	3,2	4,8	5,2	4,6	2,4	2,7	2,8	3,2	-3,3	6,0	-9,3	-6,4	-2,2	14,6	-0,6	-10,2	1,9	0,5	9,4	-5,0	9,2	0,2	16,9	2,1	-5,2				
Spania	4,8	8,5	9,1	9,3	10,5	7,5	3,2	2,9	4,5	2,5	4,2	5,3	1,6	-2,6	-5,0	-3,8	-0,5	7,3	13,5	14,1	11,8	7,0	-1,6	-1,8	-4,7	4,9				
Irland	4,3	4,0	4,5	5,6	4,0	5,4	2,9	2,2	3,5	-0,9	-1,4	5,7	1,7	0,4	-1,6	1,5	-3,7	1,3	2,4	10,5	7,4	4,6	3,4	4,7	4,1	-5,3				

Tabell 6.6: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Endring i lønnskostnader pr. time i nasjonal valuta										Valutakursutviklingen overfor norske kroner										Lønnskostnader pr. time i norske kroner									
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996			
Hellas	14,3	20,6	19,3	16,7	13,7	10,5	13,1	13,8	11,0	-7,4	-7,6	-7,1	-9,9	-8,5	-5,0	-6,0	-5,9	-1,9	5,8	11,4	10,9	5,2	4,1	4,9	6,3	7,1	8,9			
Portugal	11,8	13,4	16,1	16,4	11,6	7,4	5,2	5,1	5,0	5,2	-3,1	0,0	2,3	2,5	-4,0	-3,7	-0,7	-0,9	5,9	9,9	16,1	19,1	14,4	3,1	1,3	4,4	4,1			
Norges handel- spartnere	5,0	6,8	7,5	6,2	5,7	3,2	3,2	3,8	4,2	0,2	-0,2	0,7	1,8	-1,0	2,0	1,4	-2,3	-0,1	5,3	6,6	8,3	8,2	4,6	5,2	4,7	1,5	4,1			
Norge																			5,7	4,4	6,3	6,5	2,2	1,6	3,4	4,6	4,0			
Relative lønnskost- nader pr. time i felles valuta																			0,4	-2,0	-1,8	-1,6	-2,3	-3,5	-1,2	3,1	-0,1			

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet